

E2/K1
N° 10/11
15.VI.1928

HIND 50 SENTI

KAITSE KODU!

J. PUHK & POJAD

Tallinnas,

Tartus, Narvas, Valgas, Petseris,
Pärnus, Viljandis, Rakveres ja Jõgeval.

Oma suurveski
püülid ja jahud,

suhkur, —sool, heeringad, —riis, herved,
tangud, —rukis, —nisu, —kliid —jne. jne.

A/S. Tallinna Laevähisus

Laevaomanikud ja laevaagendid

Peakontor: TALLINN, Meripulest. 5.

Kõnetraadid: 9-52, 10-93 & 2-66.

Osakonnad: NARVAS, PÄRNUS ja
BALTISKIS.

Telegr. aadr. peakontoritel ja osa-
kondadel „Laevandus“

Telegr. codid: k 51 k.

Süte ladu

Auru- ja sepaõed
ja koks laos ja sa-
damas mõõdukate
hindadega alati saadaval.

Laevatarbeainete kauplus ja
ladu:

Sadama t. 3, kõnetr. 5-39.

Laeva parandustöökojad:

Suur Batarei t. 18, kõnetr. 10-80.

EKSPEDITSIOONI- ja TRANSPORTÄRI JOH. PITKA & POJAD

(Omanik A.-S. Tallinna
laevähisus)

*Kaupade tollimine ja trans-
porteerimine, kauba saade-
tuste inkasso ja kinnitami-
ne. Töö kiire ja korralik.
Agendid kõigis tähtsamates
linnades kodu- ja väljamaal.*

STOTT liini, LIVERPOOL/TAL-
LINN, ja CANADIAN PACIFIC
liini esindajad.

Otsepiletid Ameerika.

TALLINN, Merepulestee 5.

Telegr. aadr: PITKAS-TALLINN.

Kõnetraadid: Kontoris 2-66, 9-52
ja 10-93.

Tollimajas 22-55.

Parem riidekauba ostukoht

Tartus

M. VALLAS'E RIIDEKAUPLUS

Kaubahoovis nr. 3.

Asut. 1913.

Telef 530.

Ilus valik. * Odavad hinnad.

Odavamini kui kusti

mujalt ostab igaüks

Ukse lutte, käepidemeid, hingi, vedrusid, kette, Ameerika gale-lutte

Afna hingi, tremoone, haate, klaasi, trihwe ja kruvisid.

Naelu lati-, sindli-, papi-, krohvi-, laastu-, kabja- jne.

Kette köietamis-, hobuse-, looma-, koera-, jala- ja trengi-.

*Tööriistu } lutuseppadele: alaseid, kruustange, haamreid, flusepid,
puure jne. Tisleritele: firweid, hõõvliraudu, veeloode,
saage, puure jne.*

*Ingl- ja seatina, pletti, rauda, emailkõõginõusid, liha- ja trütmashnaid, priimuseid, laua,
taastu, töögi-, kärnerinuge, kääre, juukselõikamismashnaid ja habemenuge, vikateid, käiu, kõ-
vasid ja tahte soovitab kaitselütlastele, ühisüstele ja kauplustele.*

K. m. J. Vahtmeister,

Tallinnas, S. Tartu mnt. 1, fonetr. 50 ja 870.

Chrysler —

see on auto,
mida funneb kogu maailm!!!

Chrysler 80

suurim Chrysler kuuesilindiline mootor, 130 kilom. tunnis. Valikus 8 suurepärast tüüpi.

Chrysler 72

sõidab kiiremini, on suurem ja tugevam isegi kui kuulus 70! Kuuesilindiline mootor, 115 kilom. tunnis, 6 luksustüüpi.

Chrysler 62

hinnalt kõige odavam kuuesilindriliste Chrysler-autode hulgast, 100 kilom. tunnis, 6 toredat tüüpi.

Chrysler 52

tore, suurem 4-silindiline auto, tema hind on seesugune, et paljud endile võivad muretseda selle auto.

**Nõudke katalooge
ja kirjeldusi.**

**Veenduge tema võimistes ja komfortis
proovisõidul.**

**Tehke
maksuta
proovisõit.**

Peaesindaja Eestis:

A.-s. Schilling ja Volkmar,

Tallinnas, Lai tän. nr. 28. Kõnetraat 27-75.

Esindaja Lõuna-Eesti jaoks;

A.-s. C. A. Virkhaus, Tartus.

Elegant daam

kannab ainult meie
siidsukki
märgiga

„LUIK“

igasugustes värvides ning laiustes.

Sõjaväela stele: akselbandi, õlamärkide ning mitmesuguste tunnismärkide nõöre.

Saada igal pool Eestis.

Paelavabrik „RAUANIIT“ A.-S.

TALLINN

Veenduge!

!! Kodumaa kaup !!

Siidi

mantli-, voodri- ning
kübarariideks,

mis on tugevam ja vastupidavam
välismaa omast ning ka odavam
hinna poolest.

Valmistame: igasuguseid pae-
lu, nõöre, sukki, sokke, salle, pesu-
sakke, kummirüüshi jne.

Korporatsioonidele: värvipaelu

Göricke jalgrattad uus mudel „Estonia“

Göricke jalgrattad on oma vastupidavuse ja ker-
ge jooksu poolest tuntud. Uus mudel „Estonia“
on vastavalt tarvitajate nõuetele ehitatud: pi-
kema raamiga, pikendatud tagumise kahvliga,
välismuhvid, Wedgewood põiad (Dunlop profil
rant mantlitele) suur ketiratas. Peen ehi-
tus, meeldiv välimus.

Saadaval esindajalt

V. F. Ausberg,

Veneturg 1
Kõnetraat 8-88.

Jalgratta osi, kalapüügitarbeid
suures valikus.

ROMAN TAVAST

Graveerimis-, emailimis-,
pressimis- ja kullasepatööstus

valmistab

kaitseliidu tunnuseid,

trafarette,

nööpe,

märke j. m.

võistlematus headuses

Tallinn, V. Roosikrantsi t. 3,

kõnetr. 25-79.

Tallinna Aktsia Pank

Tallinn, Vene tän. nr. 8,

Telefonid: 1-75 Dir. Abramski kabinett ja korter,
11-85 Vekslid ja raamatupidamine,
33-85 Kaupade jaosk. ja jooksv. arved.

**Kõiksugu pangaoperatsioonide
toimetamine.**

Rahasaatmine Venemaale.

Eriosakond

hoiu-sissemaksude jaoks.

Pank maksab 6—9% aastas.

Kodumaa Kinnitus-Aktsia-Selts „TURIS“

Juhatus: Tallinnas, Viru tän. 18. Tel. 20-76.

Kindlustab:

Tulekindlustuse alal: kaupu, vabrikuid, hooneid ja kõiksugu kinnis- ja vallasvara linnas ja maal tule- ja plahvatusõnnetuste vastu.

Veo- ehk transportkindlustuse alal: mere- raudtee- ja maaveo- kindlustusi õnnetuste vastu.

Autokindlustuse alal: era-, taksi- ja veoautosid tule-, plahvatus- ja õnnetusjuhtude vastu.

Klaasikindlustuse alal: vaateakna- ja teisi klaase murdkahjude vastu.

Murdvarguse vastu: kaubaladusid, majakraami jne. jne.

Agendid kõigis linnades ja maakohtades Eestis.

Iga kirjandushuviline,
iga laulupiduline,
iga lugeda oskaja eestlane

ostab endale laulupeoks ilmuva

„Kaitse Kodu!”

suure, nägusa, sisu- ja pildirohke

laulupeoalbumi,

mis sisaldab vähemalt 150 lehekülge huvitavaid jutustusi, artikleid, mälestusi ja pilte.

Autoriteks Eesti lugupeetumad kirjanikud, ajakirjanikud ja tegelased. Hulk väärtuslikku ajaloolist materjali.

Iga ärimees,

kel vähegi aimu reklaami tähtsusest, ei lasse mööduda juhust, et kuulutada selles albumis, mida trükitakse kaugelt rohkem kui ühtki senist seesugust väljaannet

Eestis.

Eesti vanem päevaleht «Postimees»

71. aastakäik. Ilmub iga päev

„Postimees“ ümber on koondunud parimad ajakirjanduslikud jõud ja eriteadlased. Tema kindel siht, sisurikkus ja sõnumite värskus on üldiselt tunnustatud. Praegu on „Postimees“ rohkem kindlaid tellijaid kui ühelgi teisel päevalehel Eestis.

„Postimees“ ilmuvatel kuuluvatel on ülemaaline kindel mõju, seepärast

kuulub iga tööstur ja ärimees

„Postimees“

„Postimees“ trükitakse õhul, seepärast loob ta üle riigi värskemaid teateid kui Tallinna lehed. „Postimees“ on ka Tallinnas müügil vara hommikul ilmumise päeval.

★

„Postimees“ kaasanded:

Kirjandus- ja pilkelehti „Südamed“ ilmub üks kord pädalas. Arstiteaduslik kuu- kiri „Tervis“ ilmub üks kord kuus.

„Lasteleht“ ilmub kord kuus.

Peakontor Tartus, Jaani t. 11/13 (oma majas) Kõne- ja tele- 80; 1-86; 2-86; 9-86

Kontor Tallinnas Vene t. n. 1, Kõne- ja tele- 16-11.

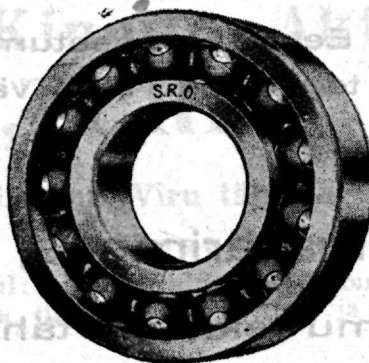
Herbert F. Dunkel & Ko

Tehniline ja

graafiline kontor.

Tallinn.
Lai tän. 1.

Tel. 3085
Postkast. 99.

Soovitame:

Maailmakuulsaid „SRO“ kuulilaagreid, tugilaagreid j. n. e. igas mõodus ja igaks otstarbeks.

Parimast terasest transmissioonivõlve igas jämeduses.

Rihmarattaid.

I- a Inglise masinarihmud nahast igas laiuses.

Igasugu masinaid ja nende osi.

Smürgelsheibe, tahke, luiske, lihvi-

mispulbrit, teraspuru, smürgelina j. n. e.

Autovärve, lakke, tsement-, kummi-, põranda- ja laevvärve.

Kuulsaksamaa „STELLAWERKE“ vabriku shamottkive.

Kuulsaid „HÉLIKON“ raadiolampe.

Raamatu- ja kivitrükivärve ja tarbeid

Tsinkograafia tarbeid ja materjale.

Raamatuköite abinõusid, tööriistu ja materjale.

„Kaitse Kodu!”

Kaitseliidupäeva erinumber

(nr. 10/11)

17. juunil 1928. a.

Kaitseliidu pühaks.

Õnnu vabadusest loulis meri. Võitluseks lapse hinge valdas,
püüetud õõaki salalised. Armis vabaduseiga osus rinda,
Merikotkad tugevjalalised. Oida läbi, kaitsta kodu pinda,
Ihkaid vaid paikse kullateri. meheha veel armastavalt maidas.

Hinges vabaduselouu kajad,
lennul ukkel üle sügavuste,
bealpool pämaniku-varje muste,
kuigeb teed ja selkluamad rajad.

Adrienne C. C.

Ez 3926

Väljaandja: Kaitseliidu staap.

Vastutav toimetaja: V. Neggo.

Kaitseliidu pühaks.

*Laulu vabadusest laulis meri, Võluv muusik lapse hinge valdas,
 pajatelid öödki salalised. võimas vabaduseiäa asus rinda.
 Merikoikad tugevjalalised Hoida vaba, kaitsa kodu pinda,
 ihkasid vaid päikse kullateri. mehena veel armastavalt maidas.*

*Hinges vabaduselaulu kajad,
 lennul uskel üle sügavuste,
 pealpool hämariku-varje muste,
 kulgeb teed ja helkivamad rajad.*

Adrienne Lints.

Sõjaminister kindral N. Reek.

Kaitseliidupäevaks.

Jälle ruttavad kokku vaba rahva paremad pojad, et demonstreerida oma jõudu ja valmisolekut kaitsta oma kodu.

Kaitseliidupäev on kujunenud suureks pidulikuks sündmuseks Eestis. Selle põhjuseks on asjaolu, et Kaitseliidupäev kehastab endas Eesti rahva vankumatu tahte ise juhtida oma saatust, vaatamata ükskõik millistele raskustele.

Kuid Kaitseliidupäev on kujunemas ühtlasi tõsiseks õppeajaks kõigile neile kodanikkudele, kes sel päeval koonduvad oma lippude alla.

Armastada oma kodu on hea, tahta teda kaitsta — veel parem. Kuid sellest ei ole siiski veel küllalt. On tarvis omandada ühtlasi oskusi, häid ja põhjalikke oskusi selleks, et see enesekaitse töö oleks edukas ning ei muutuks enesehävitamiseks.

Lahingtegevus nõuab õpetatud inimesi. Kaitseliidu liikmed õpivad võimalust mööda terve aasta jooksul. On tarvilik, et kogutud kogemused leiaksid ühise väljenduse, kus võidaks teha kokkuvõtte tehtud tööst. See sünnibki Kaitseliidupäeval.

Ka tänavuse Kaitseliidupäeva töökava on täitunud huvitavate õppustega ja võistlustega kõigil sõjalise kasvatuse ja õppuse aladel.

Kaitseliidu töö on riigikaitse töö. See pärast kaitseväge jälgib huviga seda tööd ning tunneb rõõmu selle üle, kui töö on edukas. Kaitseliidupäev kehastab endas kaitseliitlaste vankumatut tahtet ja valmisolekut õppida ja areneda riigikaitse töös.

Kaitseväge ja minu enda nimel soovin Kaitseliidupäevale kõige paremat kordaminekut.

N. Reek

Siseminister J. Hünerson.

Kaitseliit ja julgeolek.

Kas kaitseliidul on tähtsust moodsas sõjas, seda saavad hinnata eriteadlased. Kahtlemata on tal ka sõja puhul suur väärtus selle poolest, et ta sõjalist õppust saanud kodanikke relvade tarvitamises ja lahingu tegevuses harjutab, üksiksõduri täielikumaks lahingüksuseks arendab.

Kuid kaitseliidu peäülesanne ei ole mitte sõda, vaid rahu!

Just rahua ajal on meil tarvis kaitseliitu korra, julgeoleku, rahu kindlustamiseks. Tänu kaitseliidule oleme võinud oma kaitsesevõtteenistust lühendada ühe aastani ja

üürmuseni kokku tõmmata politsei koosseisu. Kaitseliidu abil võime igal pool meie riigis kodanikkude julgeoleku täielikult kindlustada, kuna on võimalus seadusrikkumisi ja korratusi kõige lühema ajaga kohapealse kaitseliidu jõuga lõpetada, ilma et rahulikkude kodanikkude vastu suuremat vägivalda saadaks tarvitada.

Selle võimalusega ei saa arvestamata jätta, ka korravastased ning sellepärast jäävad suuremad korrarikkumised üldse tulemata. Nõnda teostab kaitseliit kodukaitsset.

J. Hünerson

... siis üles, üles, Eestl malev!

„Kaitse Kodu!“le kaitseliidupäevaks kirjutanud kaitseliidu ülem kindral J. Roska.

Kindral J. Roska.

Ilmasõja ja Vene revolutsiooni järele erilise agarusega tegevusesse astunud nii ülesehitavad kui mahakiskuvad jõud maadlevad tänapäevgi ülevõimu pärast terves maailmas.

Suurte sündmuste keerisesse kistud väike Eesti rahvas, kasutades parajat silmapilku, ütles saatust määrava ja otsustava sõna ning sai tagasi kord väevõimuga temalt võetud iseseisvuse.

Algas kiire ja pingutusrikas ülesehitustöö.

Seda tehti ja tehakse tänagi peamiselt iseenda jõul.

Selle raske töö pealtvaatajaid — kauged ja lähedasi — on palju ja nad on erinevad.

Suurem osa kiidab heaks Eesti rahva otsustavaid samme, meeletlikku vabadusvõitlust ja püüvat, ülespooleviivat tööd.

Need on need ülesehitava voolu pooldajad. Nende hulgas oli ja on niisuguseid, kes mitte üksi nõuga, — vaid ka jõuga meile selles kõiges kaasa aidanud.

Suure armastuse ja tänuga peab meie rahvas neid põlvest põlve mees.

Kuid vähe pole ka neid, kes suhtuvad Eesti suurele edule pahatahtlikult, — otse vaenulikult.

Need on mahakiskuva voolu esitajad ja neid peab Eesti rahvas, kui ta ikka enda kodus ise peremees tahab olla, — teravalt silmas pidama.

Esikohal seisab siin kommunism.

See, — kõiki purustav, mahakiskuv ja armuta surmav uuema aja moodsam usuhullustus on kui imev ämblik põiminud terve ilma enda paeltesse ja, kasutades kõikjal leiduvat eluga rahulolematut ning seltskonnast tõugatud elementi, püüab jalge alla tallates ja vägistades rahvaste enamuste tahtmist luua hirmuvalitsusi, külvates surma ja hävitust.

Pea igapäev toovad ajalehed teateid sellest, kuidas siin-seal — üle terve maailma — selle laastava voolu äraandlikud ja ostetavad tegelased jonnakalt katseid teevad maksvat korda kukutada ja võimu haarata.

Tänu sellele, et nende endi tegudest neid tundma õpitud, — pole neil edu.

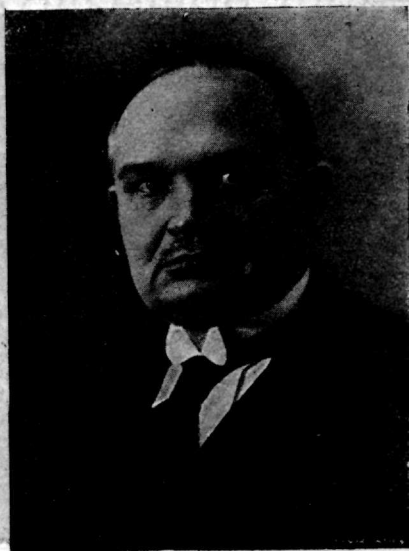
Nii ka meil.

Olgugi, et meie oma üldist olukorda eeskujulikuks ja hiilgavaks ei või nimetada, — sest on ju veel palju võidelda ja raskusi võita, — on meie rahva valdav enamus aru saanud, et meil ka kõige halvem see olukord siiski pole.

Eriti on aga aru saadud sellest, et kommuunameeste poolt, kes seni ainult näidanud, kuidas tuleb lõhkuda ja hävitada, — meil omas ülesehitavas töös pole palju loota.

Veel enam... Kuuldub koguni hääl, et paljud kommuuna eneste ridades kahtlema on hakanud selles, kas nende õpetus tõesti on see ainus õndsakstegev.

Tagasi on tõmbama hakanud end ka paljud nende teisejärgu tegelastest, kes tundes kommunismi sisemisi olukordi põhjalikult arvamisele on tulnud, et nende

*K. Päts — kaitseliidu vanematekogu
ja keskjuhatuse liige.*

*Riigik. esimees K. Einbund —
k.-l. vanematekogu abiesimees*

poolt kuulutatavas paradisis kõigile neile esimese järgu kohti ei suudeta anda ja neil — paremal juhul — leppida tuleks suurte härrade uksehoidja kohaga, — sest, tõesti, kust võtta neile kõigile neid kõrgeid ja häid kohti.

Kuid, — kuigi ehk märgata on teatud kainenemist ja sisemise kriisi momente kommuuna üldises peres ja kuigi ehk nad saagi jagamisel on asunud üksteise hävitamisele, — ei või, ei tohi meie, väike Eesti rahvas, silmist lasta seda suurimat mahakiskuvat ja hävitavat jõudu, — sest nende eestvedajad ja juhid, kelle hulgas palju fanaatikuid ja tarku mehi, saavad kuulutama viimse hingetõmbeni üleilmset vägivalda ja revolutsiooni. — Et aga kõikjal leidub selgroota, alaväärtuslikku ja kurikalduvusega elementi, — siis on võimalik, et ajal, kus igauks meist rahu püüab midagi luua, ehitada, omada, korraldada ja asutada, üks verejäänuline võoras käsi, kõige selle järele, mida meie nimetame omaks, välja sirutatakse ja ära võtta katsutakse.

Kui kurb see ka on, — aga kõik need aastad olime sunnitud niisuguse ähvarduse all elama.

Loomulikult, — meie ei saanud täielikus südame- ja kodurahu oma igapäevast tööd teha.

Ehkki tundus selle väljasirutatud ja ähvardava käe lähedane surmakülmus, — oli tarvis 1. detsembrist.

See raputas, äratas, pani mõtlema ja tööle.

Loodi kaitseliit, — see endaalgatusele rajatud tasakaalustav kodaniku omakaitse.

Ta oli hädavajaline, ta oli möödapääsematu!

Tänapäevani on ta seda ja jääb selleks seni, kui leidub meil kas või ainus hing, kes julgeb kuulutada vägivaldalt valitsust Eestis!

Sarnane peaks olema Eesti rahva kindel ja kõikumatu otsus.

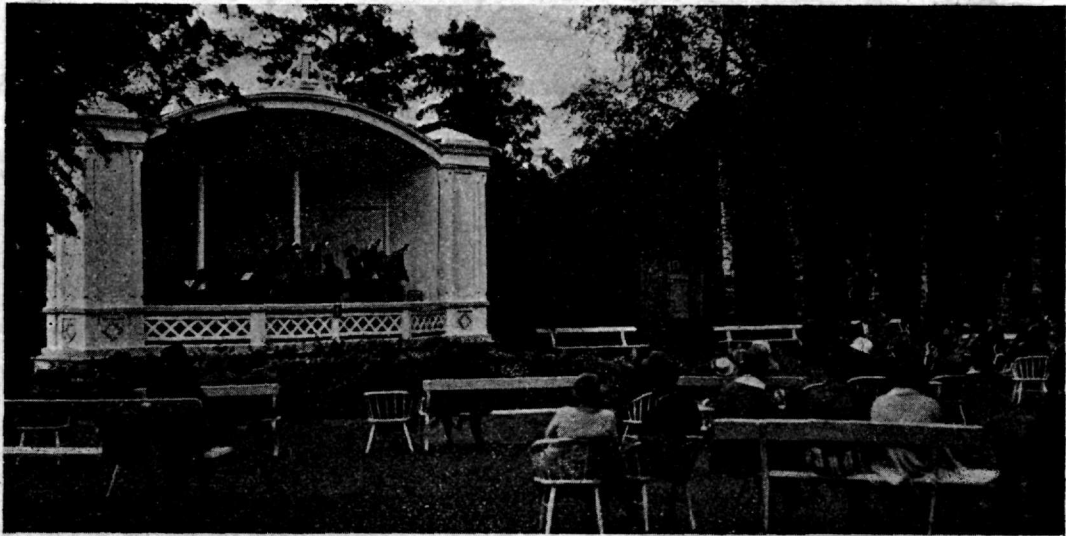
Siis saaks uut hoogu kaitseliit, siis võiksime rahulikult jätkata oma rasket, kuid lootusrikast riigi ja kodu ehitamist ja korraldamist.

Kaitseliidu rohkearvulisele perele, kes täna oma päeva pühitseb, ütlen mina oma parimaid tervitusi ja tänu ning soovin, et Vägevam Vaim meie riigil ja rahval veel kaua rahu laseks elada ja kosuda.

Juhtub aga, et peaksime meie välja astuma rahva väärarvata õiguste kaitseks, siis —

Üles, üles — Eesti malev!

S. Rõnka.

Pärnu. — Suveorkester Rannapargis.

Tere tulemast!

Vabatahtlikud kodukaitsjad astuvad tänävi kokku kolmandaks üleriiklikuks Kaitseliidupäevaks.

On saanud kauniks kombeks kord aastaks kokku tulla üle kodumaa, et uhkelt lehvivate kõigi malevate lippude all oma sirgeid ja mehiseid ridu üle vaadata ja märkida võistluses, mees mehe vastu, aastase töö saavutusi. Paremad paremate kodumaa poegade hulgast, kogu meile kalli kodu pinnalt, tulevad kokku, et aasas võistluses üksteisega võimisi mõõta laskeosavuses, rännakuis ja sportlikes võistlusis; et õppida, virgutust saada järgneva aasta tööks ja edasipüüdmiseks.

Väikesel Pärnul ja tema kodukaitsjate perel on tänävi, kolmandal Kaitseliidupäeval au ja õnn neid kodumaa paremaid poegi näha oma külalistena. Väike, kuid kindlas võidutahtes liitunud Pärnu kodu-

kaitsjate pere on hoolsalt teritanud silma ja käsivart harjutanud, et olla vääriliseks kaasvõitlejaks külalis-malevate parimaile võistlejaile. Kuid meid ei kurvasta see, kui kaasvõistlejad veel rohkem on harjutanud ja õppinud, et esikohale jõuda.

Eriti aga rõõmustaks Pärnu kodukaitsjaid, kui kaasvõistlejad ja külalised meie püüdeist, võistlusist ja ilusast rohelisest Pärnust kaasa viiksid head mälestused ja andestaksid nii arvuka külalispere vastuvõtmisel võimalikud puudused.

Kodukaitsjad — tulihingelised isamaapojad — Pärnu kaasvõistlejate poolt südamlük

tere tulemast!

J. Jakobson,

Pärnu maleva pealiku abi.

Kaitseliidu mured tema 10. aastapäeval.

„Kaitse Kodu!“ kirjutanud kaitseliidu keskjuhatuse liige Oskar Suursööt.

Käesoleva aasta sügisel on 10 aastat sellest, kus meie vabatahtlik sisekaitse organisatsioon kaitseliidu nime all alustas tegevust: 11. novembril 1918. a. ruttasid esimesed vabatahtlikud suuremal hulgal oma kogumiskohtadesse, et juba paari tunni jooksul asuda tänavatele korra ja elanikkude julgeoleku kaitsesele.

Kaitseliit kui kodanikkude omakaitse organisatsioon, mis mõeldud oli sisemise rahu alalhoidmiseks, ei saanud piirduda ainult sellega, vaid juba 25. või 26. novembril tuli mitmetel minna välise vaenlase vastu Narva ja Pihkva alla.

Paljud, kes läksid vaenlase vastu kaitseliitlasena, pöördusid peale õnnerikast vabadussõja lõppu koju juba vanade vilunud sõjaväelaste-lahingumeestena, paljud ei tulnud aga enam tagasi, vaid jätsid oma elu, et meie võiksime rahus ja vaba rahvana elada.

Peale suurt kehalist ja vaimlist pingutust tuleb harilikult teatud loiduse või jõu languse silmapilk; nii ka kaitseliidus: juba 1920. a. asuti kaitseliidu osalisele likvideerimisele, isegi leiti mõnelt poolt, et otse hädaohtlik on riigi ja rahva rahule, kui üksikutel kodanikkudel-mittesõjaväelastel on sõjarelvad käes, ja ainult poolsalajasid suutsid mõned kaitseliidu üksused oma relvu osalt alal hoida ja koondada väikesi salgakesi, kelle tegevus küll piirdus paari kooskäimisega aastas.

Olime jõudnud juba nii kaugele, et 1. detsembri 1924. a. putschi puhul ühes pealinna lähedases vallas, kus mehed sil-

mapilk valmis olid läbikäiguteid ja sildu valvama, ei leidunud rohkem relvu kui kaks jahipüssi, üks ameerika vintshester ja kolm püstolit, nendest veel üks pea kõlbmatu; selle relvade koguga olid mehed siiski öö-päeva valvel, et kaitsta oma vallas asuvat raudteesilda: tahe oli hea ja sellest ei ole seni puudu tulnud; jätkugu seda ka edaspidi.

Uue hoo ja innuga asuti kaitseliidu korraldamisele ja mõne kuuga loodi organisatsioon, mille peale võime olla uhked.

Säärast suurt ja laialdast organisatsiooni ei saa aga juhtida ja edasi arendada ainult vabatahtlikkude juhtide ja instruktoreite kaudu, vaid siin peab osa vanemaid juhte ja kohapealseid instruktore oma täielise jõejõu pühendama sellele organisatsioonile, kui meie ei taha välja jõuda olukorran, missugune oli enne 1. det. 1924. a.: vaja organisatsiooni kvaliteeti tõsta õppuste ja harjutuste teel, vaja relvu uuendada ja täiendada, vaja kultuurilist meelelahutust ja isamaalise vaimu ergutamist, et loidus organisatsiooni tegevuse ja lodevus meie riikliku iseolemise vastu maad ei võtaks.

Kõik need vajadused on hädapärased, ei ole nendest midagi võimalik kõrvale heita kui ülearust, nende täitmise nõuab aga raha ja sissetuleku soetamine on praegu kaitseliidu suurim mure.

Meie 10. aastapäeval ei ole meil veel selge, kust saame järgmiseks, 11. aastaks sissetulekuid, et kõiki ülesandeid täita.

Kaitseliidu keskorganites on mitmel puhul olnud kõne all sissetulekute soetamise küsimus, et olemasolev organisatsioon tõesti viia välja heale järjele, mis meie riigikaitse huvides lõpmata suure tähtsusega: on ju kaitseliit mitmeti võtuda enda peale ülesandeid, mis otsekohe riigikaitsega ühenduses: noorte ettevalmistamine, reservlaste edasiarendamine jne.

On veel terve rida ülesandeid, mida kavats. vabatahtl. kodanikkude abiga läbi viia; meie kaitseliidu organisatsioon on üks parematest ja võib teda julgesti saada kõrvu Soome omaga. Ainult majanduslikult on kaitseliit täiesti kindlustamata ja tema tulevik alles õige tume. See on suurim mure, mis kaitseliidu juhtivaid tegelasi, meie armastatud organisatsiooni 10. sünnipäeval koormab.

Meie riigimehed, kelle kätte on usal-

Kindral J. Laidoner — kaitseliidu vanematekogu esimees.

datud rahva julgeoleku ja heakäekäigu juhtimine, vaadake lähemalt meie organisatsiooni korraldust, tema tegevust ja tema saavutusi tema 10. aastapäeval ja ärge unustage, et see — „liha meie lihast ja luu meie luust“ — ei ole võrsunud mitte mõne poliitilise erakonna soovil või jonnist pärast, ei ole tema ka ellu kutsutud pillerkaaritamiseks või lõbutsemiseks, nagu mõnelt poolt õige agaralt püütakse seletada, vaid hädasunnil ja rasketel silmapilkudel on kodanik leidnud vajaliseks ise haarata relva järele, et olla abiks meie väike-sele tublile kaitsevæele ja politseile.

Meie poliitilise ja majandusliku elu juhid, olgu siis kaitseliidu mure ka teie mure, ja hoolitsege, et see organisatsioon majanduslikkude raskuste all ei oleks sunnitud tagasi minema, vaid et tema võiks edasi areneda vaba tahte ja jõu sümbolina, seistes valvel meie vabaduse ja iseseisvuse aate kaitseks.

Kaitseliit võib uhkusega vaadata tagasi möödunud aastakümne peale ja julgesti astuda vastu järgmistele aastakümnetele; need mured, mis tal on, peab murtama ja murtakse — kaitseliit kasvab, ko-sub ja elab.

Sõjalisest kasvatusest ja õppusest koolides.

„Kaitse Kodu’le!“ Kaitseleiidupäevaks kirjutanud kol. A. T r a k s m a n n, kindralstaabi VI osakon. ülem.

Sõjaline kasvatus ja õppus on meie koolides kõige noorem õppeala. Ta peab end veel nõnda ütelda läbi lööma, peab endale tunnustamise leidma nii seltskonnas kui koolitegelaste hulgas.

Iga uus samm on seotud raskustega.

Uuele tööle õige suuna andmine, õige vaimu sisendamine on esimese järgu tähtsusega. Vastutust selle eest kannavad need, kelle kätte on usaldatud vahetult töö teostamine.

Möödunud õppeaasta sõjalise kasvatuse ja õppuse alal koolides tähendab esimeste sammude astumist uuel alal. Neid samme on palju ja tõsiselt kaalutud keskasutuses. On kogutud andmeid välisriikidest, on peetud silmas parimaid kogemusi sel alal kaitseväes.

Nüüd on näha nende esimeste sammude tagajärjed. Nad tulid eriti reljeefseltsilmsiks suvistel õppustel.

Peab ütlema, niipalju kui on seni suudetud võtta kokku tehtud tähelepanekuid, nad on kõigiti positiivsed.

Sõjaline õppus tähendab noortele tegelike harjutusi värskes õhus. Sõjaline õppus tähendab elu ja liikumist, kõndi, jooksmist, ronimist, roomamist maastikul, metsas, nurmedel ja väljadel, kus päikest ja kosutavat lille lõhna. Sõjaline õppus on ühenduses spordiga, mängudega, laulu ja muusikaga. Modernim sport on laskesport, mis kõigis kultuurriikides on kohandatud ka noorte kehalisele arenemisele. Õhupüss, väikekalibrilised vintpüssid igasuguses suuruses ja raskuses, vintpüss, kuulipilduja — niiviisi ta areneb astmeliselt sedamööda, kuidas kasvab mees. Vanad greeklased viskasid oda, sest et tol ajal oda oli lahingurelv ja enesekaitse abinõu. Meie ajal odal kui relval ei ole enam mingisugust väärtust, ometi harrastame seda sporti — traditsiooniliselt. Kuid miks ei peaks ka meie olema praktilised ning oma noori õpetama harrastama laskesporti, mis on meie mõjuvaim enesekaitse abinõu. See äratundmine on löönud läbi kõigis kultuurriikides ning ei ole vähematki kahtlust, et ta lööb läbi ka meil. Ühenduses sellega sõjaväelisel õppusel kasutatakse ka kõiki modernseid õppevahendeid: valguspildid, õppe- ja meelelahutusfilmid, mitmesugused mudelid, ekskursioonid muuseumidesse ja tehnilistesse väeosadesse — kõik see on uudiseks õpilastele, mis kisub neid kaasa. Ning õpilased on annud oma otsuse: nad teevad huviga seda tööd. Suvistel õppustel koolidesse olid komandeeritud õpetama parimad keskkooliharidusega abijõud kaitseväest. Vaatamata sellele, et tulid uued inimesed, kel puudus igasugune distsipliin arvõim õpilaste üle, kord ja käsutäitmine oli kõikjal eeskujulik. Seni saadud andmetel ei tulnud ette ainustki arusaamatust. Kõik olid tööle innuga ja tähelepanuga. Õpilase kõrval, kes tegi õppust, töötas tema kooliõde-samariitlane, valmis avitama igatüht, kes abi tarvitas.

Kas võib veel olla paremat näidet teadlikust distsipliinist ja kohusetundest kui 10 päeva niisugust tööd noorte poolt!

Rüütoanem J. Põisson — kaitseliidu vanematekogu liige.

Kol. J. Unt — kaitseliidu keskjuhatuse liige.

A. Anderkopp — k.-l. vanematekogu abiesimees.

Kindral E. Põdder — kaitseliidu vanematekogu liige.

Läti kaitseliidu organisatsioonide tegevus läinud aastal.

„Kaitse Kodu!“ kaitseliidupäevaks saadetud Läti kaitseliidu juhatuselt.

Läti aiszargside ülem kol. A TONE.

Kaitseliidu organisatsioonid Lätis (aizsargu organizācijas), koosnevad peamiselt maaelanikkudest, keda on umbes 95% kaitseliitlaste koguarvust. See on seletav asjaoluga, et põhimõtteliselt kaitseliidu organisatsioon ei asutata neis kohtades, kus on garnisonid; garnisonid on aga kõigis silmapaistvamais kohtades.

Lähemalt iseloomustades kaitseliidu organisatsioonide koosseise, näeme järgmisi arve.

Peale eelpoolnimetatud 5% linnaelanikkude on kaitseliidus 36% põliseid põllumehi (vanapõllumehi), 34% uusi põllumehi ja 25% maatuid. Teostades plaanikindlat õppust täpselt väljatöötatud kava järel, kaitseliitlased ei ole mitte ainult sõjakunstis edenenu, vaid täidavad ühtlasi hoolsamini oma kohuseid, mida läinud kaitseliidule eriti raske, aasta selgelt näitas. Oli võimalik vähehaaval muretseda õppevahendeid, eriti laskeõp. andmiseks; huvitavamaks ja tagajärjekamaks on kujunenud laskeõpetuse teoreetiline külg.

Et anda võimelisi õpetajaid, on asutatud kaitseliidu instruktorite kolmenädalased kursused sõjaväepolkude juure. Läinud aastal lõpetas need kursused ligi viissada isikut, seega andes peaaegu igale kaitseliidu organisatsioonile ühe hästi ettevalmistatud õpetaja.

Laskevõistlused, alul polkude ja hiljem üleriiklikus ulatuses korraldatud, ei ilmutanud üksi kaitseliitlaste edasipüüdu, vaid andsid ühtlasi häid tulemusi. Üleriiklikudel võistlustel harjumatul laskeväljal saavutatud 285 punkti tuleb lugeda kiiduväärseks, võttes arvesse, et sellele parimale saavutusele otsekohe järgnesid teised, mis olid ainult vähe madalamad.

Õppuse praktilist osa ja suuremat tegevuse ühtlustamist teostati kevadel ja sügisel, pärast viljakogumist, korraldatud manöövritel. Et kõrgemad kaitseliidu komandörid võiksid oma sõjaväelisi teadmissi värskendada ja täiendada, korraldatakse sõjaväe ohvitseride juhatusel polkudes sõjamänge.

Relvastuse poolest on viimane aasta olnud kaitseliidu organisatsioonidele soodus, kuna avanes võimalus ümber relvastada kõiki organisatsioone ühesüsteemiliste Inglise laskeriistadega. Ühtlane varustus kergendab märksa padrunitega varustamist ja toob suuremat tabavust, mis nüüdse ni väga kannatas laskeriistade mitme süsteemi tõttu. Ka õpetamine kergeneb ja muutub tagajärjekamaks ühesüsteemiliste laskeriistade tarvitusele võtmisega. Samuti tuleb ratsa-kaitseliitlaste ümberrelvastamist karabiinidega pidada suureks saavutuseks. — Peale relvade oli ratsa-kaitseliitlastele valusaks küsimuseks sadulate puudus. Läinud aastal kaitseliidu erarahaga muretsedud 500 Saksa ratsaväe sadulaid aitaksid seda puudust märksa kõrvaldada.

Läinud aasta eelarve kokkuhoiust kavatsetakse veel muretseda püssirihmu, padruneid ja püssipuhastamise tarbeid. Kui täienemise peale relvade poolest võib tähendada veel automaatrelv. soetamisele, mis annab võimaluse paljuid kaitseliitlasti õpetada automaatrelvu käsitama. Peab tähendama, et ka automaatrelvu kaitseliidu organisatsioonid muretsesid eraviisil kogutud rahaga.

Iga aastaga ka riietus muutub paremaks. Läinud aastal muretsesid kaitseliitlased enesele frentsche, sineleid ja peakatteid umbes võetud 290.000 lati väärtuses ja seda kõik oma isikliku rahaga.

Kaitseliidu organisatsioonide rahalised abinõud koosnevad riigi eelarve korrast ja kaitseliitlaste eneste kaudu saadud summadest. Käesoleva aasta riigi eelarvesse

on võetud kaitseliidu tarveteks 258.856 latti — summa, mis ei ole tähelepanu vääriiv sarn. suure organisatsiooni jaoks. Kuid kaitseliitlased ise taotleavad küll isiklikult, küll seltskonnalt mitmekordselt enam — käesoleval aastal tõuseb see väärtuslikult 700.000 latti peale.

Eriti elav tegevus tänavu on olnud naiskaitseliitlaste organisatsioonides, kuna suurem osa raha kaitseliidu kassas on tulnud naiskaitseliitlaste kaudu. On korraldatud näitemüüke, loteriisid, korjandusi, lühidalt — on kasutatud igasuguseid võimalikke korjamisviise. Naiskaitseliitlaste suure aktiivsuse tõttu ka seltskond on märksa enam asjast huvitatud kui mõ-

ni aasta varem. Seda naiskaitseliitlaste tööd peab vaatama kui suurt võitu.

Naiskaitseliitlaste otsekohestesse ülesannetesse puutuvat korraldati läinud aastal polkude juures 18 esimese abi andmise kursust.

Need kursused lõpetas tagajärjekalt 760 naiskaitseliitlast.

Oma otsekoheste kohuste täitmise kõrval kaitseliitlased on olnud politseile abiks kurjategijate püüdmisel, mõnesuguste kinnivõtmiste juures, kinnivõetute edasitoimetamisel ja korrapidamisel, tarvitades selle peale aasta jooksul 17.635 päeva.

Leedu Küttide Liit. Lietuvos Šaulių Sąjunga.

„Kaitse Kodu!“ kaitseliidupäevaks kirjutanud A. Marcinkevičius — Leedu Küttide Liidu keskjuhatus sekretär.

Vladas Putvinskis, Leedu Küttide Liidu auesimees, Liidu asutaja a. 1919.

Leedu Küttide Liit on asutatud 1919. aasta suvel. Aluse pani talle partisaanide liikumine. Kui Leedu armee algosad olid

veel koosseisult väikesed ja nõrgad, astusid võitlusse enamlaste, Bermond-Avalovi väeosade, aga hiljem ka poolakate ja peale selle röövbandede ja -salkade vastu kohalikud elanikud ise, asutades partisaan-väeosad. Eriti tugev oli see liikumine alul Leedu põhja-ida osas. Veidi hiljem asutati seesugune väeosa ka Kaunases. Ajajooksul andiski Kaunase väeosa alguse Leedu Küttide Liidule. Siin sündis ja valmis mõte ühendada kõik seesugused väeosad ja asutada alalise sõjalise organisatsiooni, osakondade ja väeosadega terve Leedus. Sündinud Leedu Küttide Liit seadis endale sihiks — esiteks koondata oma ridadesse võimalikult kõik patrioodid, levitada Leedus riiklikku ja rahvuslikku iseteadvust, süvendades isamaa kaitsmise ja kangelaslikkuse ideed; teiseks aga — kasvatada oma liikmeid füüsiliselt ja leedulast juba lapsepõlvest peale õpetada käsitama relvu ning üldse õpetada oma liikmetele sõjaoskust ja seda populariseerida elanikkudele, nii luues Leedu noorsoost hea materjali armeeks, ühtlasi ka abiks regulaarsele armeele, õpetades oma väeosasid iseseisvaks sõjaliseks tegevuseks, armeejuhatuse näpunäiteid mööda. Seepärast on juba ta olemasolemise algusest peale ta peaosakondadeks ühelt poolt ideoloogiline kasvatamise ehk Kultuuri ja Propaganda osakond (Kultūros ir Propagandos skyrius) ja teiseks Spordi ja Sõjalise ette-

valmistuse osakond (Karinio paruošimo ir sporto skyrius).

Leedu Küttide Liidu peaorganisaatoriks ja hingeks oli juba enne sõda laialdalt tuntud Leedu tegelane ja kirjanik Vladas Putvinskis. Hariduselt agronoom, pärit kuulsast aadliperekonnast, asus ta juba enne 1905. aastat Leedu vabastamisliikumise põrandaaluse organisatsiooni ja tegelaste ridadesse, airdates välismaile anda välja Leedu kirjanust ja neid salakaubana vedada sisse Preisi Leedumaalt; ka pidas ta oma mõisades ülal salajasi leedukeelseid koole jne. Selle tegevuse eest tuli tal tsaarivalitsuse ajal istuda Schauli ja Kaunase vanglates ning saadeti maailmasõja ajal asumisele Nishni-Novgorodi kubermangu.

Leedu Küttide Liidu olemasolemise esimese kolme aasta jooksul oli Vl. Putvinskis selle keskjuhatuse esimeheks ja liidu ülemaks. Selle aja jooksul arenes väikene Kaunase kütisalk, kes esialgu käis koos hra. Putvinskise korteris, vägeva organisatsiooni keskuseks, kellel mitusada väeosa kogu Leedus. Suuri edusamme tegi selle aja jooksul ka Kultuuri ja Propaganda osakond, kes peale igasuguste instruksioonide levitas sajatuhandetes eksemplarides üleskutseid, andis välja kirjandusele ja a. 1920. kuni tänaseni ka igapäevast ajakirja „Trimitas“, mis on Küttide Liidu häälekandja, kuid laialdalt levinud ka elanikkude teistes ringkondades, kes teda eriti hindavad ta erapoolevuse pärast erakondade suhtes, milline põhimõte on Küttide Liidu tähtsamaid ideoloogilisi aluseid.

Liidu sõjalise tegevuse suhtes pole olnud uuesti jaluleseatud iseseisva Leedu ajaloos ühtki tõsist, kriitilist momenti, mis oleks möödunud ilma küttide aktiivse osavõtuta — alates võitlusest enamlaste ja Bermonditi vastu ja lõppedes Zeligovski sissetungiga. Aga eriti suurt teenet Leedule näitasid kütid Klaipeda (Meemeli) mässu ajal, kui nad Klaipeda seni salajaselt organiseerunud küttide appikutsel ja vaatamata igasugustele takistustele voolasid laia lainena appi oma vendadele.

1922. aasta suvel Vl. Putvinskis raske tervisliku seisukorra pärast lahkus Liidu juhatamisest ja elab tänaseni alaliselt oma kodus maal ja võtab ainult vahet osa Liidu keskjuhatuse koosolekutest ja Liidu tähtsamatest pidustustest. Küttide Liidu osakondade üldkongress valis ta alaliseks keskjuhatuse liikmeks ja Liidu auesimeheks. Auesimeheks valisid ta ka Kaunase kütid.

Major M. KALMATAVIČIUS
Leedu Küttide Liidu ülem.

Kui vaikisid sõjatormid, sai Küttide Liidul võimalikuks pöörata tähelepanu frondilt ka Liidu sisemisele korraldusele ja oma tegevuse süstemaatilisele arendamisele.

A. 1925. määrati Liidu ülemaks Leedu seltskonnale juba tuntud major Mukolas Kalmatavičius. Palju tähelepanu on pööratud sõjalisele väljaõppele. M. Kalmatavičius poolt on küttide maakondlike üksuste ülemateks nimetatud tegeliku sõjateenistuse ohvitserid. Peale selle on korraldatud hulk kursusi vähemate kütisalkade pealikutele, kelleks enamasti on määratud endised allohvitserid. Igaaastased manöövrid kõigis maakondades, laskeharjutused ja süstemaatiline sõjaline õppus näitab praegu juba tagajärgi. Ka organisatsioonilises suhtes on viimastel aastatel Liidus väga palju tehtud. Küttide ja nende salkade arv tõusnud peaaegu kahekordseks ja praegu on kütisalgad olemas mitte ainult igas vallas, vaid ka igas suuremas külaski. Läänud aastal omandas Liit suure, kahekordse maja suure aia ja platsiga, mis suuresti tegevust soodustab. Palju edusamme on tehtud ka füüsilise kultuuri alal.

Lõpuks peab märkima ära, et Liidu Kultuuri ja Propaganda osakond on oma

tegevust arendanud juba seevõrra ja on seevõrra populaarne, et talle usaldatakse kõigi üleriiklikkude ja üldrahvuslikkude pidustuste juhtimine või aktiivne osavõtt. Peale kultuurilise töö juhtimist ja instrueerimist kohtadel on Kultuuri ja Propaganda osakond viimastel aastatel annud välja skulptor Rimša poolt väljatöötatud mitu juubeli medaali ja ka Leedu vapi „Vytis“ kujutise, küttkuntnik žtuidzinovičiuse töö, mida kütid levitavad rahva hulka kümnetetuhandetena ja nii saavutanud massilise levimise.

Raamatutest on Liit viimasel ajal annud välja informatsiooni kogu-Leedu emigrantidele, eriti Ameerika leedulastele. Koguteos kannab nime „Neužmirsk Lietuvos!“ („Ära unusta Leedut!“) ja käesoleval aastal illustreeritud koguteose „1928 m. Vasario 16“ — Leedu iseseisvuse 10-aks aastapäevaks.

16. veebruari, Vilnos Leedu iseseisvaks kuulutamise päeva mälestuseks annab Liit igal aastal välja vastava albumi.

Praegu valmistub Liit energiliselt kütide organisatsiooniüksuste esindajate kuuenda kongressi vastu, mis astub kokku 17.—19. juunil s. a. Peale selle algab Liit ettevalmistavat tööd oma kestvuse 10 aasta juubelpidustusteks, mis pühitsetakse 1929. a. augustis.

Liidu edukale tegevusele aitab palju kaasa endise keskjuhatuse esimehe (a. 1925) ja praeguse sõjaministri kindral Daukantase ning kogu praeguse val. heatahtlik suhtumine Liidule, mille tänuväheks valisid Kaunase kütid hra president A. Smetona, pea- ja välisminister hra Voldemarase ja sõjaminister kindral Daukantase oma auliikmeteks.

Pärnu ajalooliselt.

Vaatlused Pärnu minevikust.

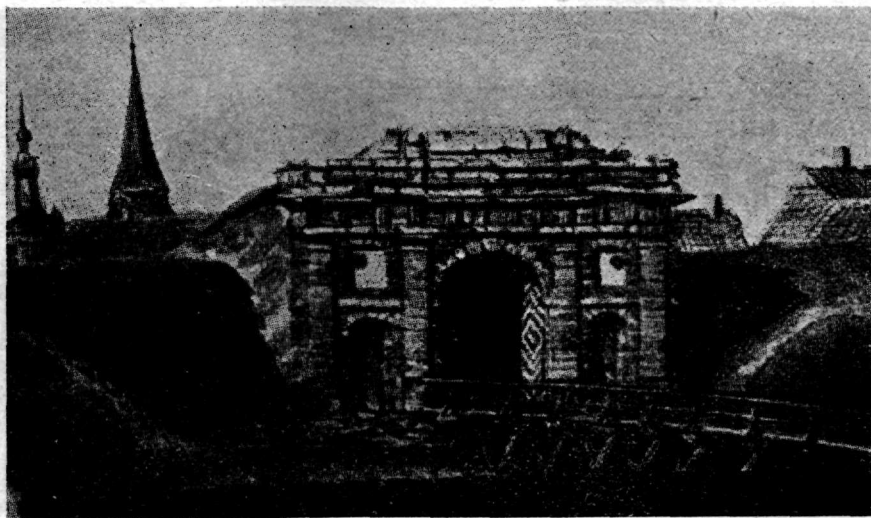
1. Eelsõnaks.

Eesti kaitseliitlaste silmad on neil päevil üldiselt pöördud Pärnu poole, kus peetakse parajasti suuri kaitseliidupidustusi. Arvame kohaseks pakkuda sel puhul oma lugijaskonnale tervikuna üldkirjelduse Pärnu mõndapidi kirjust ja tükati huvitavast käekäigust. On ju Pärnu Eestimaa linnade seas kui oma elanikkude arvult nii ka üldtähtsusetki kolmandal kohal, Tallinna ja Tartu järgmine. (Rahvaarvus jõudis küll Narva viimastel aastakümnetel Pärnust ette, kuid muidu jääb ta mitmeti maha). Tallinna ja Tartu ajaloo kohta on meil olemas juba pikemad kirjeldused, olgu siis esitatud ka Pärnut — muidugi üldraamis, lehe ruumi kohaselt.

Samuti nagu mitmes muus asjas on Pärnu ka oma vanaduselt Tallinna ja Tartu järgmine. Need rajati linnana (selle sõna nüüdises mõttes) 13. sajandi esimese veerandi lõpu-aastatel, ja peagi selle järel tekkis ka Pärnu. Kuid vahe on selles, et kuna Tallinna ja Tartu kohal olid olemas juba mitmed sajandid tähtsad Eesti maalinna (Tartu mõni aeg ka vene laste kindlus), puudus see nüüdis Pärnu paigal. Põhjus on arusaadav. Kuna niihästi Emajõe-äärne Taaramägi kui ka Soome lahe rannal seisev „Kalevi kalm“ otsekui loodud sündsateks kindluskohtadeks olid ja neid siis selleks kasutati arvata-

vasti kohe Eesti soo siia maale asumise järel, ei pakkunud Pärnu jõe suu äärne, üldiselt koguni tasane ja madal maa selleks mingit soodsust.

Sellest on siis ka mõistetav, et kuna Tallinna ja Tartu kohti mainitakse Skandinaavia ja Vene ajaraamatutes juba esimese ja teise aastatuhande pöördel, puutume Pärnu paigaga kokku alles 1227. a. jaanuaris, mil siia koguti sakslaste suursõjavägi Saaremaale sõttaminekuks, ja siis kohe mindi mere-jääd mööda tee. Et sel puhul ei mainita mingit rahva-asundust (elamut) siinkohal, tuleb küll arvata, et seda olemas polnud. Aga sellest ei saa sugugi järeldada, et Pärnu paik siis alles oli „tühi ja paljas“, kuid koguni vastandlikult tuleb — endiseaja asjaolusid arvesse võttes — öige kindlasti oletada, et siin ammu leidus tähelepandav kaubanduskoh, äriajamise paik. Käis ju veel kõnesoleval ajal — mil meie maa oli hoopis veerikkam kui praegu — korralik ja hõlpsasti tarvitata ühtlane veete siit kohast Viljandi järve, Võrtsjärve ja Emajõe kaudu Peipsile, mille tõttu Pihkva ümbruskond ja ta tagamaa seisis ühenduses merega. Sest siis oli Viljandi järv (mis praegugi alles on teelahkimeks Peipsi ja Pärnu lahe veetikude vahel) hoopis suurem ja laiem kui nüüd; sealt jooksis idapoole laevadele käidav Tännasilmajõgi, läänepoole samuti veeteeks kõlbav

Pärnu Tallinna värav umbes 1835. aastal. — Tol ajal oli Tallinna värava taga vallikraav, millest puusild üle käis. Praegu on silla asemel ilus puistesee ja vall pöösastega kaetud.

Kõpu jõgi, mis hiljemini edasi voolates ühineb Navesti jõega ja ühes sellega Pärnu jõega. Selle asjaolu tõttu arvaski selleaegne rahvas kogu mainitud veeteed õieti üheks jõeks ja andis sellele ka ühise nimetuse: *Emajõgi*. See nimetus läks üle isegi meie maale asuvatele sakslastele, kes kogu veetele omapoolt andsid — omakeelseks väänatud nimetuse *Embek* (hiljem *Embach*). Nii siis nimetati alul saksakeelsetes kirjades nüüdset Pärnu jõge ühes ta ülemjooksuga Viljandi järveni samuti Embekiks kui Võrtsjärvest väljavoolavat jõge, ja jõesuhu rajatud kindlus ja linn sai esiti nimetuse „*Tor-Embek*“, mis alles hiljem muutus (põhjusel, millest kuuleme pärast) „*Pernoviks*“ ehk „*Pernauks*“.

Kui palju käesolevat veeteed eestlased oma vabadusajal kaubitsemiseks tarvitasid, sellest pole püsinud pisemaidki teateid; vististi küll napilt, sest välismaade laevad ei puutunud palju siia kõrvalisse merenurka ja kodune kaubitsus oli väike, kindlasti on aga teada, et kohe peale Pärnu asutamist sealsed ärimehed õige avaralt ja suuremoeliselt „*Emajõe*“ mööda asusid kaubitsema Venemaaga, saatsid sinna oma kaupu ja töid vastu Venemaa omasid, saades rohket vaheltkasu. Alles keskaja lõpul jäi see veete — jõgede vee vähenemise tõttu — umbe. Aga veel Rootsi ajal arvati võimalikuks seda võrdlemisi väikeste kuludega korda seada ja hakati seks töödega peale, mis aga mitmete takistuste tõttu katkesid. Ka Vene ajal kaaluti asja mitmel puhul, kuid jäeti ikka kõrvale. Vahest võetakse ettevõtte ometi käsile veel Eesti ajal; tulu sellest oleks mitmekülgne.

Siinkohal aga pole mahti selle asja juures peatuda, vaid pöördume oma päris aine juure.

Kogu Pärnu ajaloos paistab kõigepealt silma erinähtus, et meil siin on tegemist õieti kahe linnaga, mis mitmed sajandid seisis ei ainult üksteisest lausa lahus, vaid otse täies vastolus, kuni viimaks, — nagu seda tihti mujalgi nähtud, — noorem vanema „ära neelas“. Kaksiklinnana tunneme endisest ajast meie maal küll ka Tallinna (eeslinn ja Toompea), kuid seal suudeti enamasti ikka omavahel leplikult ja rahulikult ära elada ja viimati saadi kergesti ühte sulada. Olgugi, et ka mõlemad Pärnud olid pea ühevanadused ja algel ka ühesuurused ja nende elutingimused üldiselt samad, mille tõttu nad oleksid pidanud tegutsema heas naabruses ja käsi käes käies, sattusid nad ometi algusest peale täitsa vaenulikku vahekorda. See nähtus juurdus peaaesjaliselt mõlemate eraldumises valitsuslikult, sest alguslik Pärnu (*Perona*) seisis *Saare-Lääne piiskopimaal*, teine (esialgne *Embek*) *Liivi orduriigi* alal. Need vastolud, ordu ja piiskoppide võimu vahel, — mis olid kogu keskajal meie maale otse needeks, — väljendusid kahe Pärnu vahel õieti ägedalt ja töid muidugi mõlemale rasket kahju.

Kuna meil on tegemist kahe Pärnuga, kõneleme kummastki eraldi.

2. Vana-Pärnu.

Vana-Pärnu rajamist võiks lugeda vast aastast 1238., mil Saaremaa piiskop *Heinrich* orduga tehtud lepingus, milles nende vaheliseks maapiiriks seati Pärnujõgi (*Embek*), määras endale saadud maa-alast 300 adramaad uue piiskopkonna peakirikku asutamiseks, mille asupaigaks piiskop valis tema võimukonnast läbijooksva „*Peronajõe*“ suu kus see ühines „*Embekiga*“, jõe ja mere vahelise neeme. Jõe järgi

Pärnu vanaturg umbes 1845. aastal. — Tolleaegsel turuplatsil on praegu veel need kaks suuremat maja olemas, mis pildil näha.

sai siis ka siia sigiva asunduse nimeks „Perona“, eestikeelses kujus Pärnu. Mis on selle nimetuse algtäendus, pole täitsa kindel. Mitmed Balti ajaloolased väidavad kindlasti, et nimi olewat tulnud skandinaavlaste sõnast „björn“ (mis tähendab karu); see sõna on mujalpoolgi olnud mitmele linnale nimeandjaks (näit. Soomes Pori). Aga see on vaevalt tõenäitlik; meie maal ei asunud ju skandinaavlasti. Palju loomulikum on nime tuletamine eestikeelsest „pärna“ sõnast, mis puu kõnesolevas maaosas õieti rohkelt kasvab. Nii kandis arvatavasti kohalik jõgi Pärna jõe nime, mis nimetuse siis ka uued maaisandad omandasid pisut muudetult. Pärastpoole on küll Pärna jõe nimetus rahvasuus üsna ununud, sest ammust saadik hüütakse endist „Peronat“ Saugajõeks. — Kui pärastpoole tekkinud „Embeki“ linn ka endale võttis loomulikuma „Perona“ nimetuse, hüüti eelmist Peronat vahetegemiseks „Antikva-Perona“ (vana Pärnu), mis nimetus sai siis ka rahva omaks ja on püsinud tänini.

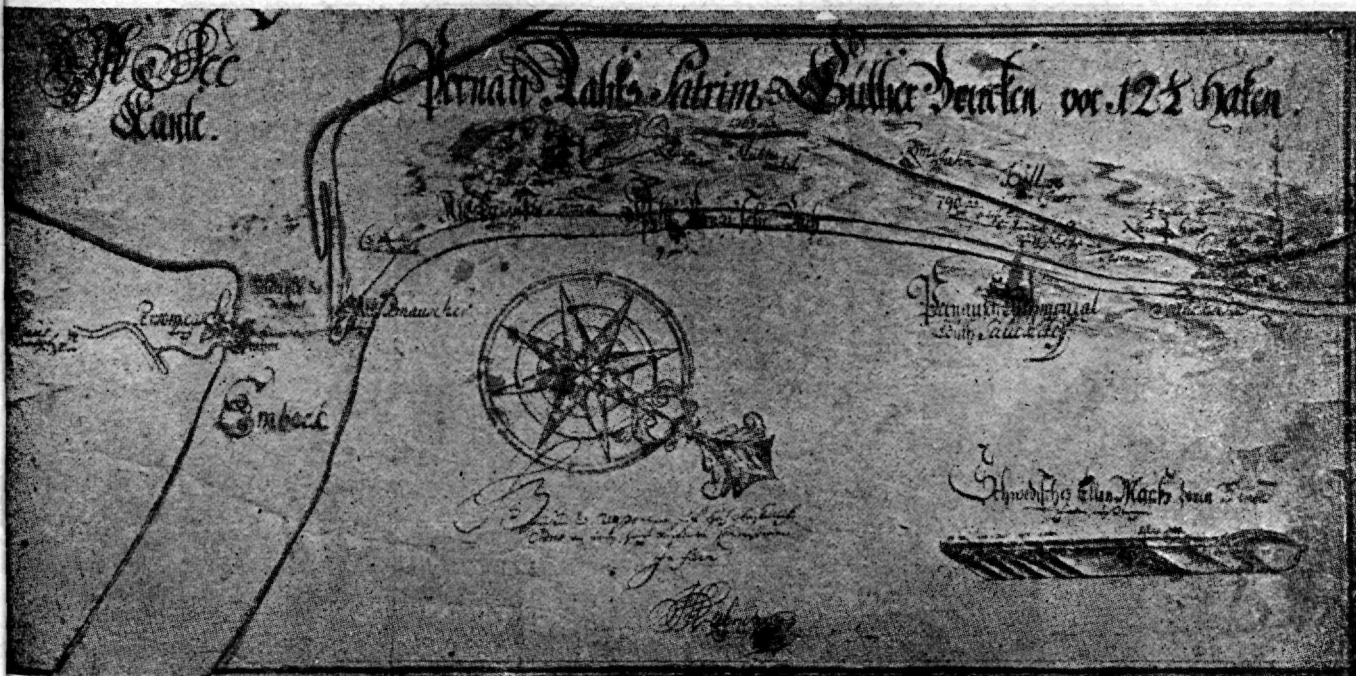
Võib tunda võrastavalt, et Saare-Läänemaa isand oma peakirikuga — ja sellega ka oma peaaasupaiga — rajas nii väga maa ühte nurka, üsna piiri peale. Vististi mõjus selleks ta vaade, et mujal sündsamat kohta polnud. — Kirikuehitus, mis pühendati „Pühale Johannesele“, algas arvatavasti aasta 1241. järele ja kestis pikemat aega. Alles aastal 1251 oli ta täieliselt valmis ja siis määras piiskop selle oma toomkirikuks ja seadis sinna ka „toomhännade“ nõukogu; vististi asus isegi sinna elama. Mainitud kirik oli nõnda esimene tähtsam ehitus „Peronas“, on aga ka ainuke hoone, mille koht on selgesti teada; kõik muud sealsed majad on jäljetuks kadunud.

On kõigiti loomulik, et suureviisiline kirik ja ta kõrvalolevad vaimulikkude elumajad said nagu

tiveks sinna ümber tekkivale asundusele ehk alvikule, millele alus pandi küll juba kiriku ehitamise ajal. Siia tulid elama kõigepealt ehitustöölised, siis käsitöölised ja hiljem kauplejad. Kuna teatavasti meie maa piiskopid olid ühtlasi maa ilmalikud isandad, seisis ka Perona linnakeses valitsusvõim piiskopinõukogu käes, mida juhatas praost, kuma liikmeteks olid toomhännad (kanonikused). Kõik seadused ja valitsusmäärused anti piiskopi nimel. Mitmed nendest on kirjades alles hoidunud, millest siin esitame ühe, kuna see annab tabava kujutuse selleaegse kultuurilise olukorra kohta. Nimelt õpetas piiskop oma nõunikke, et nad õhtuti õigel ajal ühisesse magamissaali läheksid „ilma kärata ja üleannetusteta“. Ära jääda võis ainult ülevaatava dekaani loaga, ja siis pidi eemal olija tingimata ilmuma hommikupalvele, muidu võeti ta jalapealt kogu toomkapiitli ees noomimisele ja pidi enne hommikueinet paluma 50 palvet.

Näeme, et uus „Perona“ linnake oli kõige paremal teel tõusma kogu Saare-Läänemaa piiskopkonna pealinnaks ja seetõttu ka tähtsaks tööstus- ja ärikohaks. Aga ajaloo käik määras üsna teisiti. Ta õitsvusaeg jäi koguni lühikeseks — kestis umbkaudu kõigest tosin aastaid. Hädaoht tuli sealtpoolt, kust ei aimatudki. Vististi oli piiskop siia oma asukoha võtnud otse seetõttu, et siin kõrvalises kohas välisvaenlaste eest julgem olla. Kuid lugu polnud nii, sest kui a. 1263 Leedu vürst Troinat Liivi oruga sõtta sattus ja ordumaad laialt laastas, kippus ta oma sõjakäigul ka Pärnu lahe maadele, võttis „Perona“ linnakese, kel kaitsejõudu peaaegu olemaski polnud, hõlpsasti ära, põletas ta maha ja purustas ka sealse „Katedraalkirikuga.“

Sellega oligi „Peronale“ antud õieti juba surmalõök, sest piiskop nähes, et siitne paik

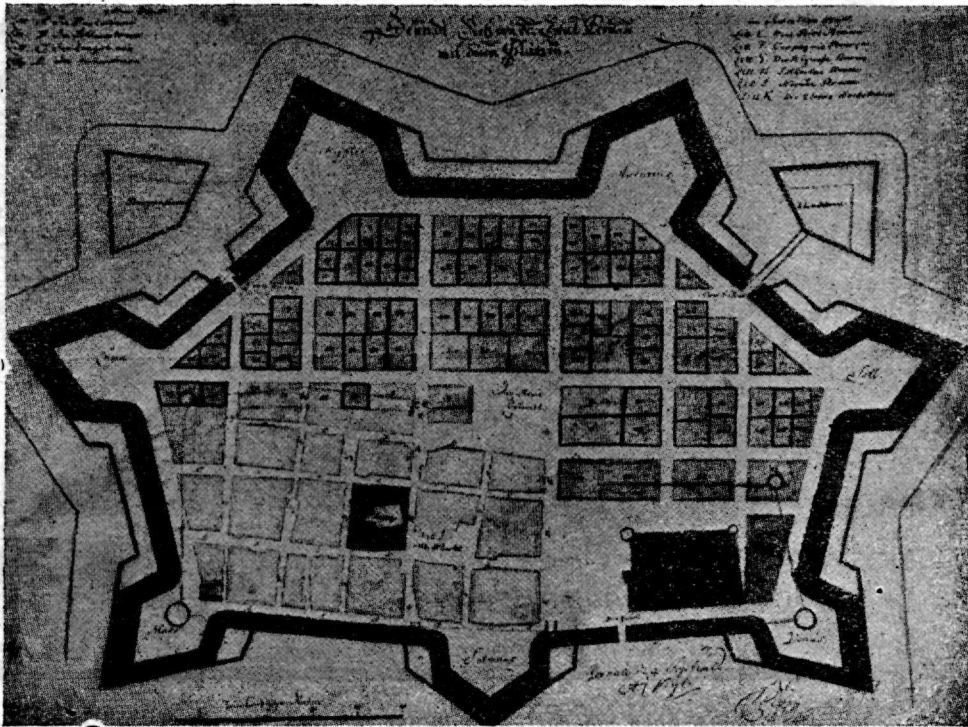
Vana-Pärnu plaan ühes ümbrusega, maantee ja sildadega Rootsi ajast.

ikkagi polnud vaenu eest varjatud, ja vististi ka arvestades, et pealinn siia kohta hästi ei sobi, viis selle järel oma asukoha *Haapsallu*, kuhu asutas uue katedraalkiriku, mis on püsinud meie ajani — ja ehitas endale ja toomhännadele uued elumajad. Teadagi viidi ka piiskopliku maavalituse keskpunkt nüüd Peronast sinna. See oli suureks kaotuseks, sest muidugi oli piiskopi ja toomhännade elutsemine linnas tunduvalt aidanud kaasa mitmekülgeks majanduslikuks tõusuks. See muutus võttis nii Vana-Pärnult ära ta elujõu ja pani kinni edutee.

Ikkagi oli asundus juba seevõrra juuri ajanud, et varemtest peagi tõusis uus elu. Toomkiriku alusele ehitati „Püha Tooma“ kirik, mis jäi mitmeks sajandiks Vana-Pärnu elanikkude tarvitamiseks. Siis aga vajus ta ühes linnagarususesse, ja lendav liiv kattis kinni ta alusmüüridki.

Piiskopi äraminek tõi muutuse ka linnakese valitsuskorda; see jäi nüüd enam oma käe peale ja linna valitsus kujunes umbkaudu sarnaseks, nagu mujal saksalaadi linnades, oma raekohtuga (bürgermeisteri juhatusel), gildegaga muude seadlustega. Õnnekaupa alleshoidunud Vana-Pärnu „mustas raamatus“ on täpselt äramärgitud linnakese tänavad ja krundid, omannikkude nimedega. Seal on muuseas mainitud ka uus gildemaja. Linnaelanikkude peatuluallikaks olid, — peale kaunis laialise aiatöö ja osalt ka põllutöö ja karjakasvatuse — kalapiiük ja kauplemine maasaadustega, nimelt viljaga, mida siia toodi kaugemalt sisemaalt.

Aga kuigi suureks Vana-Pärnu kaubandus tõusta ei saanud, kuna tema „tagamaaks“ oli õieti piiratud piiskopi võimualune maaala: Pärnu jõest Harjumaani, ja sellelgi tekkis temale Haapsalust tugev võistleja. Kardetavam aga oli veel ta teispool Pärnu jõge asutsev naaber Embek ehk Uus-Pärnu, kelle kaubanduspiirkond ulatus hoopis kaugemale ja kes üldse tegutses palju paremas olukorras, kuna pealegi ta isandaks oli tugev orduvõim. Suure kadedusega vaatles Vana-Pärnu oma naabri võimsat tõusu, millele küll katsus igapidi tõkkeid teha, hoidudes temaga igast läbikäimisest, milleks andis õieti kitsarinnalised kaubandusmäärused. Kuid nendega tegi ta endale enam kahju kui naabrile. Ikkagi püüdis Vana-Pärnu oma seisukohta Liivimaa linnade seas kinni hoida, mille tõttu on huvitavaks tõenduseks, et kui a. 1521 Liivimaa vaimulikkudel ülematel tekkis kavatsus meie maa kultuuriliste olude tõstmiseks siia asutada ülikooli, siis Saare-Lääne sellekordne agar piiskop Johann Kievel ülikooli paigaks mõjukalt esitas oma Vana-Pärnut, millega ka teised nõus olid. Vististi oli piiskopil seejuures mõttes oma võimkonna piirilinna majanduslikku olukorda veel parandada. Küllap see olekski sündinud, kui kavatsus oleks teostatud. Aga see mõte kadus peagi päevakorralt, — eriti seetõttu, et meie maal siis sai käima usupuhastuse liikumine, mis tõmbas kogu tähelepanu endale, nii et ülikooli mõte unus. Selle liikumise tõttu tulid Vana-Pärnule oodatud tõusu asemele kaela veel uued raskused, sest

Pärnu linna plaan 1696. aastal — Plaaniil olevad nummerdatud kohad on ehitamata platsid, mis linna maaala laienemisega ei ole veel jõutud täis ehitada. Va'lis oli 3 väravat.

ordualune Uus-Pärnu läks ühes muude suuremate linnadega peatselt üksmeelselt „uendatud usku“ ja tõrjus katoliikluse endast välja. (Juba a. 1526 nõuti paavsti usu jumalateenistuste änaakeelamist). Piiskopi võimu alune Vana-Pärnu aga püsis kindlasti katoliiklasena. Seetõttu tekkis „vaenuliste vendade“ vahel seniste tülide kõrval ka veel usuline vaen, mis viis miikaugele, et a. 1533 Uues-Pärnus tekkis suur tulekahju, mis suure osa linna tuhaks tegi. Tulesütituse algajaks arvati üldiselt vana-pärnlasi, nimelt aga ägedat paavstimeelset preestrit Johann Drostet, kes selleks oli palganud ühe habemeajaja selli ja „ulitsatüdruku“, need saadi kätte ja saadeti ise ka tulesurma.

Aga kohe selle järel sattus ka Vana-Pärnu suurelt jaolt tuleohvriks ja — mis koguni pööranne — otse oma isanda, piiskop Reinhold von Buxhoevdeni käsul. See kergats mees oli läinud tülli oma Haapsalus oleva „toomkapitliga“ ja Läänemaa rüütelkonnaga. Need tunnistasid ta „vägivaldsuse ja kõlvatu elu pärast“ ametist lahti ja valisid endale uue piiskopi. Aga Saaremaa hoidis Reinholdi poole ja see ilmus siis sealt sõjaväega Läänemaa oma „tõnksaid alamaid“ karistama, mida tegi aga otse kaitseta maaarahva kallal, kes õieti tüllisse ei puutunud. Ta metsikud väesalgad käisid laastades ja põletades läbi Läänemaa ja sellega ühesoleva Põhja-Pärnumaa üle ja hävitasid ka Vana-

Pärnu suurelt jaolt. (Seda kodusõda hüütakse meie maa ajaloos „piiskopivaenuks“).

Küll ehitati linnake sedakorda uuesti, kuid pikka iga temal enam polnud, sest järgnevad aastad töid temale täielise hukatuse. Seniste olude edasikestmisel oleks Vana-Pärnu ikkagi veel vaevaliselt saanud edasi elutseda, aga suure Liivi-Vene sõja lahtipuhkemine a. 1558, mis kogu meie maale tõi hirmsa hävituse, lõpetas Vana-Pärnu olemise üsna. Sest venelaste maaletungimine kutsus siia jaole ka poolakaid, rootslasi ja daanlasi, kuna igäüks maad ihkas oma saagiks, seejuures teda jõudumööda laastades.

Veel kord võis Vana-Pärnu olla tähtsa ajaaloosündmuse tegevuspaigaks: Siin peeti 1560. a. suvel viimane Vana-Liivi maapäev, kus maaisandad selle „päästmiseks“ püüdsid otsida abinõu. Aga enne kui midagi oleks saadud otsustada, sattusid nad ise vaenlaste jalgu. Maal tegutsev Vene vägi, kes parajasti Viljandi ära võtnud (26. aug.), tõttas sealt edasi Pärnu poole. Selle liginemist kuuldes jooksis maapäev hirmuga laiali. Varsiti olidki venelased kohal. Kindlustatud Uus-Pärnust läksid nad mööda, aga lahtise Vana-Pärnu põletasid suurelt osalt maha; pakkuläinud inimesed aeti huljana merre, kus uppusid.

Selle löögiga hävineski õnnetu linnakese elujõud; ta kaotas oma iseolu lõplikult. Sest kuna küll Saare-Lääne viimane piiskop Münchhausen

Pärnu linn umbes 1810. aastal Rääma alevi poolt vaadatuna.

kogu oma võimkonna müügi teel ära andis Daani prints Magnusele, — ühes muidugi ka Vana-Pärnu, — ei hoolinud sellest a. 1561 Pärnusse isandaks asunud Poola võim, sest Pärnule oli ta naaber ammust saadik olnud nagu pinnaks silmas ja Poola maavalitseja nihutas pikema jututa oma valitsuskonna ka üle jõe Vana-Pärnu peale, võttes selle otsekohe Uus-Pärnu külge. Arusaadav, et sarnasel lool Vana-Pärnu elanikkudel enam mingit pidu polnud, kuna nende vihkad nüüd said täis-isandateks. Uus-Pärnu sihiks oli ju lausa senise võistleja kaotamine. Juba a. 1568 nõutati Poola kuningalt käskmille järele Vana-Pärnu ühes laguneva Tooma kirikuga pidi täieliselt maha lõhutama. Nähtavasti ei teostatud seda määrust siis veel täieliselt, sest kui Vene väesalgad a. 1575 ja 1577 Uus-Pärnus tegutsesid, mainitakse sõjateadetes ka veel Vana-Pärnut. Teadagi töid aga need lood kaasa uut rüüstamist ja hävitust.

Ikkagi püsis Vana-Pärnus elu vähehaaval edasi, sest a. 1599 kaebasid jälle Uus-Pärnu kodanikud Poola komissaridele, et Vana-Pärnus elutsevad ja tegutsevad „võõrad kaupmehed ja käsitöölised“, tekitades nõnda nendele paha võistlust äris ja tööstuses. Järgnes siis uus käsk Vana-Pärnu täieliseks hävitamiseks; elanikkude mujale kolimiseks anti ometi 5 aastat aega. Aga enne veel, kui see armuaeg möödunud, lõhkusid maha Poola soldatid a. 1603 sealseid veel alles olevad kalameeste onnid mererannal. A. 1609 teatati, et Vana-Pärnu kohal on ainult varemete väli. Aga veel tunti Uus-Pärnus endise võistleja kohta hirmu ja kadedust; kardeti, et sinna hakkab tekkima jälle mõni uus linn. Paluti ja saadi siis Poola kuningalt a. 1611 keelumäärus Vana-Pärnu uuestiehitamise vastu; sellesama töötuse nõutasid Uus-Pärnu linnaisad kahel korral Rootsi valitsuse alla saades.

Kõigest hoolimata tahtis Rootsi suur kuningas Gustav Adolf Vana-Pärnut veelgi vähe elustada, — sinna haigemaja ehitada ja Tooma kiriku müüre kohendada ümbruskonna taluraha tarvitamiseks. See pani uus-pärnlased ehmu- ma, ja kui siis kuningas a. 1625 asutas erilise

„Pärnu krahvkonna“, mis anti krahv Thurni kasutada, palus Uus-Pärnu nõukogu kuningat otse härdalt, et krahvile „ei lubataks ligikonda mingit alevikku asutada ega ta alamatel naabruses tegutseda kaubanduse ja tööstuse alal.“ Selle palve rahuldada kuningas ja nõnda vajus Vana-Pärnu ajajooksul unustuse valda. Rootsi valitsuse loal lõhuti a. 1660 ka Tooma kiriku alusmüüridki; kivid tarvitati Uus-Pärnu linnakooli ja haigemaja ehitamiseks. Muist raiutud kive jäi siiski veel paigale; need viisid veel sada aastat hiljem Pärnu kodanikud oma majadele nurgakivideks.

Vana-Pärnu kadumisega jäi see nimetus täieliselt ainult Uus-Pärnule. Ning kui sinna hiljem — Vene valitsuse ajal — tekkisid jälle kaplapiidjate ja laevameeste majakesed, ei loetudki sealseid elanikke sugugi linna alla, vaid arvati nad Sauga valla külge, mis aga ise kuulus linnale, ja nõnda oli linn ikkagi seal täis isandaks. — Ajajooksul paisus küll Vana-Pärnu uuesti kaunikeseks aleviks, kus leidis ilusaidki maju, aga ta jäi ikkagi linnast lahus olevaks valla osaks. Vana toomkiriku koha naabruses asutati surnuaed — nii aleviku kui ka teispool Sauga jõe ole-

Pärnu ülikooli pitsat 1699. aastal.

va Ütlejõe linnaosa rahva jaoks. Seevõrrakese on siis veel endise Vana-Pärnu olust nähtaval; muidu on ta vajunud täiesti mineviku valda.

3. Uus-Pärnu.

Võiks tunda võrastavalt, miks Pärnu jõe pahemale kaldale veel rajati linnaline asundus, kuna niisugune juba oli olemas teispool jõe Sauga jõe suus. Kuid meie maa selleaegset poliitilist olukorda vaadeldes on see kõigiti arusaadav. Ordudvõim, kes end naabrist piiskopist kaugelt üle tundis olevat, nukrustas, et sel oli oma piirilinn, temal mitte. Oma võimumärgiks asutas ta siis juba tosin aastaid pärast „Perona“ tekkimist (a. 1255) siia endale kindlustatud lossi, kuhu paigutas kõrge võimukandja (komturi). See — alguslikult „Embekiks“ hüütud — asundus käis juba seepoolest kohe oma naabrist üle, et väljendas tugevat sõjalist võimu, mille tõttu siis ka leedulaste sõjakäik a. 1263 temale ei toonud hädaohtu. Vaenlane jättis ta rahuga kõrvale ja hävitas aga kaitseta Vana-Pärnu.

Agaga ka majanduslikult olid „Embekil“ hoopis teised ja paremad elutingimused kui „Peronal“. See ei saanud ju sugugi kasutada oma piirkonnast väljasolevat tähtsat veeteed Pärnu lahest Peipsini, mille aga „Embek“ varmalt mõjukalt tarvitusele võttis. Veel hoopis kiirem kui Vana-Pärnus tõmbas Uus-Pärnule elanikke ligi sealne hea teenimise ja äritegemise võimalus. Ordu isegi ajas laialt kaupa, mis tõi head tulu mitte temale üksi, vaid kaudselt ka lossi ääre tekkivale linnakesele. Õige varaselt sõlmisid siinsed kaupmehed sidemeid Saksamaa kaubalinnadega, linn astus ka kuulsale Hansaliidu liikmeks, millest oma arenguks sai uut hoogu. Kogu orduaja kestvusel oli „Embekil“ ehk — nagu teda hiljem nimetama hakati — Pernoval — Liivimaa Hansalinnade seas tähtis ase. Siin peeti enamasti alati Liivi „linnadepäevad“ (siinsete Hansaliidu liikmete koosolekud), ja enamasti alati mainitakse Liivimaa väiksematest linnadest kõneldes Pärnut esimesena, — Riia, Tallinna ja Tartu järel. Pärnu väljaveokaupadest seisid esimeses reas Venemaa loodussaadused, puud ja metsloomade nahad, hiljem aga ka omamaa põllutöösaadused, eriliselt aga meie maal siis õitsvusel olevast mesilaste pidamisest rõhkel arvil saadav vahha, sest seda ainet tarvitati keskajal õieti palju, — nii suurel määral, et seda nüüdsete olude järele vaevalt võiks uskuda: ühelt poolt kirikutes vahakuünaldena, teiselt poolt kantseleis dokumentide pitsatiteks (need olid mõnikord päris taldreku suurused).

Sisseveokaupadest võiks mainida välismaade tööstussaadusi ja maitseaineid, eriti suurel arvul ka soola.

Igapidi käis Uus-Pärnu kaubandus kaugelt üle oma vanema venna omast, ja sellega on seletatav sealne kange kadetus ta kohta, samuti

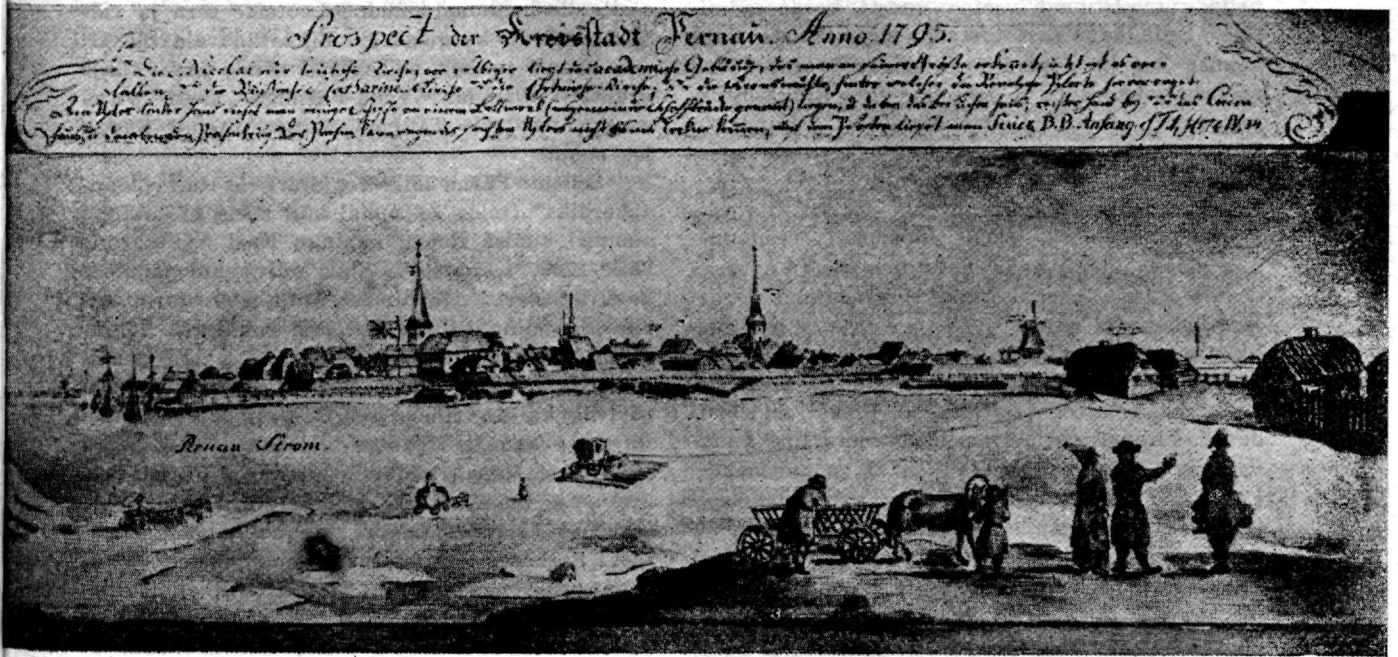
kaubandust kitsendavad määrused, mida muidugi Uus-Pärnust sama mõöduga tasuti. Ja allajääja oli lõpuks ikkagi Vana-Pärnu.

Samuti, nagu ta naabrit, kiusasid ka Uus-Pärnut tihtised tulekahjud ja hiljem sõjahädad. Eespool on juba mainitud üht suuremat põlemist a. 1533, kus linn mitmest kohast korruga põlema hakkas; hävines ka raekoda ja gildimaja ja mitmed inimesedki said tules surma.

Ja otse samuti, nagu see aasta oli Vana-Pärnule suurte õnnetuste alguseks, oli ta ka Uus-Pärnule. Eelmainitud pikk ja raske sõjaaeg, mis 16. sajandi keskel Liivimaal algas ja — väheste vahedega — umbes 70 aastat kestis, kogu maad laastas ja rahvast hävitas, tõi ka Uus-Pärnule ränka viletsust ja kirjeldamatult suurt häda, nii et temalgi mitu korda näis ots peal olevat. Kõik need võimud, kes siis Liivimaa omandamise pärast üksteisega maadlesid: Vene, Poola, Rootsi ja Daani, haarasid igaüks ka Pärnu järele ja valitsesidki siin ajuti — mõni pikemat, mõni lühemat aega. Esiti, kui Liivi orduriik Vene „hirmsa tsaari“ hoopide all kokku varises, läks suurem osa Liivimaast (ka Pärnu) Poola kätte, kuna Põhja-Eestisse tuli Rootsi valitsus ja Saare-Läänemaal sai — nagu kuulsime, — Daani prints peremeheks, kelle asemele asus hiljem Daani kuningas. Noorusjõus paisuv Rootsi võim ihkas väga tähtsat sadamalinna Pärnut endale. Ordu kokkuvarisemise eel pakkus Rootsi kuningas ordu-meistrile 60.000 taalrit laenuks, mille eest nõudis pandiks Pärnut, aga kuna ordu siis juba oli vahekorras Poolaga, jäi see kaup katki. Orduvalitseja Pärnus nõudis linnalt veel valjult „sõjamaksu“, ja et sularaha puudus, anti ära kirikute väärtasjad.

Olgugi, et Pärnu seisis maa idapiirist, kust vaenlane peale kippus, õieti kaugel, ulatus ometi sinnagi juba a. 1560 venelaste hävituslaine (nagu oel kuulsime). Seekord möödus hädaoht veel pea, kuid järgneval aastal läks Pärnu lepinguteel Poolale ja ordukomturi lossi asus isandaks Poola komandant. Hiljem pidi loss veel mitmel korral oma peremehe vahetama. Kuid seekord ei püsinud Poola valitsus Pärnus kuigi kaua, sest 1562 a. suvel ilmus tugev Rootsi jalg- ja ratsavägi ühes suurtükkidega Pärnu alla teda äravõitma. Kaks tormijooksu löödi tagasi, kolmas aga murdis vastupanekujõu ja 4. juulil andis linn alla, vähe aega hiljem ka loss. Aga ka Rootsi valitsus suutis seekord Pärnus püsida ainult kolm aastat. Siis said poolakad ta jälle endale, — küll n. n. „Liivimaa mõisameeste“ äraandliku tegevuse tõttu. (Sellest mitmetpidi huvitavast sündmusest kõneleme vast teises kohas eraldi.)

Nüüdki kestis Poola valitsus siin ainult kümme aastat. Sest a. 1575 tuli kaela Vene poolt hoopis tõsisema hädaoht kui 15 aastat varem. Vene väed ujutasid hävitades üle Läänemaa, kippusid ka Pärnu jõe ja põletasid Vana-Pärnu ma-

Pärnu 1795. aastal. — See pilt kujutab Pärnu linna Vana-Pärnu alevist vaadates. Pahemalt paremale: Katarina kirik, Eliisabeti kirik, kroonu tuulik, mis Tallinna värava läheduses asus.

ha (niipalju, kui teda oli). Tugevamalt kaitstud Uus-Pärnu eest pöörsid nad seekord tagasi, aga ikkagi kartis see ka oma hukatust ja pakkus end — kuna Poolast abi loota polnud — Saares olevale Daani maavalitsejale von Ungarnile alluvaks, kui see ta võtab oma kaitse alla. Ungarn töötaski abi kuid ei suutnud seda anda, ja kui siis sügisel Vene vägi suurema jõuga Pärnu ette ilmus, polnud tal pääsmist, sest linna kaitseväge oli kõigest 200 meest; see pidas küll kaheksa päeva suure vaprustega vastu, kuid siis oli jõud otsas ja anti alla. Vene väe juhataja austas ometigi väikese kaitseväge vaprust seevõrra, et võidetud linnaga võrdlemisi pehmelt ümber käis. Lubas linnlastel, kes Vene alla ei tahtnud jääda, kogu oma varandusega sealte lahkuda, ja mitmed rikkad pärnlased tegidki seda.

Nagu igal pool meie maal, oli ka Pärnus Vene valitsuse aeg kõigiti vilets. Siin jäi ta aga lühikeseks; sest juba aastal 1582 lahkusid venelased Pärnust, kuna Sapolie rahulepingus tsaar kõik siinsed võidetud maad loovutas Poolale. Seepeale algas Pärnus kolmas Poola aeg, mis kestis aastani 1600. Seegi aeg oli Pärnule koguni paha, nagu igalpool Liivis, eriti usulise surve tõttu, mis läks välja Poola võimudelt. Taheti maad ja rahvast teha katoliiklikuks. See tekitas äravust ja korra kisti Pärnus kuninglikud käskkirjad uue kalendri maksmapanemise kohta omavoliliselt maha, mis tõi aga kõva karistuse. Ometi kosus Pärnu pikema rahuaja kestvusel vähe oma sõjahäädadest.

Peagi aga tõusis meie maal uus sõda Poola-

Rootsi vahel ja see tõmbas Pärnu mitmel puhul oma keeru. A. 1600 läks ta Rootsi kätte, a. 1609 veel kord Poolale, siis a. 1617 uuesti Rootsile, kellele jäi nüüd ligi sajaks aastaks.

Väga arusaadav, et sarnastes oludes, kus linn tihti vaheldumisi käis ühelt riigilt teisele, kogu ta majanduslik elu seisus soigus, tööstus ja kaubandus koguni kehval järjel. Alles kui hoolas Rootsi valitsus end siin suutis kindlustada, võidi hakata korralikku elu elama ja aegapidi kosuma. Kui tööstus nii kaubandus võttis rõomustavalt uut hoogu, kuna ka sõja häda seda enam ei seganud. Ainult ühe korra ähvardas Pärnut uus vaen aastal 1639, mil Saksamaal möllav 30-a. sõda siutas oma leegid korraks ka meie maa poole. Keegi ooberst Both kavatses Saksa keisri väehulgaga tulla Liivimaale rootslastele tüli tegema, et neid Saksamaalt ära tõmmata. Oodati Bothi maaleilmumist otse Pärnus ja hakati end kaitseks kõvasti ette valmistama; kodanikke nõuti kindlustustöödele, kõik sulased ja tüdrukud pandi rakkesse. Õnneks aga möödus see hädaohu kergeti. Samuti a. 1656 jällegi Vene poolt ähvardav vaen. Venelased olid Tartu ära võtnud, piirasid Riiga ja kippusid ka Pärnu peale, kuid veel eemal olles said nad lüüa ja pöörsid tagasi.

Siis järgnes ligi pooleajaastane rahu-aeg, mille kestvusel kogu linna olukord rohkesti paranes, omavalitsuse asutused tagajärjekalt töötasid, selles riigivalitsuselt head toetust saades. Liivi maapäevadest võttis Pärnu alaliselt ja agarasti osa, püüdes seal eriti tähelepanu juhtida oma huvides tarvilisele asjale: Pärnu lahe ja Peipsi va-

helise ummistunud veete uuesti kordaseadmisel. Seda kavatsust toetasid mõisnikkude ringkonnad kui ka riigivalitsus. A. 1688 tegi Pärnu raekohus sellekohase lepingu ühe Riia ehitusmeistriga „Emajõe süvendamiseks Viljandi ja Pärnu vahel“. Kuid enne, kui ettevõtet saadi teostama hakata, tuli Põhjasõda.

Omajagu tõstis Pärnu tähtsust ka siia vaimliku ülemkohtu (konsistooriumi) seadmine, mis sündis kuninganna Kristiine käsul. Arusaadavalt pidas see eriti silmas Pärnu linna usulist ja kõlblist elu, nimelt pühapäevarahu täielikku pidamist, mille peale Rootsi ajal pandi suurt rõhku, mille rikkumiseks aga siinses ärilinnas, kus vahel kibe tegevus käsil oli, ilmus rohke kalduvus. Konsistooriumi nõudel andis siis linnavalitsus kõvad määrused. Pidul ja pühapäevadel ei tohtinud ükski veovanker väravatest läbi sõita; ainult veevedamist lubati varastel hommikutundidel. Jumalateenistuse lõpuni pidid kõik jookkohad olema kinni ja „torupilli puhujad vaikima.“

Keelurikkujaid karistati — saksasoost elanikke rahaga, „mittesaksu“ aga peksuga.

Arusaadav, et konsistooriumi asukohas oli kirikuid rohkelt: peale lossikiriku veel kolm. Nendest on alles jäänud tervena ainult üks: Nikolai (nüüdne Saksa koguduse) kirik ja lossikiriku alusmüürid; täielikult kadunud on Pühavaimu kirik (millest järgi jäi ometi tänava nimi).

Kaugelt rohkem aga andis Pärnule kultuurilist tähtsust asjaolu, et ta kord oli ka ülikoolilinnaks. Liivimaa ülikool, mis a. 1632 Tartus rajatud, toodi a. 1699 Pärnu — sõjahirmus, mis maad uuesti idast ähvardas ja tuligi.

Pärnu linnaisad, ülikoolist tulu lootes, olid Liivimaa kindralkuberneri Dahlbergi oma nõuse saanud, nii et see ei lasknud ülikooli Tallinna viia. Pärnus ehitati ülikooli asupaigaks ümber suur orduloss. Selle hoone kõvadust võib hinnata selle järele, et ta alusmüürid olid sillapaksused. Pärnu ülikooli avamine sündis suurte pidustustega 28. augustil 1699. a.

Nagu aga kõik muud head Pärnu asjad, ei püsinud ka ülikool siin kuigi kaua. Sest 1700. a. alanud hirmus Põhjasõda, mille eest ta paku tulnud, ulatus oma käigul ka siia, ning kustutas siit teaduse valgusandja. Juba a. 1704 jäi õpetus ülikoolis seisma ja Pärnu langemisel, a. 1710, viidi riismed Rootsi, kuhu kadusid. Maja tarvitati hiljem sõjaväe moonaladuks ja kaubaaidaks. Igatahes seisis Pärnu Rootsi aja lõpul enda olemise kõrgemal järjel. Rootsi-aegne plaan a. 1696 näitab teda õieti tugevana, müüri- ja valliga ja kraaviga ümbritsetuna. Linna ehteks oli loss; kindlustatud väravaid oli kolm (Riia, Tallinna ja jõepoolne Veevärav). Valli patareid kandsid planeetide nimesid (neist on

osalt alles hoidunud nüüdne Lootside torn ja vallikraaviäärne kõrgustik). Linnatänavaid oli 11, aga kaunis rohkelt näib olnud nende ääres tühje krumte. Ühendust Vana-Pärnuga peeti parvega, mis viis Tallinna värava tagant Sauga jõe suhu.

Sellele Pärnu õitsvusajajärgule tuli „lõppakkordiks“ (mida sel puhul küll keegi ei suutnud aimata) kuulsa Rootsi kuninga Karl XII Pärnus käik 1700. a. oktoobri alul, mil puhul pidutses kogu linn, eriti aga ülikool, kelle professorid teritasid kuningat ladinakeelsete oodidega. Põhjasõja ajal sai Pärnu kannatada palju nälga ja haigusi. Häda tõusis tipule a. 1710 suvel, mil Vene sõjavägi ta ette ilmus; see oli paljudest senistest Pärnu piiramistest kõige koledam. Sest nagu mujal meie maal, möllas sel ajal ka Pärnus kole katk, mõne nädala jooksul surid ära pooled elanikud (alevites koguni kümne hulgast üheksa). Sarnases seisukorras polnud pikema vastupanu peale mõeldagi ja 28. augustil andis linn end alla. Sel puhul valmistati ka linna elanikkude kohta ametlik nimestik, millest näha, et täiskodanikke oli veel 49, käsitöö- ja kaubaselisid kõigest 19.

Uus valitsus näitas Pärnule esiti õige karmi nägu. Muudest vägivaldsustest kõnelemata võttis Vene komandant linnalt sõjaväe jaoks ära Eesti koguduse Jaani kiriku; et linnavalitsus võtmeid heaga ei annud, murti ukсед väevõimul lahti. (Suurt rõõmu sellest saagist venelastel küll polnud, sest kirik hakkas pea lagunema ja pidi maha lõhutama).

Aga püsima jäänud rahuaja tõttu hakkas Pärnu aegapidi uuesti toibuma. Umbe jäänud majandusliku elu allikad avasid end jälle, nii tööstus kui kaubandus võttis hoogu, ning eriti merekaubanduse suutis Pärnu endale omandada Läänemereäärsete kaubalinnade reas tähelepanudava paiga, nõnda et 18. sajandi lõpul Pärnu kaubanduse läbikäik tõusis tunduvalt Tallinna omast ette. Õieti suur oli väljavedu, tähtsamad kaubad olid vili, lina ja kanep ning nende seemned, nahk ja puu. Sissevedu oli vähem; peaasjalikult sool ja heeringad. Õige suurelt tõstsid Pärnu ärielu kaks laialise tegevusega kaubamaja, mis on püsinud meie ajani: Jacke ja Schmidt (esimene rajatud a. 1737, teine 1743.).

Pärnu rahulist kosumist segasid ajutiselt küll Napoleoni sõjad, eriti sõjakeisri käsul maksmapandud „mandri sulgemine,“ mis kinni nõõris merekaubanduse. Sellejuures oli linnale raskeks koormaks siia kindluse koondatud rohke sõjavägi. See koorem kõrvaldati ometi juba a. 1830., mil Pärnu kindlus täitsa likvideeriti; suurtükid ja muu sõjavaru viidi siit Ahvenamaale Bomarsundi. Sellega kadus Pärnult ta edu kitsendav müüride ja kantside vöö, ning ta võis vabalt arenema hakata igale poole. Ajajooksul tekkisid linnast idapoolse laialine Riia alev, mis maaala poo-

lest mitu korda suurem kesklinnast, teinupoole jõge Ülejõe ja Rääma linnaosad, neile lisaks ärkas elule ka Vana-Pärnu.

Kindluse kaotamise järele kadusid aegapidi pea kõik ta tundemärgid, ainult kohati püsisid alles mõned osad, nii lääneküljel osa vallikraavi ja ka sealne valliosa, mis aga muudeti nii siin kui mujal puisteteeks.

Krimmi sõja aeg tõi Pärnule uusi kitsikusi, pannes kinni ta merekaubanduse. Kuid et enam kindlust polnud, ei teinud Pärnu alla ilmunud Inglise laevastik linnale enam tüli, vaid lahkus siit heaga. Ainult mõned rannalaevad pandi põlema. Sellejärgi võttis Pärnu ärielu hästi hooгу (a. 1874 oli ta väljavedu üle 7 miljoni kuldrubla). Siis aga hakkas Pärnu sadamale kõva võistlust tegema meie maa kaubandusteede suurepäraline muudatus. Teised rannalinnad said endale raudteed, Pärnu aga jäi ilma, mille tõttu ta kaubanduspiirkond suurelt kitsenes. Ikkagi püsis Pärnul alles ta suureviisiline linakaubandus ja linatööstus, mis andis teenistust paljudele.

Parandust tõi seisukorrale alles a. 1896., mil ka Pärnu raudteevõrgu külge seoti, küll kahjuks puudulikult, sest ta raudtee Valgani on kehv kitsarööpaline. Aga ikkagi elustus selletõttu Pärnu kaubandus jälle tunduvalt. Samal ajal võttis tõusu ka ta tööstus, eriti linna äärde rajatud suure Valdhofi puupapivabriku tõttu.

Kolmandaks tuntavaks Pärnu tõusu nähtuseks eelmise aastasaja lõpul oli ta supelkohaks arenemine.

Eelmine aastakümme, mis maailmasõja tõttu kogu meie maa mitmeti kahvatama pani, tõi eriti Pärnule suuri raskusi. A. 1915. käis Saksa vaenuline laevastik Pärnu all ja pommitas linna, milletõttu kergemeelselt Valdhofi vabrik maha põletati. Ka kuus linnamaja said tuhaks. Supelmaja hävines. Palju elanikke kolis Pärnust ära, kogu linna olu läks tagurpidi. Tänapäev pole Pärnu suutnud sõjaaegsetest haavadest täiesti toibuda.

Kuid nüüd on tal lootuse järele algamas uus tõusuajajärk. Sadam on ümber ehitatud ja täiendatud, supelasutus uuesti kornaldatud ning suur ja ilus supelmaja saadud. Juba mõni aeg on ka vatsusel uue laia raudtee ehitus Pärnust Tartusse. Selle valminemisel tõmmatakse laialised maaosad, mis nüüd teedeolude tõttu on muude ärilinna piirkonnas, jälle suurelt Pärnu poole. Ning Pärnu võiks tõusta jälle teiseks merelinnaks Eestis, ning ka muidu oma kaubanduses seista auga meie maa suuremate linnade kõrval.

Niipalju Pärnu üldisest käekäigust. Mõndagi oleks veel öelda temast eestilise linnana, kuna tal on rohkem teeneid ka eestluse arengus, eriti kirjanduse tõusus, aga seda kirjeldada pole siin enam mahti.

H. Prants.

Saare malelased rongikäigul.

Pärnu linna ja Pärnumaa kodanikud korraldamas kodukaitset 10 aasta eest.

Ajalooline pilk 6. rügemendi algpäevilt.

„Kaitse Kodu!“ kirjutanud kaitseliidu peastaabi ülem kolonel *J. Maide*.

Kolonel J. Maide.

Kuna käesoleval aastal kaitseliidupäeva pühitsemine aset leiab Pärnus ja selle korraldamise ning läbiviimise raskus peamiselt lasub Pärnu linna ja Pärnumaa malevate õladel, siis pole huvituseta heita pilku tagasi ja tuletada meelde Pärnu linna ja Pärnumaa paremate poegade väsimatut tööd kodukaitse korraldamises 10 aasta eest. Pealegi asub praegu Pärnus seal 10 aastat tagasi vormeeritud 6. jalaväe rügement, kelle väärilised teod on kirjutatud ajalukku nii Pärnumaa kui ka kogu Eesti piiride kaitsmisel kuldsete tähtedega. Pärnumaa poegadele, kes teenisid peamiselt kohalikus 6. rügemendis, tulevad alljärgnevad read meelega vägitegusid, mis leidsid aset Vabadussõja algpäevil, noortele aga — olgu Vabadussõja esimeste kangelaste vägiteod suureks ja pühaks eeskujuks, milleni igauks jõuda püüdku meie kalli kodu kaitsmisel ja kaitse organiseerimisel.

11. novembril 1918. a. hakka-

sid Saksa okupatsioonivõimud Eestimaa valitsemisvõimu Eesti Ajutisele Valitsusele üle andma. Kohe hakati ka riigikaitset korraldama; nimelt kuulutati 11. nov. õhtul kaitseliidu asutamine välja. Kaitseliit pidi koosnema vabatahtlikkudest ja kujundama sõjaväelise organisatsiooni, mille ülesandeks oli võim okupatsioonivõimudelt üle võtta ja maal korda pidada kuni politsei ja sõjaväe loomiseni.

Kaitseliidu organisatsiooni loomine ei tekitanud erilisi raskusi, sest kaitseliidu organisatsiooni kava ja korraldus oli üldjoontes salajaselt põranda all juba okupatsiooni ajal välja töötatud. Kohtade peale maakondades ja linnades olid määratud isikud, kes parajal silmapilgul pidid astuma aktiivselt tegevusse. Oli olemas ka teatud salajane sõjariistade tagavara, mis enne okupatsiooni alguse Eesti diviisi laialisaatmise puhul Eesti sõjaväelaste poolt oli ära peidetud. Seepärast läks ka korda ülemaalsele kaitseliidule umbes ühe nädala jooksul kindel alus panna, vaatamata Saksa võimude ja teiste kahtlaste jõudude ägedale vastutöötamisele.

Ainult Lõuna Eestis ei suutnud kaitseliit paiguti nii kiirelt Saksa võimude energilise vastutöötamise tõttu avalikult väljaastuda ja oli sunnitud kaks kuni kolm nädalat põranda all tegutsema, kuna okupatsioonivõimud samal ajal kohalisi Balti sakslasi ohtvalt sõjariistadega varustasid, püüdes neist sõjalist jõudu organiseerida, mis aga suuremaid tagajärgi ei annud. Nimelt tekkisid sel teel Viljandis, Tartus jne Balti „Heimatschutz“i“ salgad, mis hiljem olid sunnitud end Eesti väejuhatuse alla painutama ja ühinema Balti pataljoni nime all eriväeosaks.

Kaitseliit oli asutatud siiski enam riigi sisemise julgeoleku ja kindla korra kaitsmiseks, kui välise vaenlase vastu väljaastumiseks, mispärast ka sõjaväe loomisega tuli rutata. Pealegi olid kindlad andmed, et Nõukogude Venemaal asuvad Eesti kommunistide juhid, Anveltiga eesotsas, Nõukogude Venemaa

valitsuse toetusel organiseerivad sõjakäiku Eestimaa vastu ja koondavad Oudova rajooni vägesid.

16. novembril otsustas Ajutine Valitsus kokku kutsuda rahvaväge, kelle ülesandeks pidi olema — riiklist iseseisvust kaitsta ja korda alal hoida. Rahvavägi otsustati moodustada vabatahtlikkudest ja tema arvuline koosseis määrati kindlaks 25.000 mehe peale. Ei olnud mõtet korruga suuremat sõjaväge kokku kutsuda, kuna selleks puudusid sõjariistad ja varustus, sest endiste Eesti rahvuslike väeosade relvad ja varustus oli okupatsioonivõimude poolt kas viidud Saksamaale või pillutud merde. Ka valitses arvamine, et okupatsiooniväed vähemalt alul täidavad Versailles'i rahulepingu ja Vene piirilt ei lahku ilma liitlaste loata. Vabatahtlikkudena loodeti saada Rahvaväkke ka paremaid kodumaa poegi.

Pidades silmas väeosade vormeerimise ja organiseerimise raskusi ning välise kaitse rutulise teostamise tarvidust, otsustati vormeerida 6. jalaväe rügement ühes vastavate ratsa-, suurtüki- ja tehnilisväe osadega, kusjuures 6. jalaväe rügement pidi vormeeritama Pärnus ja tema üks pataljon (II) — Viljandis.

Novembrikuu viimastel päevadel jõuab kol. Puskar 16 ohvitseriga Pärnu, ülesandega — vormeerida 6. jalaväe rügement. Esialgseks rahaliseks toetuseks anti kol. Puskarile Tallinnast 1000 marka avanssi.

Vabatahtlikkudest, kes ilmusid võrdlemisi kiirelt ja suurel arvul, moodustati peagi 1. kompanii, kelle ülemaks määrati kapten Jaakson (praegu kol. leitnant — Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste klasside inspektor).

Pärnus asuv sakslaste diviisi staap oli vahepeal, kui meie juhid olid kibedasti ametis rügemendi esimeste üksuste organiseerimisega, salaja ära sõitnud. Linna jäid veel sakslastest 1 jalaväe pataljon ja 2 kuulipildujate kompaniid 36 kuulipildujaga. Meil oli aga samal ajal ainult 1 kompanii — umbes 150-mehelises koosseisus. Suurt puudust tunti relvade järele, kuna kuulipildujaid meil üldse polnud. Vaatamata meie jõudude nõrkusele esitatakse sakslastele nõudmine, et nad meile üle annaksid poole kõikidest oma sõjariistadest. Alul vastasid sakslased naerdes, et nad ei mõtlegi. Pikemate läbirääkimiste tagajärjel lubati hiljem siiski „natukene“ anda.

Siin juhtus aga õnnetus ja selle tagajärjel tekkisid sakslastega ootamatult uued sekeldused. Nimelt oli ühel kaitseliitlasel püss kogemata lahti läinud ning kuul, seinast läbitungides, tapnud ühe Saksa sõduri. Sakslased löid kihama. Meile esitati sakslaste poolt nõudmine — eestlased maksku 50.000 marka surmasaanud Saksa sõduri perekonna toetuseks, ehk, kui sellega nõus ei olda, siis sakslased ajavad kõik Eesti valitsuse asutused Pärnusse laiali. Relvade üleandmisest polnud nüüd enam juttugi. Hea nõu oli kallisk. Peeti aru, mis teha, — kas nõudmine täita või vastu hakata. Üksmeelselt võeti vastu viimane otsus s. o. — vastuhakata, sakslaste poolt nõuetavat rahasummat mitte välja maksta ja kiirelt oma kaitse alla võtta linnavalitsus, maavalitsus ja Eesti pank. Kui sakslased peaksid katsuma neid ruume vallutada väevõimuga, siis vastata tulega!.

Meie energiline väljaastumine mõjus. Sakslased ei võtnud ette midagi otsustavat. Niisugune olukord ja sakslaste passivsus tõstis julgust ja meie otsustasime nüüd juba sakslastelt ultimatiivselt nõuda poolte sõjariistade üleandmist. Vahepeal võeti meie valve alla ka raudteejaam, et takistada sakslaste ärasõitu, kui nad meie nõudmist ei täida. Saades õieti aru sellest tõsisest ja suurest moraalsest jõust ning salimatusest sakslaste vastu, mis peitub eestlaste ja Eesti sõduri hinges, ei julgenud ülekaalusolevad sakslased siiski aktiivselt välja astuda peotäie eestlaste vastu vaid painutasid end meie nõudmistele alla, — nad andsid meile üle 18 kuulipilduja hulki hobuseid, vankreid ja sõjariistade arsenalit, kus olid venelastelt sõjasaagiks saadud püssid, elanikkudelt kokkukorjatud sõjariistad ja mitmesugune muu varustus. Peale selle lahkusid sakslased Pärnust. 6. rügemendis hakati vormeerima 2. kompaniid. Vahepeal edenes Viljandis II pataljoni vormeerimine õige visalt. Põhjuseks oli, et sakslased selles kindlamas Balti saksluse kantsis end ikka veel täiesti kodus tundsid olevat.

Nüüd, kus väevõimuga sakslastelt osa relvu Pärnus ära oli võetud ja need meie kodukaitsjate kätte antud, otsustas kol. Puskar ühes 1. kompaniiga ja jalaluurajate kompaniiga sõita Viljandisse „asja

korraldama“. Pärnus jäi korda pidama 2. kompanii.

11. detsembril õhtul jõutakse Viljandi jaama. Lauluhelide saatel sammuvad õhtuses pimeduses meie lahinguvälis osad täies relvastuses (ühes kuulipildujaga) jaamast linna. Kell 10 õhtul antakse sakslastele käsk Soldatite nõukogu „Koidu“ saali veel samal ööl kokku kutsuda. Koosolek algab kell 12 öösel. Koosolekust võtsid osa meie poolt — kol. Puskar, leitnant Pedaja ja leitnant Limberg, sakslaste poolt — Saksa soldatite saadikud ja hulk Saksa ohvitseri. Meie poolt nõuti relvade üleandmist. Läbirääkimised kestsid umbes 2 tundi. Sakslased ei tahtnud kuidagi aru saada, mis õigusega meie neilt nõuame relvu. Ilma, et miskisugusele kindlale otsusele oleks jõutud, teatas kol. Puskar, et meie ootame homme kõikide sõjariistade üleandmist peale püsside, mis sõdurite käes. Hommikul algasime ülevõtmist. Sakslased relvade üleandmiseks mingisugu korraldusi polnud teinud, kuid vastu ka ei pannud. Nii võeti Viljandis üle 2 kuulipildujat, 500 püssi ja 8 hobust.

Viljandi lossis vormeeris samal ajal rittmeister von zur Mühlen Balti sakslastest väcosa. Rahva ja sõdurite seas liikus jutt, et lossis hulk kuulipildujaid ja isegi suurtükke peidus olla, mispärast ka meeleolu rahva ja iseäranis sõdurite keskel ärevaks kippus minema. Et inimesi rahustada, käis kol. Puskar mõne ohvitseri saatel öösel lossi isiklikult läbi. Kahtlast midagi ei leitud.

Vaatamata rügemendi ülema ringkäigule käisid ka sõdurid öösel lossis revideerimiskäigul, — kuid samuti ei leitud midagi. Teisel päeval said baltlased sõjaministrilt käsu Tartu sõita.

Sakslastega asjad likvideeritud, asuti nüüd energilisemalt III pataljoni korraldamisele Viljandis. Uueks pataljoniülemaks määrati kapten Jaakson, kuna I. roodu vastu võttis nooremleitnant Maide. (Praegune kaitseliidu staabi ülem, kol. J. Maide. Toim.) Oli karta, et enamlaste kiire edasitungimisega Valgast Viljandi ja Mõisaküla-Pärnu sihis ühendus rügemendiga (Pärnuga) katkeda võib, mispärast ka II pataljoni juure vormeeritakse iseseisev majanduse osa.

Ülesanne täidetud, III pataljonile Viljandis relvad muretsetud ja pataljoni korraldamisele kindel alus pandud, sõidab rügemendi ülem ühes I. kompanii ja jalamaakuulajate komandoga Pärnu tagasi, et jätkata siin rügemendi vormeerimise töid.

Vahepeal, tund-tunnilt, halvenes olukord meie rinnetel. 6. rügemendi 3. ja 4. (A) kompanii saadetakse Viru rindele Rakvere-Jõhvi rajooni, kus seisukord oli kujunenud eriliselt raskeks. Need kaks kompaniid ühes 4 kuulipildujaga määratakse 5. rügemendi 5. ja 6. kompaniina, kuhu nad jäidki. Kiirelt vormeeritakse Pärnus uuesti 3. ja 4. (B) kompanii. Nii oli I pataljon (pataljoni ülem kapten Jürmann, praegu kol.-leitn., — 10. rügemendis pataljoni ülem), jala- ja ratsaluurajate k-do valmis ning asuti III pataljoni vormeerimisele.

Seisukord halvenes. Valga langes vaenlaste kätte. Vene valgekaart põgenes ülepea-kaela. Sakslased aga, kes pidid meie piire kaitsma, kuni meil oma sõjavägi korraldatud, astusid enamlastega läbirääkimistesse ja linn linna järele anti neile sakslaste poolt vabal kokkuleppel üle, kuna nad ise aga röövides kiirelt Riia sihis taganesid. Meie nõrgad ja puudulikult relvastatud kaitseliiduosad, kes esimestena siin-seal sissevalguvatele punastele vastu astusid, ei suutnud vaenlast kinni pidada. Nii, näiteks, kogus Soovik Taageperas 10—15 meest kaitseliitlast kokku, et punastele vastu astuda, kuid 1. jaan. 1919. a. piirati see salk Taagepera lossis enamlaste poolt sisse ja võeti viimase meheni vangi. Nende meeste saatuse minule teadmataks jäänud, peale Sooviku, kelle surnukeha hiljem leiti Valgast, hirsad piinamise jäljed kehal. Arvatavasti tabas tema partisaane samasugune saatuse. Vaabel vormeeris Tarvastus ja Leebikus umbes 40-mehelise kaitseliitlaste salga ja võttis nendega osa kõigest lahingutest, mis Kärstna, Leebiku, Pikasilla, Tõrva ja Hummuli ümbruses löödi.

Need olid esimestest kangelastest, kes vastu astusid punaväele, kuna samal ajal sakslaste väeosad röövides kiirelt Riia sihis taganesid.

Et taganevad Saksa sõjaväed viimaseid moonatagavarasid meie maalt täielikult kaasa ei viiks, tahtsid Viljandi omavalitsustegelased sakslastega selles asjas kokku leppida. Läbirääkimised pidid algama 21. detsembril pärast lõunat, kuid enne määratud tähtaega lahkusid sakslased vooridega poolvargsi linnast. Sama päeva õhtuks jõuavad sakslased Halliste kiriku ümbruskonna mõisatesse, teel elanikkudelt kõik riisudes, mis näppu puutus ja mida võimalik kaasa viia. Halliste ümbruskonda jääd ka öömajale.

22. detsembril sattus 6. jalaväe rüge-

mendi ratsaluurajate k-do ülem-leitn. Pedaja ühes 10 ratsanikuga Voltveti-Mõisaküla teel Ritsare talu juures umbes sama suure Voltveti sihis liikuvate Saksa ratsanikkude salgaga kokku. Leitnant Pedaja pidas sakslased kinni, et neilt ülearuseid sõjariistu ära võtta. Enne aga, kui korda läks seda teha, jõudsid tagant järgi tulevad suuremad Saksa väesalgad kohale. Seisukord muutus kriitiliseks. Ratsaluurajad sõitsid sammu 500 tagasi ja seadsid metsa servas end lahinguvalmis, kuna leitn. Pedaja uuesti sakslaste juure läbi rääkima sõitis. Oma meestele andis leitn. Pedaja käsu — niipea kui ta märku annab — tuli avada. Mis leitn. Pedaja sakslastele rääkis, pole teada, eemalseisjatele aga kuuldus, et sõnavahetus oli õige äge. Sakslasi voolas teed mööda järjest juure. Korruga märkasid ratsanikud, et sakslased olid seadnud paar kuulipildujat meile tähelepanematult laskevalmis. Ole selge, et sakslased leitn. Pedajat nüüd enam tagasi ei lase.

Vastu hakata vaenlasele, kellel enam kui sajakordne ülekaal, polnud ka mõtet, — ja nii taganesid meie ratsanikud ilma lahinguta, lootes, et sakslased ise leitn. Pedaja hiljem vabastavad. Leitn. Pedaja vangistati sakslaste poolt ja viidi, nagu pärast selgus, Riiga. Seal õnnestus temal sakslaste käest ära põgeneda ja üle Valga Mõisakülla pääseda, kus ta uuesti enamlaste poolt kinni võeti ja Valka viidi. Valgas tapeti leitn. Pedaja metsikult enamlaste poolt.

Röövimise ärahoidmiseks ja vangistatud leitn. Pedaja vabastamiseks korraldas end Kilingi-Nõmme kaitseliit. Tunni aja jooksul olid kaitseliitlased sõjariistus. Hommikul sõitis kaitseliidu patrull, kes seisis Voltveti jaamas valvekorral, vahetuse tulekul koju. Teel peeti nad sakslaste poolt kinni, otsiti põhjalikult läbi ja mõned võeti vangi. Pärast leitn. Pedaja vangistamist pöörati Kilingi-Nõmme kaitseliidu poolt abipalvega 6. rügemendi ülema poole, kes viibimata abiks lubas saata jalaluurajate k-do kahe kuulipildujaga — Mõisakülalt ja ühe kompanii kahe kuulipildujaga — Pärnust.

23. dets. hommikul kella 10 paiku sõitsid meie 6. rügemendi jalaluurajad (40 meest ja 2 kuulipildujat) leitn. Limberg'i juhatusel Voltveti. Punapargi kohal märkas leitn. Limberg suurt sakslaste kolonni, mis liikus Lätimaa poole. Hoiatati mehi, et nad jääksid vagunitesse ja ilma käsuta midagi aktiivset ette ei võtaks. Leitnant

Limberg ise aga tahtis sakslastega läbi rääkimisesse astuda, et midagi teada saada leitn. Pedaja saatusest ning kätte saada ümbruskonna talupoegadelt röövitud hobuseid ja muud varandust, mille kohta palju kaebusi Pärnusse, rügemendi staapi oli tulnud. Leitn. Limberg aga ei saanud veel oma plaani teostamisele asuda, kui sakslased avasid tule vagunite pihta. Selle järel avasime meie samuti tule sakslaste pihta. Vastastikune laskmine kestis umbes 20 minutit, mille peale meie Nõmme poole ära sõitsime.

Meil oli 9 surnut ja 3 haavatut, kuna sakslased surnutena 29 meest (nendest 1 ohv.) ja haavatutena — samuti 29 (nendest 1 ohv.) meest kaotasid. Peale inimeste sai sakslastel 8 hobust surma.

Eesti sõduritest said lahingus surma — 7, hiljem leiti lähedast metsast veel 2 eestlase laibad, — need olid: K. Freimann, J. Lindau, J. Nuut, Kr. Asov, Tamm, O. Hanso, J. Tomson, Kontsin ja J. Bauer. Eesti sõdurid ei langenud kõik sakslaste kuulide läbi, vaid mitmele haavatud eestlasele tungisid sakslased kallale ja tapsid nad püssipäradega ja tääkidega metsikul kombel. Ka panid sakslased meie langenute ja haavatute juures põhjaliku riisumise toime, kiskudes isegi surnutel saapad jalast.

Taandudes pärast Punapargi lahingut riisusid sakslased veel Jäärja mõisas ja selle ümbruses. Siit lahkusid nad hilisööl, kaasa viies peale rohkearvulise kokkuröövitud moonavoori veel hulk hobuseid. Jäärjas seletasid sakslased, et Kilingi-Nõmme kaitseliitlased olla autos sõitva Saksa 8. armee ülema kindral Katheri peale tule avanud ja teda kuuliga rinnust raskesti haavanud.

Pärnust väljasaadetud kompanii jäi hiljaks ja lahingust sakslastega osa võtta ei saanud.

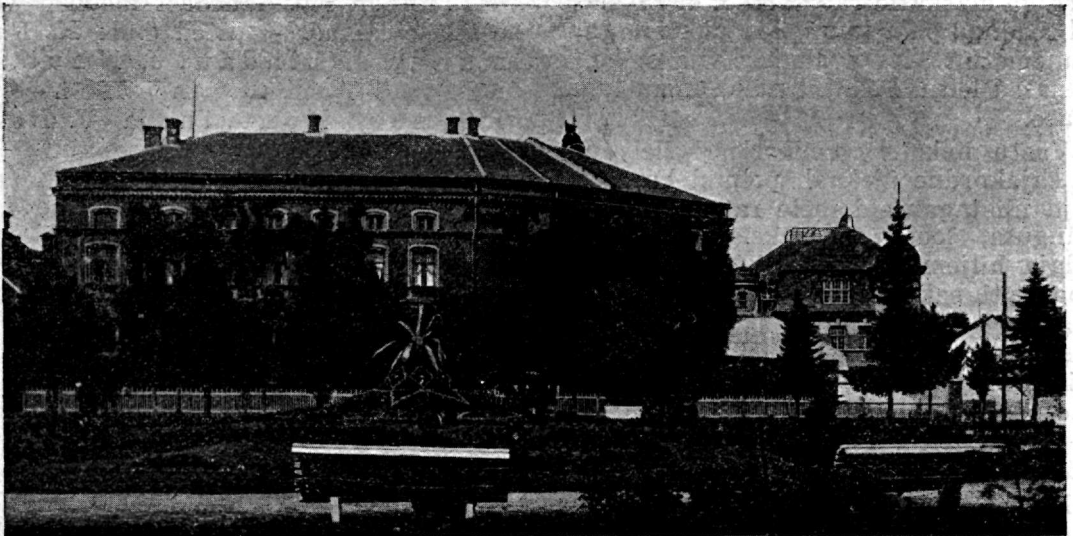
Nii taganesid, röövides Lõuna-Eestit sakslaste viimased riismed. 6. rügemendile oli pandud juba kindel alus Pärnus ja Viljandis ning tema esimesed, alles vormeeritud osad, tõttasid kiirelt vastu punaarmeele Ruhja sihis.

Limberg

Kuurort Pärnu.

Lühike on suvitushooaeg Eesti kuurortides. Põhjamaa karemad kliima teeb suvele rutem ot-
sa kui päikeseküllasel ja soojal lõunamaal, kus
sesoon kestab aasta ringi. On suvi hea, võib
loota kolme, halvemal juhul kõigest paari kuu
peale. Kuid seegi üürrike aeg on kauaoodatavaks
puhkusajaks talvisest pikast ja närvesöövast
tööst väsinud inimestele, kes suve tulekul mõl-
gutavad suvitusemõtteid. Kaugele suurlinna
kärast ja tolmustest tänavatest — mere ääre,
looduse rüppe tahavad nad viia oma kurnatud
keha, et meresupelustes ja mudas leida kosutust,
karastust ja tervist. Mida palavamaks muutuvad
päevad, seda elavam on tung meie aruurikastesse
suvituskohdadesse, mis ärkavad talveunest ja

linna. Pärnu on seepoolest huvitav, et temal
puudub see ruuminappus, mis teistes kuurortides
nii silmapaistev, jalutades Pärnu puisteedel ar-
vad end olevat sattunud pigemini mõnda euroo-
paliku avarusega linna kui harilikku Eesti su-
vituslinna. Asudes võrdlemisi laialdasel, kuid
laialipaisatud maa-alal, on Pärnu oma olemuses
äärniselt heterogeenne linn. Temas on kuurort
ühinenud vana kuulsusega sadama- ja kaubandus-
linnaga, mis pakub suvitajale kahtlematult roh-
kem huvi, kui ühtlane pisilinn Haapsalu, Kure-
saare või Narva-Jõesuu. Koosnedes mitmest lin-
na osast, missugustest igäiks elab omaette elu,
lahkuminevate huvidega ja eraldudes teineteisest
tunduvalt, mis on osalt ajaloolise, osalt majan-

Pärnu. — Lillegrupid Vabadusplatsil.

hakkavad elama intensiivsemat elu. Nagu nõia-
kepi liigutusel muutub kõik teiseks, suvitajad
toovad raha kõrval lõbusat meeleolu ja elevust.
Kuurordid on suvel kohtamispaikadeks kooreki-
hile, kellel on suvitamine saanud traditsioonili-
seks tarviduseks ja nemad annavad suveelule
õieti selle scharmi. Kuid ei ole väike ka nende
hulk, kes kuuludes väiksemate sissetulekutega
kodanikkude klassi, külastavad igal aastal ikka
rohkemal arvul Eesti suvituslinna ja kasutavad
oma puhkust tervislikuks ajaviiteks mererannal.
Iga ametniku palavam soov on kord suvitada kas
Pärnus, Kuresaares, Haapsalus või Narva-Jõe-
suus, õnnistusrikaste päikesekiirte all ja hinga-
ta puhast mereõhku.

Kui juba juttu teha meie kuurortidest, siis
tuleks nende seas eriti esile tõsta Pärnut, kui
suuremat ja viimasel ajal palju kiidetud supel-

dusliku arengu pärandus, on Pärnu oma kogu-
muljes mingisugune, oma üksikuis osis teravalt
kontrasteeruv iselmade segu, alates moodsast
kuurordist ja lõpetades kuulsaks saanud Vaeste-
Patuste aleviga. Võrdlemisi jõukas suvitus-
rajoon, kus peamiselt saksasoost kodanikud on
suvitajatele ehitanud suvilaid, mis visalt kuid
järjekindlalt lähevad eestlaste kätte, on suvel elu
keskkohaks. Siin asuvad Pärnu põlispuielised
tormidest ja tuultest linna sihis längu vajunud
puudega, toredad ja lopsakad rannapargid, müür-
sirged, varjulised ja meeldivad puisteed, supel-
asutus, rannasalong ja haruldaseti stiilne ja ilus
Ammende suviloss, mis hiljuti linna poolt kuur-
kasiinoks omandati. Kuurkasiino sel aastal veel ei
avata, kuid tulevikus on ta kindlasti kohaks,
kuhu koondub õhtune salongielu, sest on kavat-
sus juure ehitada kuurkasiinole esimesejärgu ho-

tell. Rannasalongi ja supelasutuse juures hargnevad puhtad ja ilusad, schlakiga kaetud kõnniteed kolmes sihis: ühed viivad muulide ja sadama juure, kenam suurem puistee Supeluse tänaval, mis suundub otse kesklinna, on õhtutel armsamaks jalutuspaigaks, kuna kolmas grupp puisteid viib suvitusrajoonist välja Valdhofi varemete juure, mille hiiglakorstnad viskuvad juba kaugelt silma ja räägivad selgelt, et siin on lõpemas kuurort ja algamas sootuks teine ilm. Arvurikkaid puisteid on ka kesklinnas ja agulite äärtel, nii et Pärnu on piiratud tiheda rohelse võõga, mis annab linnale lõpmata suure ja maalilise aia ilme. Merelt vaadates on niisugune tunne, nagu püüaksid kõrgekasvulised puud varjata linna uudishimulikkude pilkude eest, jättes lagedaks vaid valdhofipoolse osa oma mereäärsete karjamaade ja hallide, mitte midagi ütlevate majadega. Suvitusrajoon ongi õieti selleks lin-

gedest, mis omajagu aega võttis. Kuid nüüd on neist raskustest õnnelikult üle saadud ja läinud aastal, mil avati uus mudaravila, oli Pärnu kui kuurordi arenemisloos pöördepunktiks, mis ajast peale ta alustas jõulist edukäiku ja on praegu otsitavamaks kuurordiks mitte ainult sisemaal, vaid ka üle lahe hõimlaste — soomlaste juures. Soomlaste-suvitajate arv on liikunud alalist tõusujoont ja nendega arvestab Pärnu kõige rohkem. Vähem tuntud on Pärnu teistes riikides, kuid soomlased üksinda suudavad juba küllalt tuua välisvaluutat ja uuendused, mis viimasel ajal läbi viidi, aitavad Pärnut välismaalaste silmis tunduvalt tõsta.

Pärnu uhkuseks on tema tore mererand, ligi 2 klm. pikk, mida ainult osaliselt supeluseks kasutatakse. Ruumi leiduks siin vabalt 10,000 inimesele, kuid suvitajaid ei ole veel nii palju olnud, et tõuseks tarvidus supelrajooni laiendamiseks.

Pärnu. — Rannapark mudaravila juures.

naosaks, mis annab Pärnule tema veetlevuse ja lubab temast kõneleda kui kuurordist. Tema ei ole kuigi suur, kuid avaram kui ühelgi meie teistest suvituslinnadest. Tema arendamisele on pöördud pearõhk ja Pärnul on viimaste aastate jooksul siin õnnestunud saavutada nii mõndagi edusammu, mis talle ruttu muretsenud kuulsuse ja suvitajaid. Tuleb meeles pidada seda, et sõja-aastatel ei jäänud ka Pärnu puutumatuks ja iseisvuse saavutamisel tuli linnal nagu otsast peale hakata, et tõsta kuurorti tarvilisele kõrgusele. Valusamaks hooiks oli supelasutuse mahapõlemine 1915. a., mis oli suutnud oma arstimisvahenditega, millest peamine tähtsus oli mudal, võita laialdase kuulsuse, eriti Venemaal, kust iga aasta oma kolmtuhat suvitajat Pärnut külastas. Nii tuli esialgu piirduda linna üldise korraldamisega ja puhastamisega sõja laastavatest jäl-

se järele. Praegu on mererand alles tühi — vilud ilmad ja külm hiliskevad on tegeliku supel-hooaja algust viivitanud, kuid juulikuul ja osalt ka juuni lõpul jõuab siin supelelu oma haripunktile. Pehme, puhas, avar, liivane plääsh oma kihava ja kireva eluga on kesksuvel täieline paradisi. Lihtsad supelkostüümid vahelduvad elegantsete supelmantlitega, pruunid, karbonaadiks küpsenud kehad annavad tunnistust jõust ja tervisest, hele naer ja kiljatused kostavad hilja õhtuni. Meri on enamalt jaolt vaikne, ei lähe järsku sügavaks ja isegi lastel on mõnus, uppumishädaohtu kartmata, sulistada ranna ligiduses, kus vesi ulatab vaevalt täiskasvanud inimese põlvedeni. Lõuna paiku, kui rannal mängib muusika, saavutab lõbus ja hõiskav meeleolu oma tipu. Noored, unustades, et nad ei viibi siledal tantsupõrandal, harrastavad innukalt paljasjalgsel

foxi, black-bottomit ja charlestoni, mille sekka lööb mõni elulustiline vanem abielupaar oma traditsioonilise valtseriga, kistud kaasa üldisest vaimustusest ja tantsutujust. Sest ühissupelus, mis paljudele vanadele kananaha peale ajas, on täieliselt läbi lõõnud ja juba väiksemaks jääb nende arv, kes suurte moraaliedustajatena supelonnidest kaugemale eemalduvad, et mitte langeda oma kõlblust. Meres on sel ajal täieline virrvarr. Hüppesildade juures kuhjub kokku inimhulk, keha keha küljes, nii et ruumi ei olegi hiljem tulejatel, ning igaüks löbustab end kuidas heaks arvab. Öhus lendlevad suured ja väiksemad pallid, polomäng oma kõige primitiivsemal kujul leiab ka siin omapärast harrastust, küll ilma mingi reeglita, kuid selle eest on ta väsitav ja valmistab hea söögiisu. Merevesi on soojem

suplejatest aeglaselt maha jäetakse. Ning õhtuhämaruses on tore vaadelda Pärnu lahte; eriti rannasalongi esiselt. Lumivalged istepingid on päikese loojaminekul mere ilu nautijaid täis, kelle kõikide pilgud on pöördud lõpmata avarusse, mere sinetavale ja peegelselgele pinnale, kus laisalt liuglevad üksikud purjekad ja purjepaadid, mahedast tuulest aetud. Öhtune värvide mäng merel on väärt lõuendile jäädvustamiseks. Ja kõige selle taga ja üle lahtub sinitaevas, puhas, karastav mereõhk, levitades rahu ja vaikust.

Teiste iseäralduste kõrval paistab Pärnus silma lilleplatside rohkus. Neid on eriti viimasel ajal juure soetatud ja linn on selleks suuri kulusid kannud. Lilled on maitsekalt valitud ja korraldatud ilusatesse gruppidesse keset rohelisi platse. Eriti huvitav on n. n. Vabaduseplats, kus

Pärnu. — Puiestee supelpargis.

kui kuski mujal meie teistes merekuurortides ja keegi ei raatsi merest välja tulla, olgu siis, kui isu juba täis ja tarvis koju minna. 20° R.järele kesksuvel ja üle ei tee kellelegi liiga ja suplusvalatlustes ununevad kõik arstlikud määrused. Inimesed tunnevad endal hea olevat ja keegi ei usu, et soolane vesi võib teha paha. Kirjud ja heledad päikesevarjud katavad liival lamajate päid, punutud istekorvid ja lamamistoolid on puhkajaid tungil täis. Rannapaviljonis vesteldakse elavalt kohvitassi taga ning kinnitatakse keha keffiiri, kookide ja saiadega. Grammofonid ürgavad päev otsa tuttavaid viise, rannavõsastikus loetakse lehtede varjul ajalehti ja raamatuid, kuski kõrval mängitakse heleda naeru saatel võrkpalli. Rahva liikumine on eriti elav: ühed tulevad, teised lähevad, sünnitades alalise inimestevoolu. Niisugune on Pärnu mereranna pilt suvisel päeval. Ta kahvatub alles õhtul, kui rand

endise ilmetu ümbruse pinnal on küllalt tööd tehtud ja prügihunnikute asemele kerkisid paari aasta eest vägevad lilleklumbid. Igalpool kus võimalik kaunistatakse ümbrus lilledega ja neid võime leida iga tähtsama asutuse esisel, nii „Endla“, supelasutuse, rannasalongi ja teiste hoonete ees. See annab linnale omajagu veetlevust juure ja suurendab tema võlu.

Pärnu on püüdnud igakülgelt areneda ja linna välise kaunistamisega on hoolitsetud ka suvitajate mõnususte eest mererannas. Rannapaviljon, mis juba esimesel aastal kitsaks osutus, on ruumikamaks tehtud ja supelonnide arvu suurendatud. Veelombid ja augud plääshil, kus konnad oma suvitushooaega pidasid, täidetakse järk-järgult ja töö tahetakse juba tuleval aastal lõpule viia. Kuursaalis oli samuti ruumide nappus märgatav: siin kõrvaldati see rannasalongi täieliku ümberehitusega, mille tagajärjel ruu-

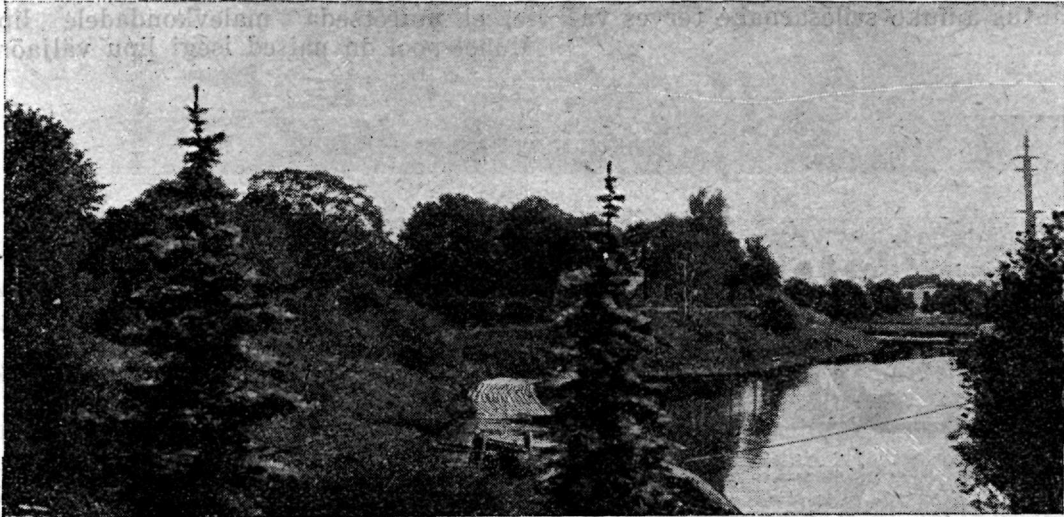
mide küsimus enam peavalu ei tee. Väiksemaid uuendusi on igal alal täide viidud.

Linna keskel, ümbritsetud rohelisest võsastikust ja alleest, asuvad Pärnu avarad ja siledapinnalised tennisplatsid. Need on parimad Eestis ja suvitajad kasutavad neid ohtralt. Sportimiseks on linnal avarad võimalused antud. Lai ja looduslikult ilus jõgi on õhtutel paate ja süsti täis, mis suunduvad kaugele merre jooksvate muulide vahelt kergelt õõtsuvalle veepinnale.

Mitu jalgpallivälja ja kaks staadioni on sportlaste teenistuses. Ka väljasõidukohti on Pärnu ümbruses külluses.

Üldiselt on Pärnu meie suurimaid ja looduslikult ilusamaid kuurorte, kus inimene võib puhata ja tagasi võita oma tervist. On juba üldiseks saanud tõsiasi, et Pärnul ei ole meie kuurortide seas võistlejat, mis ilmselt avaldub suvitajate arvu iga-aastasest tõusus.

R. Meiner.

Pärnu. — Vallikraav ühes rootsiaegse muldvalliga.

Naiskodukaitse Pärnumaal.

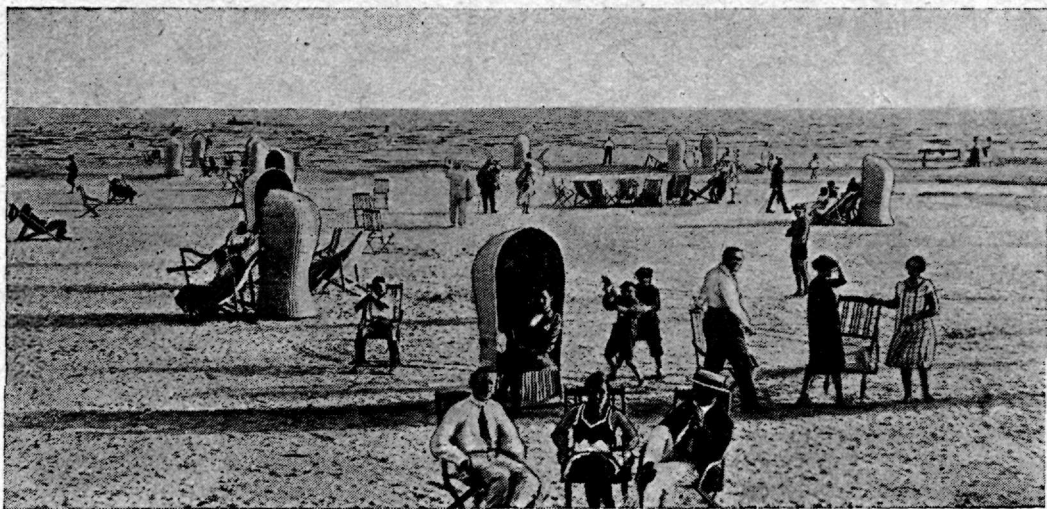
Naiskodukaitse Pärnumaa ringkonna esinaine pr. Helene Johani.

Naiskodukaitse organiseerimistööd algasid Pärnumaal 1926. a. alul. Algatajaks oli Pärnumaa maleva staap, kus tunti tarvidust luua naisrühmitusi, kes oleks abiks meestele nende organiseerimistöis, kes aitaksid teha tööd, mis omame enam naistele, et mehed saaksid anduda oma otsekohestele ülesannetele. Esimesi jaoskondi Pärnumaal on Saarde, Pärnu-Jakobi, Vändra. Organiseerimine kandis õige juhuslikku laadi, polnud ju üldpõhikirja, polnud ka veel kogemusi; tehti ning talitati nii, kuid tarvidus nõudis, aidati mehi, kus vähegi võimalik manöövrivate puhul, pidude korraldamisel jne. Käesoleval momendil on Pärnumaa ringkonnas jaoskondi 15: Saarde, Pärnu-Jakobi, Vändra, Abja, Tõstamaa, Mõisaküla, Tori, Sindi, Karksi, Häädemeeste, Sauga, Audru, Talli, Kaisma-Vilivere ning Lelle. Jaoskonnad on kutsutud ellu mitte ainult malevkondade vaid ka kompaniide juures, kus

leidus keskkohd ning kus oli koondus võimalik. Suurem osa jaoskondadest on alles noorukesed, suur hulk neist tekkinud alles läinud aasta sügisel, loomulik siis ka, et teg. pole saanud olla veel kuigi laiaulatuslik, ega pole ka midagi, mida näidata teistele, mis võiks olla eeskujuks. On tehtud esimest tööd organiseerimisalal. Kogutakse alles liikmeid, milliste arv esialgu nii mõneski veel kaunis väike. Suurim jaoskond oma liigete arvu poolest on Tori, milles 75 tegevat ning 10 ümber toetajaid liikmeid, väikseim Talli — 12 liiget. Üldse on Pärnumaal naiskodukaitse organisatsiooni liigete arv 436, neist umbes 15 toetajat liiget. Liigete kogumine südamaal pole mitte väga kerge asi, sest taludest tuleb liikmeid võrdlemisi vähe, neil pole aega. Pole ka naiskodukaitse tavalik selts, mille liikme kohustused lõpevad enamasti liikmemaksu tasumisega. Siin võetakse kohustusi tõsiselt, kui need kord juba ene-

sele võetud, siis ollakse nende täitmisel kaunis täpne; taludes aga, eriti perenaistel, jääb tõesti seks kaunis vähe aega, eriti kui peremees juba kaitseliidus. Kergem muidugi on koguda liikmeid alevites. Nii on ka need jaoskonnad, mille keskuks suuremad alevid, arvurikkamad. Peab tähendama veel, et kõnesolevad jaoskonnad on kõik maal ning kuuluvad Pärnumaa ringkonda, kuna Pärnu linn on lahutatud maakonnast, ning seal puudub naiskodukaitse organisatsioon täiesti, milline nähtus ainuke sellesarnane terves vabariigis.

Sissetulekuid. Seks otstarbeks on korraldanud paljud jaoskonnad käsitöö-õhtuid, mil valmistatakse käsitöid loteriide tarvis. Mitmed on juba loteriid ära pidanud, mõned on määranud nad suve peale. Ei saa mainimata jätta ka kaitseliidu pidusid, kus naised on esinenud sageli kandvamate jõududena. Õieti suuriks pidupäeviks on olnud vabariigi aastapäevad, eriti viimane, milliste päevade heaks kordaminekuks rakendanud naised kõik oma tööjõu. Mitmed jaoskonnad on andunud tööle, et muretseda malevkondadele lippe. Mõnel pool on naised isegi lipu väljaõmb-

Pärnu. — Suvitajad puhtal liival.

Tähtis pole aga igakord mitte arvukas pere, vaid pere enese tugevus ja tegevusjõud. Seni on jaoskonnad näidanud kõigiti oma elujõudu. Vaatamata nende lühikestele elueale on nad kõik korraldanud mitmesuguseid kursusi. Eestkätt peab nimetama siin sanitaarkursusi, mille järele on tundunud tarvidus kõige suurem. Peale sanitaarkursuste peab nimetama järgmises järjekorras majapidamis- ja käsitöökursusi. Majapidamiskursustel on tutvunud muidugi kodumajapidamisega, hulkade toitlustamine ja toitmine on seni alles tundmatu ala, millega kõige lähemal ajal tegemist peab tegema. Kursustel on lektoreiks ja õpetajaiks olnud suuremalt jaolt kohalikud jõud, milline asjaolu kursuste korraldamist palju on hõlbustanud. Sel puhul on kursus ulatanud läbi pikema aja, mis on olnud osavõtjaile kergenduseks. Peamist rõhku on pandud majandusliku külje eest hoolitsemisele. Suurim naiskodukaitse tegevus on koondunud selle ümber, kuidas hankida malevkondadele

lemise võtnud enese peale. Ka mundrite muretsemiseks, vähemalt nende muretsemise hõlbustamiseks naised on innuga tööl. Eriti peaksin nimetama siinkohal Tori jaoskonda, kes ühes meestega on pannud kõik rattad käima, et muretseda endale maja — kodu. Selleks on määratu palju eeltöid juba tehtud ning töö on olnud viljakandev — raha on kokku tulnud juba õige ilus summa ning, kui mitte tänavu, siis tuleval aastal kerkib Toris — esimesena Pärnumaal — kaitseliidu kodu.

Eriti huvitavaiks nii töö kui meeleolu pooldest on kujunenud laagripäevad. Laagripäevil on neis malevkondades, kus naiskodukaitse jaoskonnad olemas, meeste toitmine lasunud pea täiesti naiste õul. Samasugune lugu on olnud ka manöövritel. Toitlustamine neil korral on olnud seotud kaunis suurte raskustega, puuduvad ju suured katlad, milles võimalik valmistada toitu korraga tervele meeskonnale. On tulnud keeta suurele perele kuni kaheksas isekohas, kuid töö tulemus siiski

Pärnu. — Sõudesport Pärnujões.

rahuldav — meestel kõhud täis ning mee-
leolu hea. Sarnaste raskuste tõttu on mõ-
nel jaoskonnal telkinud kavatsus muret-
seda enesele väljakatel.

Lendkoolide korraldamisel on kantud
hoolt ka naiste eest: on peetud loenguid
mürgistest gaasidest ning nende eest
kaitsmisest, on õpetatud relvaga — re-
volvritega — ümbekäimist. On isegi pee-
tud laskeharjutusi brovningutest. Sel pu-
hul pole huvituseta märkida, et mehed-
õpetajad naiste laskeharjutustega täies-
ti rahul ning kinnitavad, et algajad nai-
sed sugugi halvemini ei lase, kui algajad
mehedki.

Kuna naised on rakendanud oma jõu
malevkondade majandusliku külje eest
hoolitsemise teenistusse, siis on peaaegu
kõigis jaoskonnis, peale paari, ühine kassa
malevkonnaga, mis muidugi täiesti aru-
saadav ja loomulik, kuna naiskodukaitse
eesmärgid ja ülesanded seisavadki peami-
selt selles, et hankida kaitseliidule sisse-
tulekuid. On valitsenud seni täieline üks-
meel mees- ja naisüksuste vahel, mille
tõttu töö on olnud edurikas. Ei ole ka ka-
vatsust tulevikuski kassasid lahutada.

Töötamine ühiselt sel viisil liidab ühte
vast veel rohkem tegelasi nii ühelt kui
teiselt poolt ja kindlustab jõurikkama te-
gevuse.

Sellane töö on olnud otse nähtavate
tarvete rahuldamiseks. Ei ole aga unus-
tatud ka vaimliste tarvete rahuldamist,
seda nägematut osa isamaakaitsetöös,
mil võib olla isegi kaaluvam osa naiste
töös sel alal üldse. Kõnelemata kõne-
koosolekuid, teeõhtuid, koosviibimisist
peale tööd, mis otse loodud ühendama
osavõtjaid, looma isamaalist meeoleolu, on
pandud palju rõhku veel propagandale.
Raske on siin sellest anda aru, siin pole
vast tehtud palju niisugust, millest aru
anda saab, vaid on püütud luua vaimu,
milline peaks valitsema. Seda tehakse
vast kõige muu kõrval, sageli isegi mööda-
minnes, kuid siiski on see määratu täht-
susega. Sel alal seisab ka ees määratu
töö, sel ei näi vast olevat üldse lõppu, kuid
on tungiv tarve öelda, et siin naised on
oma kohal ja siin teevad nad tööd suure
agarusega. Seks on tarvis palju energiat
ja palju kindlat tahet. Seda olgu meil
meie töös rohkesti.

Kaitseliidust, spordist ja rahva elujõust.

Kaitseliidupäeva „Kaitse Kodu!le“ kirjutanud H. Tammer.

Sportlik areng tähendab meie päevil osa iga rahva kultuuriprogressist, rahva hingelaadi, mõtlemisviisi ja tegutsemistempo kohastamist kahekümnenda sajandi elurütmile. Teoreetiliselt võib kultuuri mõistete üle laialdaselt vaielda, kuid tegelikus elus tuleb täie rammuga üldises suunas lüüa kaasa, kui ei taheta jääda hoopis piskuga nende varade jaotamisel, mida pakub aeg.

On laialdaselt mehi, kes peale heksameetrite ja värvitud lõuendite tunnustavad kõik ebakultuuriks — ärgem piukstage neile raadiost, kinost, spordist — nende luulelend tahab mingi transtsendentaalse imeprotsessiga kodumaa mülkad muuta eedeniks, iga tehniline edu on neil paremal juhul muiatav „tsivilisatsioon“ — sallitav vaid sel määral, mil see pakub isiklikke mugavusi.

Kuid pole kahtlust — meie kängume. Tammume ja nokutame, edasi aga jõuame pisut. Puudub kaugustesse sööstuv jõud, edasitormamiseks kibelev vaim. Püüame teha sõnu, sütitada sõnakõlksudega. Kuid sõnad jäävad sõnadeks, tegusid tuleb harva.

Maa uinub. Kuigi traktorid ja tuulamismasinad tähendavad teatud edu, mõjuvad need teisipidi veel enam suigutavalt, saab läbi hõlpsama vaevaga, aega jääb seanahtavenitamiseks enam. Joomakirg ja pussitamised kasvavad võidu igaugu teiste perversiteetidega. Uinuv energia otsib mingeidki avaldusvõimalusi.

Ühes kõigi moraaliapostlitega peame tunnistama — midagi on meil mäda. Ühes nendega peame tunnistama ka, et viga peitub kasvatuses, kuid peame minema neist lahku parandusabinõude otsimisel. Kus üheltpoolt vast ainult pääseteena nähakse jumalasõna, teisalt Marxi-Leninit, on aeg püstitada uut loosungit — kasvata gem loovat tegu iha!

Selleks on head kõik teed, kus inimene õpib end tundma oma saavutuste kaudu, oma pingutustest maitstama rõõmu, oma pingutuste ja rõõmude heaks säästma jõudu, seda otstarbekohaselt ja täies ulatuses välja panema ja lõpuks kord-korralt oma füüsilise ja vaimlise mina tugevades nihutama eesmärke kõrgemale. Kõigist tulusamaks osutub aga tee, kus kõigele eelloeteldule lisandub veel võistluse

Kaitseliidu spordi keskkubi juhatus 1927. a., vasakult paremale: J. Kauba, E. Lepp, H. Ingermann, A. Balder, E. Idla, J. Lepp.

moment. Väitele võiks ju leida metafüüsilise põhjenduse, kuid ütleme lihtsamalt — vaadake ringi, veenduge.

Milline oleks aga niisugune kasvav tegevusvorm, kus kõige otstarbekamalt saaks end kõita kestvasse tegevusse, kõige lihtsamalt soetada võistluselamuse ja saavutuse naudinguga ja ühes sellega arenemise tulu? Võiks ju arvata, et igasugune või mitmekesine töö. Kuid selline tegevus peab algama võrsuval indiviidil varem kui ta on tööealine, et tööle juba tarviliste omadustega varustatult asuda. Järgelikult peab see olema midagi muud.

Eeskujuna ja küsimuse lahenduse annavad meil maailma edukamad töömehed — anglosaksid. Nad spordivad, hällist hauani. Võistlemise ja edasirühkimise kihk algab neil juba lapsemängudest ja kestab raugaeani, kus tööväsimuse puhketunde kuldab veel nauding — oma südame- ja suurenemist ja olemise rõõmu tunda võistlusjoovastuses. Kuid kas ei ole nende töögi sport?

Anglosaksid ei lasku võistlusse nagu kiskelajad, üksteist puredes ja tallates saagi omandamiseks. Nende võistlus on ikka mäng, kõike väljapanev, kuid äärmustest hoiduv, vastast ja selle paremust austav, sotsiaalsetele ja moraalsetele nõuetele alistuv — fair play. Termin, mis vähe tuntud meil, kuid inglase elus juhtivamaid koordinaate. See on, mis määratu tegu kõrval meid sunnib imet-

lema inglase ta vabatahtliku distsipliini ja kohusetunde näol.

Näilikult seega väga kitsal ja lihtsal alusel võrsunud suurehitis! Kuid suured tõesed on ikka lihtsad.

Vabatahtlik distsipliin ja kohusetunne — need on vist mõisted, mis kõige lähedased kaitseliitlasele, mil baseerubki kogu kaitseliidu tegevus, rahva kultuurivara ja kodukolde puutumatus eest hoolitsemine.

Vabatahtlik distsipliin, kohusetunne ja tegu need on kõlavamad helid inglase suurest elugammast — fair play.

Oleme järelikult tunnustanud kaitseliidus omaks selle elusuhtumise, maailmavaate, peame siis ka tegevusmeetodites seisma selle suure aate alusel — kasvatama võisteldes, kasvama võisteldes, ausasti, mehiselt, kõikeväljapanevalt, sõnaga — sportima! Sportima nii spordis kui elus ja kodukaitses.

Selles mõttes seisab kaitseliidul ees suur rahvuskultuuriline ja sotsiaalne ülesanne — aidata kaasa kogu oma jõu ja eeskujuga rahva uuestisünnile tugevama elutahte, hoogsama tegu, oma eluvääratuse tundmise ja püsimise tarviduse ergutamise suunas. Kaitseliit võib õigel juhitud juhitud saada isegi kogu niisuguse mõtte kehastuseks, teiste sõnadega — kogu meie rahvas võib muutuda kaitseliiduks oma suurema elutõe ja kultuurivara ümber.

Skoudid vabal ajal.

Harjutagem vaimu ja keha isamaa tarvis.

Kaitseliidu õppe- ja spordipealik A. Balder.

A. Balder.

Õiguslik kord seab omale üheks ülesandeks kindlustada kodanikule vabaduse iseseisvaks vaimliseks ja majanduslikuks arenemiseks. Nagu kodanikul ühiskonnas, nii peab ka igal rahval olema õigus ja võimalus iseseisvaks arenemiseks kultuuriliselt, poliitiliselt ja majanduslikult. Seda õigust ei ole ajaloo vältel kõik rahvad austanud. Aastasajandeid on rahvaid teiste üle valitsenud, nad ei ole millekski pidanud rahvaste tahet ise oma elu juhtida. Sajandeid on väldanud rahvaste võitlus oma kultuurilise, poliitilise ja majandusliku iseseisvuse eest kuni nende püüd ja

seda tiivustav kõrge aade teostus. Murranguajajärguks oli siin maailmasõda. Suurriigid Vene, Saksa ja Austria, kellele oli võõras rahvuse enesemääramise tahte austamine, varisesid omavahelises heitluses ja revolutsiooni keerises kokku. Vabanesid poliitiliselt rahvad, keda vangistas nende riikide ebaõiglane valitsemiskord. Vabanes Eesti Vene ilmariigi vangistusest. Algasime ise korraldama oma elu.

Oma riiki rajades pidid kohe teadlikumad ja kohusetruumad kodanikud relva haarama võitluseks vaenluse vastu, kes tõstis pead siseriigis ja ähvardas noore vabariigi piire väljaspoolt. Need olid esimesed kaitseliitlased, kes relvastusid ja algasid võitlust õiglusetuse ja vägivalda vastu oma rahva ja kodu julgeoleku kaitseks. Esimeses lahingus iseseisva Eesti kaitseks niisutas vaba Eesti pinda Eesti kaitseliitlase veri. Verega lunastasime oma kodumaa.

Maitseme rahu, kuid oleme valvel. Võistlus ja võitlus rahvaste vahel, mis sama vana, kui inimsugu, on nagu ennegi, elu valitsevad tegurid. Võitluses tuleb võitjaks see, kes selleks end ette valmistanud. Harjutagem vaimu ja keha isamaa tarvis. Harrastagem ja harjutagem sporti, võrsugem osavateks küttideks, õppigem tegutsema julgelt võitluses. See valmistab meist osavaid kodumaa kaitsjaid, annab erkust ja väledust, julgust ning kavalust, harjutab rahulikkust ja karastab iseloomu, arendab mitmekülgset muskulatuuri. Selles ettevalmistuses kodu kaitseks sammub vabatahtlikult iga kaitseliitlane.

Täna on kaitseliidu pidupäev. Tundkem rõõmu ja sisemist rahuldust oma töö tulemustest, näidakem rahvale oma valmisolekut kodumaa kaitseks. Kasvagu ja arenegu kodukaitsjate read!

Ungari kuningate

Püha Kroon

Ungari kuningriigi uue riigiõiguslik korraldus.

„Kaitse Kodu!e“ Soome-Ugri pidustuste puhuks kirjutanud

professor dr. Stefan v. Csekey,

Tartu Ungari Teadusliku Instituudi juhataja.

Nädala eest olid Ungari pealinnas Budapestis senistest suuremad Soome-Ugri pidustused, millest võtsid osa ka sajad eestlased ja soomlased. Sel puhul on vist küllalt hohane tutvuneda meie suurima ja vanima hõimu ajaloolise kodukorraldusega, mida väljaspool sagedasti mõistetakse valesti. Millistest ajaloolistest ja sügavale juurdunud traditsioonidest on tingitud Ungari praegune riigikord, milliseid kannatusi on Madjaari rahvas pidanud viimase aastakümne jooksul läbi elama — kõik see peaks meid aitama teda mõista ja viima meid temale lähemale.

Maailmasõja õnnetu lõpp tõi Ungari riigile kaasa iialaimamatu vapustuse. Tuhandaastase Ungari tükeldamine — kuigi ta rahuriikuna ees ei seisnud peasüüdlasena — ei võinud jääda mõjuta ta konstitutsioonile. Õigusliku kontinuiteedi vägivaldse katkestamise läbi kutsuti ellu avaliku õiguse ajutised asutised. Võib aga konstateerida, et Ungari avalikõigusliku seadusandluse tendents ei katsu otsida uusi põhiseaduse vorme, nagu see nii harilik pealesõjaaegses Euroopas. Püüded siirduvad pigem ajaloolise konstitutsiooni edasiehitamisele. Seega polnud Ungari rahvuskogu mingi „Constituante“.

30. detsembril 1916. a. üksmeelse vaimustuse ja suure hiilgusega kroonitud kuningas Karl IV (kroonitud seaduseartikkel II:1917. a. järele) loobus, ilma et oleks ära öelnud troonist, oma seletuses (13. nov. 1918. a., Eckartsaus) riigijuhtimisest osavõtmisest. Riigipäeva saadikutekoda, kes oli astunud kokku 21. juunil 1910. a. ja kelle volitusi pikendati seaduseart. IV:1915.

a. järele, otsustas 16. nov. 1918. a. laiali minna. Seevastu ei läinud laiali magnaatidekoda, kellel seaduseart. VII: 1885 järele oli seisustesindav ülesanne, vaid võttis veel samal päeval peetud istungil saadikutekoja otsuse teatavaks ja ainult lõpetas oma nõupidamised.

Riigivõim sattus täielikult revolutsioonilise grupi kätte, ilma et revolutsioon rahvahinge kibedusest tõesti oleks tekkinud. See oli rohkem lõhkuvate elementide ja bolshevistlikkude agentide tegevus, kes hulgana voolasid sisse Venemaalt ja kiskusid oma kätte Ungari asjade juhtimise. Rahvas ise, väsinud surmani, aga langes jõuetusse letargiasse, mida kasutas n. n. Károlyi-revolutsioon selleks, et seltskonna vanade konsolideerunud kihtide vastupanujõudu vähendada miinimumini ja tegevusetult vaadata pealt jõledaid sündmusi.

Nõukogude vabariik kukutati 7. aug. vasturevolutsioonilise valitsuse läbi. Õnnetule maale tuli aga veel raske katsumine.

Ungari riigihoidja admiral Horthy.

Pärast enamliste röövbandede taltsutamist ujutasid rumeenlased üle neli viiendikku sellest maa-alast, mida liitlaste ülemnõukogu oli jätnud Ungarile iseseisvaks riiklikuks eluks. Mis oli jäänud püsima sõjast ja rüüstavatest revolutsioonidest, seda hävitas Rumeenia okupatsioon.

Ajutised (Friedrich'i ja Huszári) valitsused seisid põhimõtteliselt seaduspüsिमise alusel. Nad püüdsid jälle jalule seada seadusliku riigikorda. Aga korraga täielikult õigusliku kontinuiteeti tagasi tuua ei olnud võimalik. Sai paratamatuks vajadus olude ajutise korralduse järele, mis oleks sobiv muutunud olukordadele ja sisemisele ning välisele asjade seisule.

Üldist valimisõigust tunnistava valitsusemääruse järele peeti rahvuskogu valimised kõigis neis Ungari osades, kus seda ei teinud võimatuks vaenlaste okupatsioon. Juba 16. veebruaril 1920. a. astus Budapestis kokku Rahvuskogu. Temal oli ülesandeks ajakohase reformi abil teostada ühenduse ajaloolise konstitutsiooniga, lahendada üleskerkinud riigi õiguslikke probleeme ja sõlmida rahu.

Seadusandluse tee korraldas rahvuskogu seaduseartikkel I ja XVII: 1920 nii, et riigihoidjal, kellele usaldati ajutine riigipea tegevus, ei ole seadusekinnitamise õigust, kuna see õigus konstitutsiooni järele on olemas ainult kroonitud kuningal. Riigihoidjale anti küll õigus, et ta võib otsustatud seaduse ühes oma põhjendusega, kuuekümne päeva jooksul saata uuesti tagasi rahvuskogule.

Pärast seda, kui oli vaikinud revolutsioonide mõll, oli nende poolt rikutud kuningavõimu küsimuse korrald. konstitutsioonipärasuse jalu-leseadmise küsimuseks. Kuna kuningas Karl IV oli loobunud riigiasjade juhtimisest osavõtmisest, ilma et oleks loobunud troonist, ja kuna ta asus alaliselt väljaspool riigipiire, kuningavõimu tegelikult tarvitamata, oli hädavajaline riigipea ülesannete ajutise täitmise eest muretseda. Kahjuks polnud Ungari riigiõiguses ühtki positiivõiguslikku korraldust oma valitsejaõiguste täitmisest takistatud kuningate asendamise kohta, kuigi riigiõiguse tundjad olid sagedasti toonitanud regendivalitsuse seaduse vajadust.

Ei jäänud üle teist lahendust, kui võimaldada kuninga asendust ja kuningliku võimu kuulumist ad hoc valitud riigihoidjale. Riigihoidja valimise alused olid Ungari ajaloos juba olemas — nii kuninga alaealsuse (Géza II ja Ladislaus IV), kuninga äraoleku (Andreas II a. 1216. ja Sigismund a. 1414—1418) ja lõpuks dünastia trooniltõukamise (a. 1707 ja 1849) puhul.

Nii on riigihoidjaametil Ungari riigiõiguses alati olnud see tähendus, et ta asendab oma õiguste tarvitamises millegipärast takistatud kuningat. Vana-Ungari riigihoidja instituut vastab seega täieliselt moodsale regendivalitsusele. Seepärast on ka täiesti ekslik riigihoidjat pidada päris riigipeaks.

Riigihoidja võimupiirid määrati seaduseartikkelis I: 1920 kindlaks nii, et temale jäävad mõnede kitsendustega põhiseaduses ettenähtud kuningavõimu tarvitamise õigused. Need kitsendused olenevad loomusest, osalt on aga nende põhjuseks see, et põhiseaduse järele kuuluvad mõned õigused erandlikult ainult kroonitud kuningale (sead. art. III:1791).

Riigihoidjal on ka parlamendi istungite edasilükkamise, sulgemise ja laialisaatmise õigus — kuningliku võimu piirides.

Täidesaatva võimu alal on riigihoidjal võimupiirid kuninga omadega üldiselt ühesugused.

Riigihoidja esindab Ungarit rahvusvahelises läbikäimises. Ta võib määrata ja võtta vastu saadikuid. Ta võib sõlmida Ungari nimel, ministeeriumi vahetalitusel, liite ja teisi lepinguid teiste riikidega; kui need aga puudutavad seadusandluse ala, siis ainult riigipäeva nõusolekul. Sõjakuulutuseks või armee tarvitamiseks väljaspool riigi piire, ja rahu sõlmimiseks on nõuetav riigipäeva nõusolek. Otsekohe ähvardava hädaohu puhul võib riigipea siiski kogu ministritekabineti vastutusel ja parlamendilt viivitamatult kinnitamist paludes, teha korralduse armee tarvitamiseks ka väljaspool riigipiire. Riigipea ei või kedagi tõsta aadeli sei-

susesse, kuna see õigus kuulub ainult kroonitud kuningale. Aga tal on õigus jagada tiitleid ja aumärke. Muidugi jäid maksvusele ka vanad tiitlid, aumärgid, ordumärgid, aadelinimed jne. Kõrgeimat patronaadiõigust seadus riigihoidjale ei annud — lihtsalt otstarbekohasuse pärast. Üldise amnestia õigus on tal selle kitsendusega, et ta ministritele ja riigi kõrgema aruandekoja esimehele ei või armu anda ka mitte üldise amnestia puhul.

Riigihoidja isik on puutumatu ja talle saab osaks sama seaduslik kaitse, mis seaduste järele saab osaks kuningalegi. Sellest printsibiist järgneb riigiõiguse doktriini järele ka vastutavakstegemise võimalus.

Ometi pole Ungari riigihoidjale lubatud täieline vastutamatus, kuna riigipäev võib teda võtta vastutusele põhiseaduse või seaduse rikkumise juhul, vähemalt saja liikme kirjalikul nõudmisel ja kahe kolmandiku häälteenamusega kõigi riigipäevaliikmete arvust. Riigihoidjale kuulub tiitel „Tema kõrgus, Härra Riigihoidja“ („Főméltóságú Kormányzó Ur“).

Riigihoidja võimu kestvuspiire ei määratud seaduses kindlaks.

Rahvuskogu poolt valiti riigihoidjaks sead. artikli II:1920 järele tema, seaduses üles loetud teenete põhjal Nikolaus Horthy von Nagybánya, kes 1. märtsil 1920 rahvuskogu ees vandus ettekirjutatud vande.

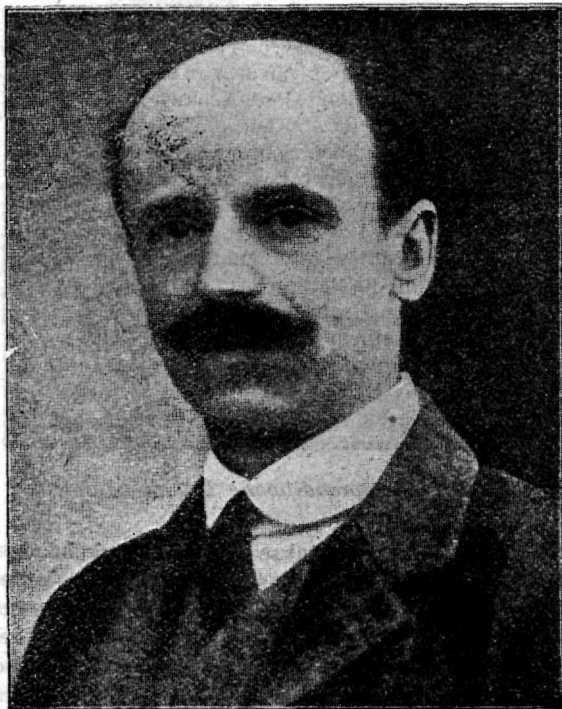
*

Peale kuninga on pühas kroonis kehasutatud Ungari riigivõimu teiseks põhiteguriks rahvas tema organis — riigipäevas. Ungari seadusepärase riigipäeva mõjuvõim halvati 1918. a. oktoobrirevolutsioonis.

Peale konstitutsioonilikkuse uuesti jaluleseadmist, kuulutas rahvuskogu end riigisuveräniteedi seaduslikuks esinduseks ja võttis ajutiselt oma kätte seni kuninga ja riigipäeva vahel jagatud täieliku riigivõimu — põhjendusega, et ülema riigivõimu tegevus konstitutsiooni harilikudes vormides on muutunud võimatuks.

Rahvuskogu võimukestvus määrati valitsuse määrusega, mille põhjal ta oli kokku astunud ja mida rahvuskogu kiitis heaks, hädamäärusena, kaheks aastaks. Valitsuse ootus, et rahvuskogu nende kahe aasta jooksul teostab riigipäeva reformi, ei läinud täide.

Ja kuna esimene rahvuskogu seda polnud muutnud, nii et kahe aasta möödumisel oleks tulnud kokku kutsuda riigipäev ta endisel vananenud kujul, otsustati hädasunnil kutsuda kokku teine rahvuskogu. Valimiste seaduslikuks aluseks oli jällegi valitsuse määrus, mis anti välja riigihoidja poolt kokku kutsutud „riigiõigusliku konverentsi“ arvamise põhjal. Selle rahvuskogu poolt järgnes sead. artiklis XXVI: 1925 § 187.

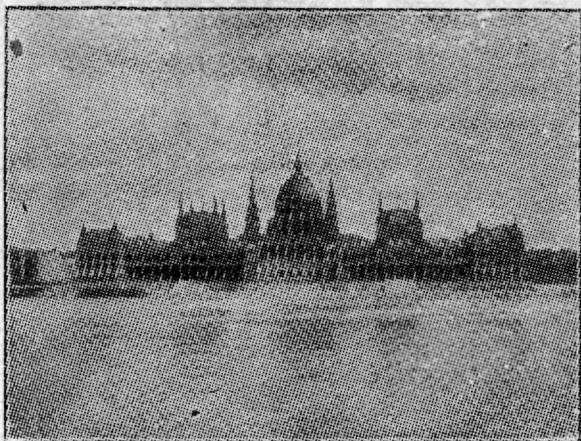
Ungari peaminister, krahv Stefan Bethlen.

Teise rahvuskogu võimukestvus polnud kindlaks määratud. Mandaatide maksvuse kestvus aga määrati kindlaks viieks aastaks. Seaduseartikli XII: 1926 põhjal astus vana magnaatidekogu asemel kokku vastavalt ümberkujundatud organisatsiooniga ülemkoda, rahvuskogu seevastu on end sead. art. XXVI: 1925 põhjal ümber kujundanud saadikutekojaks ja sel viisil 25. jaan. 1927 kokku astunud riigipäev muutus siis nii vana riigipäeva järguks.

Seaduseartikli XXVI: 1925 järele on aktiivne valimisõigus igal mehel, kes on 24 aastat vana, kümme aastat Ungari kodanik, elanud kaks aastat samas kogukonnas ja edukalt lõpetanud rahvakooli neljanda klassi või näitab ette sellele vastava haridusastme omandamise tunnistuse. Peale nende on veel, vaatamata vanusele, valimisõiguslikud need, kellel tõendus ülikooli või mõne teise kooli lõpetamise kohta või seisavad 1918 valijatenimekirjades.

Valimisõigus on ka igal naisel, kes saanud 30-aastaseks, on 10 aastat Ungari kodanik, elab 2 aastat samas kogukonnas, on eduga lõpetanud rahvakooli kuenda klassi või kui ta on küll ainult neljanda klassi haridusega, aga on kolme abielus sündinud elusa või kangelassurma surnud lapse ema, kui tal on oma majapidamine ja elatab end ise. Ülikooli lõpetanud naistel on kõigil valimisõigus, vaatamata eelmistele kitsendustele.

Valitavad on kõik need, kel on aktiivne valimisõigus ja on vähemalt 30 aastat vanad.

Ungari parlamentihoone Donau kaldal.

Valimised teostatakse valimisringkondades. Budapesti ja ümbruse, samuti linnades, kellel munitsipaalõigus, sünnib hääletamine proportsionaalse valimissüsteemi järele, nimekirjade järele ja salaja; teised valimisringkonnad valivad igaüks ühe saadiku üldise enamussüsteemi järele ja hääletamine sünnib avalikult. Salajane hääletamine on sunduslik. Kümnendik mandaatidest langeb n. n. maanimikirjadele, nii et sellega võimaldatakse enamussüsteemi valimiste ülejääkide parandamine. Saadikute arv on 220.

Ungari uus valimisseadus on tähtsam samm õiguspüsivuse (-kontinuiteedi) täieliseks jaluleseadmiseks. Ta tähendus avaldub mitte ainult selles, et valimisõigus leidis vastandina valimisäärustele jälle põhiseaduse vaimu mööda seadusliku korralduse, vaid ka selles, et ta kujutab ühtlase, süstemaatilise valimisõiguse koodeksi. Kõik valimisõiguse küsimused, mis seni olid laiali mitmes seaduses, on nüüd ühendatud seaduseartiklis XVI : 1925. täieliku valimisseaduse- raamatuna.

Valimisõigusele peab andma suure tähtsuse ka ses suhtes, et temaga on jälle jalule seatud kahekojalise parlamenti süsteem, mis alates a. 1608. vahedeta oli Ungaris maksev. Vananenud, veel sead.-art. VII : 1885. järele organiseeritud magnaatidekoja asemele, mis enamuses koosnes seisuse esindajaist, astus ümberkujundatud ülemkoda. Temasse kuulumise õiguse saavad ta liikmed: 1. auastme või ameti, 2. valimise, või 3. nimetamise põhjal. Liikmed võivad olla ainult Ungari kodanikud, kes on vähemalt 35 aastat vanad. Ta liikmetearv on praegu 248. Isikliku õiguse alusel kuuluvad sinna 52 ilmalikku kiriklikku aukandjat. Valimistega saadetakse ülemkotta 155 liiget, nii et neid on 60% liikmetearvust. Riigipea poolt eluksajaks määratavate liikmete arv on 41. Valitud liikmete volituste kestvus on 10 aastat ja pool neist

langeb 5 aasta pärast välja. Ülemkoja liikmete valijaid on kolm kategooriat: parandatud magnaadid on õigustatud valima 38 liiget, Habsburg-Lothringeni perekonna meesliikmed saavad aga ülemkoja liikmeiks, ilma valimata 35-aastaselt, kui nad alaliselt elavad Ungari maa-alal (praegu 3); komitaadid (maakonnad) ja linnad võivad valida 76 ja huvideesindused (teaduse, kunsti ja majandusliku elu) 36 liiget. Seadus ei näe ülemkojal ette veto-õigust, millest järgneb saadikutekoja suur ülevõim.

*

On sagedasti — eriti välismaail — küsitud, miks nimetatakse Ungarit kuningriigiks, kuna tal pole kuningat? Siin peab võtma arvesse seda tähtsat osa, mida mängib õpetus Pühast Kroonist Ungari riigiõiguses ja konstitutsioonilises elus. Õpetuses Pühast Kroonist avaldub segu praktilisest riigikunstist ja tervest müstitsismist, ilma milleta ei saa olla rahvus-elu. Sellest õpetusest ammutas kuninga instituut oma populaarsuse ja võrratu lugupidamise. Ungari kuningatruudus saab sellest õpetusest oma omapärasuse, sest ta erineb nii Inglise, Stuartide ajast põlvnevast seaduslikkusest kui ka hilisemast Prantsuse omast. Need on ühekülgsed kuningakummardamised, võib olla ka käivad vastu rahvaõiguse kultusele. Ungari kuningatruudus ei tunne seda vastuolu ega ühekülgsust, vaid tema on truudus Pühale Kroonile, mis kehastab ainsas ideelises üksuses nii kuninga- kui ka rahvaõigused.

Püha Kroon on Ungaris seega riigimõiste ise. Rahvahing näeb temas kuningriiki ka ilma elava ja ilma tegelikult valitseva kuningata. Praegust seisukorda iseloomustab seega Püha Krooni riigiõiguslik ja sümbolne jõud.

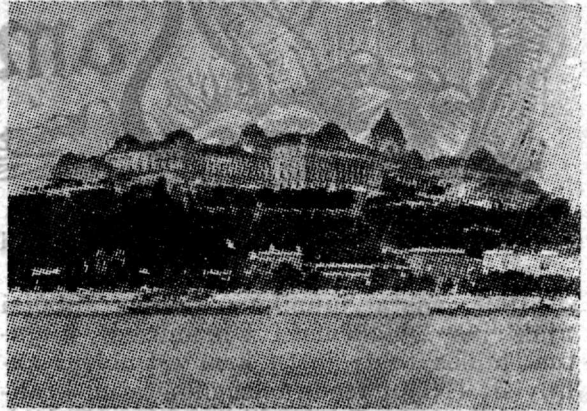
Seega on Ungari veel ikka ainupärasest riigiõiguslikus seisukorras, sest kuigi ta õiguslikult on kuningriik ja kuigi on maksvad ta ajalooline riigikord ja selle tuhataastased institutsioonid (kuningas, riigipäev), pääsevad selle seadeldused praegu ainult osaliselt maksvusele, kuna ülejäänud osa on õiguspüsivuse vägivaldse katkestamise tagajärjel asendunud ajutiste seadeldustega. Õiguspüsivus kestab seega puutumatuna edasi, kuigi ta tõelist tegevust takistavad praegu ülepääsematud takistused (ülema võimu tegevuse vormid kannavad osalt vabariiklikku iseloomu).

Pärast kuninga Karl IV-da teist ebaõnnestunud tagasitulekukatset sundisid ententieriigid Ungarile peale määruse (sead.-art. XLVII : 1921.), millega Karl IV ja üldse Habsburgi suguvõsa on troonilt kõrvaldatud. Selle seaduse tagajärjel sattus Ungari vaba kuningavalimise seisukorda. Kuninga valimine aga lükati edasi selle ajani, mil rahvas võib teha oma otsuse va-

balt ja ilma mingi välise surveta ning nii ka kaaluda välisel survele antud seaduse maksvust.

N. n. Ungari kuningaküsimus on igatahes tähtsamaid poliitilisi küsimusi. Tulevased riigioiguslikud küsimused — kas Ungari pragmaatilise sanktsiooniga lahendatud troonipärimise järjekorra õigus kestab edasi, või saab troonipärimise järjekorra õigusele, kuninga või mupiiridele ja teistele sellega ühenduses seisvatele küsimustele (näiteks palatiinamet, trooniealisus jne.) osaks puendumine — kõik need küsimused jätab riigikunst saladuslikule tulevikule. Õiguse seisukohast on võimalik tänapäev konstateerida ainult nii palju, et nende küsimuste lahendamine on sellekohaste seaduse-artiklitega jäetud täielikult riigipäevale ja et kuninga isiku kohta käiva seaduse tagasisaatmise õigust pole riigihoidjal.

Seega pole Ungari kuningriik võrreldav Vene keiserrigiga ei autokraatiliselt ega ka konstitutsiooniliselt. Ungari kuningriigis pole demokraatliku mõtte täiuslikumale arengule ühtki takistust teel ees. Õpetuses Pühast Kroonist öeldakse, et kuningas saab oma võimu mitte Jumala armust, nagu seda pidi olema saanud tsaar, vaid rahvalt, kelle oma on kogu võim, millest aga kroonimisel kandub üks osa kuningale — konstitutsiooni määruste kohaselt tegutsemiseks. Ungari rahvas, kes a. 1896 pühtses oma riigi tuhataastast püsimist, ei või omale riigielu teisiti kui ajaloolise kuningriigi kujul üldse mitte ette kujutada. Nii ei või Ungari kuningriigi

Kuninglik loss Budapestis.

mõte meid kuidagi lahutada vennasrahvastest, kes oma hiljuti võidetud iseseisvusele on valinud vabariikliku riigivormi. Kui monarhismi meeletuletamine tekitab eestlastes ja soomlastes kibedaid mõtteid, on see meile ungarlastele mõistetav. Kuid nad peavad siiski püüdma mõista ungarlaste poolehoidu oma tuhataastase kuningriigi, sest see tähendab meile tuhataastast õiguspüsivust, riigivõimust lugupidamist, Suur-Ungari ülestõusmise uskumisest kinnipidamist, demokraatliku mõtte teostumist, et iga võim on rahvalt. Ta tähendab meile aga veel enamgi: isamaaarmastust ennast.

Kooliõpilasi laskeõppustel väikekaliibrilistest püssidest näitusaias. Õppust jälgivad: üldjuhataja ja ajakirjanikud.

Sammaldanud kääbas.

J. Mändmets.

1927. aastal juunikuus ilmus Rootsi ajakirjas „Ajaloosid Uurimused“ kirjutus, milles tehti juttu krahv Dubleni arhiivist. (Nagu teada läks nimetatud krahvi arhiiv sel aastal riigi omanduseks.) Selles märkuses oli lõpuks järgmine märkus: „Nagu arhiivist leidunud paberitest selgub, on krahv Dublen oma ajal suure saatkonnaga käinud ka Eestimaal ja oma teekonna üle lasknud teha õige rikkalikke ülestähendusi.“

See sõnum äratas meie pool muidugi elavat tähelepanu ja noor ajaloolane Aksel Kandmets sõitiski Rootsi krahv Dubleni ülestähendusi uurima.

Veidi üle viie kuise äraoleku järele jõudis Aksel Randmets õnnelikult tagasi Tartu.

„Ei saa öelda,“ tähendas noor ajaloolane, „et krahv Dubleni reisimärkustes oleks midagi eriliselt uut. Mis ta jutustab, see on meil enamaltki teada. Kuid ei saa salata, et need märkused pakuvad siiski teatud huvi, sest jutustab ometi elav inimene seda, mida ta oma silmaga on näinud. Nende märkuste ja ülestähenduste tõe juures ei saa vähematki kahelda. Korraldan neid praegu trükkivalmis.“

„See ilmuski päevaraamatu kujul?“

„Nii küll. Olgugi, et neile alati kuupäev peale ei ole märgitud, on üks reisikaaslane, keegi Olgerson, nad enamasti iga õhtu peale päeva teekonda kirja pannud. Aga ometi ei saa ma kogu materjali ühte raamatusse võtta, sest kirjutustel puudub tihti orgaaniline side. Nii on siin üks niisugune lugu, mis Olgerson eriti üles kirjutanud ja millele ta pealkirjaks pannud „Sammaldanud kääbas“.“

Härra Randmets otsis paberite hulgast välja vihu ja minule andes tähendas:

„Võiksite seda lugeda. Mulle ta meeldis ja kirjutasin ta sõna-sõnalt välja, olgugi et selle pooleldi kustunud kirja lugemine nõudis õige tublit tööd.“

Minagi ei taha sellele jutustusele oma poolt midagi juure panna ega ka ära jätta ega teha ilusamaks, vaid toon ta nii, nagu ta aastasadade eest pandud kirja.

„Juulikuu kuueetiskümnendal päeval jõudis peale palavat ja tolmust teekonda meie saatkond Illavere mõisa, kus jäime paika pidama ja oma ärakurnatud tervist kosutama. Meid võttis mõisapidaja härra Hornberg väga lahkesti vastu (ta isegi on Rootsi tõugu) ja laskis kohe meile tuua suurte kannudega vahutavat õlut, mis viis kurgust alla tolmu, kustutas janu ja sundis unustama väsimust. Illavere mõisa, mille alles hiljuti oli omandanud praegune peremees, on kõrgel mere kaldal, kust vaade ulatub lõpmata kaugele ja kus silm ka kõige teravamal vaatlemisel ei näe muud kui paljast vett ja sinist taevast. Hommikune päikese tõus on sellelt kõrgelt kaldalt nii ilus vaadata, nii et seda ei suuda üles rääkida ei ühegi inimese keel ega kirja panna kõige osavam sulg. Selle jaoks puuduvad sõnad.“

Kui meie liikmed olid teeväsimusest kosunud, läksime ümbrust vaatama, sest igast kohast tegime oma märkuste raamatutesse nii hästi geoloogilisi kui ka elava looduse üle karvapealseid ülestähendusi.

Vanast pargist, kus kasvasid sammaldunud saared, jalakad ja vahtrad, läbi minnes silmasime pargi nurgas puie vahel sammeldunud küngast. See tuletas kohe meelega hauaküngast. Kui selle üle mõisaomanikult Hornbergi härralt järele pärisime, vastas ta: „See on tõepoolest kääbas. Siia olevat maetud keegi noor naine, aga see lugu ei ole juhtunud mitte minu ajal. Kui teie seda tahate kuulda, siis võib minu vana lambakarjus Andreas seda teile jutustada, sest ta on sündmust näinud oma silmaga.“

Jõudes tagasi oma vaatluste teekonnalt, oli päike juba läinud looja. Siis las kis härra Hornberg kutsuda lambakarjase Andrease ja selle tulles ütles vanale lumivalgele mehele: „Kuule Andreas, sina kõnele nüüd kogu see kääpa lugu, sest need härrad tahavad seda kuulda. Kui sa hästi räägid, siis annan sulle meelega viis krossi. Sa istu sinna trepiastmele.“

„Ah see kääbas seal pargis,“ ütles vanamees. „Miks ma seda ei tea. Seal puhkab ju Eveline, ta kuju on ometi selgesti mu silmade ees, just kui seisaks praegu siin elusalt. Ega see olnudki teada, kust Eveline oli pärit, sest kõneldi selle üle mitmel viisil. Aga õige see on, et ta sakste laps ei olnud, olgugi et selleaegsed Illavere härrased Bachmannid ta üles kasvatasid. Ta oli neil otse tütre eest, vähemalt arvasime nii, sest ta elas mõisas niisama kui saksad isegi.“

Hea südamega oli Eveline, sest mõisa teenijate suust ei kuulnud tema vastu muud kui kiitust.

Nõnda läksid päevad.

Sellest saab tänavu just 34 aastat, kui ma ühel augusti õhtul läksin läbi Randmetsa laane. Olin sellal alles noormees ja mul oli asja küla poole, sest oli käes lamaste niidu aeg. Oli juba õhtu hilja. Seal nägin kitsal jalgteel enesele vastu tulevat kaks inimest. Läksime vastamisi. Üks oli Eveline, teine metsavahi Karu Jürna poeg Joost. Ma otse ehmatasin, sest Eveline selle mehega ühes, see oli ometi nii võimatu. Enne kui neist möödusin, astus Eveline mu juure, pani käe minu õlale ja ütles: „Kuule Andreas, kas sa oled hea inimene?“

Ta vaade, ta hää, kõik see mõjus minusse nii; et pani mu vere kiiresti voolama. Tundsin kuidas puna kerkis mulle paledesse. Ilma minu vastust ootamata kõneles ta: „Kuule Andreas, ma palun sind, ära kõnele sellest ühelegi hingele sõna, et mind siin nägid ühes Joostiga.“

Lubasin vaikida. Aga ma ei taha ka salata, et mu hinge täitis mingisugune kibeduse tunne. Tundsin kahju. Kui sina lähed ühes Joostiga, siis võiksid ka minuga, sest kuidagi ei ole tema ometi minust parem. Pealegi on ta ometi ori, mina aga selle vastu vaba mees. Sain aru, et see on ometi põhjatu õnn olla ühes Evelinega ja ma olin selle õnne peale kade. Mul oli kahju, just kui oleksin lasknud kaduda käest selle õnne.

Ometi — mina sellest ei kõnelnud, olgugi et see nii mõnigi kord keele peal kipitas. Ja nii ei saanud ka Eveline ja Joosti vahekorraest keegi teada, vähemalt ei tõusnud selle üle kõnet.

Aga seal tõusis üks uus jutt.

See oli samal sügisel, kui siin ette tulid kaks sündmust, millest lühidalt kõnele. Lähedal olevasse vaiksesse Neeruti mõisa tuli uueks omanikuks keegi Randfeldi nimeline härra. Ta oli poissmees, olgugi juba õige vanuse poole ja tema eeli käisid kuuldused, et ta olla äärmiselt val-

Nägin kitsal jalgrajal mulle vastu tulevat kaks inimest.

ju ja metsiku meelega inimene. Ta ei olnud ka mitte küll päris saksa soost ja mitmed teadsid seda tõendada, et teiste mõisate omanikud teda oma hulka vastu ei võta. Üldse jäigi laiemale hulgateadmatate ja päritolu.

Teine sündmus oli see, et meie mõisa proua oktoobri lõpul suri. Meil oli väga kahju, seda tunnistaski see rohke pisarate hulk, mis mõisa rahvas ta matmise päeval valas.

Nädalat paar peale matuseid läks meie härra paari teise külaliskesega jahile. Oli veel paljas maa, aga kõnar õige terav. Mäletan selgesti, oli juba pime, kui teised jahilised koju tulid ja endaga ühes tõid meie härra hobuse, keda nad olid tabanud. Aeti välja kõik mõisa rahvas, aga külmetanud maal ei olnud mingit jälge. Otsiti metsas tuletungaltega, aga keegi ei leidnud kadunud härrat. Muidugi oli kogu mõisas suur mure ja leinamine.

Alles teisel hommikul tuli Neerutist mees, kes teatas, et meie härra seal olevat. Randfeldi härra olevat ta leidnud, kui ta meelemärkuseta lamanud sügavas kraavis.

Ja sellest ajast oli meie härra väga sõbralik Randfeldi härra vastu. Viimane sõitis väga sageli meile, sõi meie härraga ühes lauas, käisid seltsis väljas — ühesõnaga: Meie härra pidas teda nii, nagu oleks ta täitsa temasugune.

Läks mööda kuu aega, seal kutsunud meie härra preili Eveline ühel õhtul oma juure ja ütelnud: „Mul on sulle teatada

niisugune asi, mis sulle küll suurt rõõmu valmistab. Härra Randfeld küsis sind minu käest endale naiseks ja ma muidugi lubasin. Jõulu ajal on teie pulmad.“

Seal lõõnud Eveline palged kahvatuks kui kasetoht ja ta langenud põlvili härra jalge ette. Härra arvanud esmalt, et tal on nii suur rõõm ja et see surub välja ta silmist pisarad. Aga peagi saanud ta aru, et see teade Evelinele täitsa vastumeelt ja selle üle saanud härra meel väga pahaks!

„Mina soovin sulle head,“ ütelnud härra, „aga sa ei oska tänulik olla. Randfeld on rikas mees ja mõisnikud peavad temast lugu. Sina võid tema juures elada just niisama, nagu oleksid sa päris proua. Ütle, miks ei ole su meel rõõmus!“

„Ma ei armasta teda,“ julunud siis Eveline vastata.

Härra pannud niisugust juttu päris naeruks. Kui tema juba oma sõna on annud, siis ei taha ta seda ometi tütarlapse tujude pärast murda. Ta ei armasta — mis tähendus sel ütelusel ometi on. Võib olla, ongi mõni noor mõisnik tüdrukule midagi rumalust kõrva sosistanud, aga ta peaks ometi aru saama, et niisuguseid mõtteid ei maksa mõelda. Ja kuuldus, et härra sel puhul olevat isegi kahetsenud, et tüdruk üldse nii peenelt on kasvatatud. Inimene on lihtsalt tehtud õnnetuks, sest ta on sellejuures ometi niivõrt rumal, et ei oska oma õnne tabada.

Aga härra ei tahtnud lasta ennast Eveline pisaratest liigutada ja jäi kindlasti oma otsuse juure.

Ja jõulu ajal olidki pulmad.

Oli neid, kes nägid Evelinet laulatuse ajal. Ta olnud kahvatanud, viimane kui veretilk kadunud ta palgeist ja pealt nähes olnud ta niivõrt nõrk, et igal hetkel ähvardanud kukkuda.

Peale Eveline äraminekut jäi elu meie mõisas hulga kinnisemaks. Härra elas üksi ja kui keegi temaga kokku puutus, siis võis ta palgel meelepaha ja tüdimuse pilvi näha. Igatahes oli Eveline sageli peletanud ta tuska, aga nüüd polnud kedagi, kes oleks täitnud tema aset. Teati kõnelda, et härra olevat kahetsenud Evelinet taga. Oleks see asi nüüd, siis ei anaks ta selleks mitte enam luba.

Nii olla ta kord ütelnud.

Ka meie mõisa rahva meelest ta ei ununenud. Ei olnud enam seda rõõmsat, lahket ja kõigile headsoovlikku noort inimest, keda olime harjunud alati nägema. Ei olnud enam ühtegi vahemeest, kelle poole oleks hädas võinud pöörduda, ja just sel

põhjusel tundus elu endisest hoopis raskemana.

Nii oli ta meie suus alati jutuks.

Seal hakkasid käima kuuldused ringi, et Eveline ei olevat oma uues kodus sugugi õnnelik. Teati ka olevat neid inimesi, kellele ta pisarsilmil jutustanud oma õnnetust elust. Seda võis uskuda, sest Randfeldi härra julmus oli üldiselt tuntud. Käisid ringi mitmesugused jutud. Kõneldi isegi seda, et Randfeldi härra lõõvat oma naist, panevat ta vahest luku taha ja hoidvat nii päevade kaupa vangis.

Mõistagi, et siin ei teatud, mis neis kõnedes tõsi ja mis ebaõige.

Igatahes olid need kõned niivõrt tõenäolised, et toaneitsi sõandas neist isegi kord härrale kõnelda. Kuid härra ei tahtnud midagi sellest kuulda ja vägagi kahetses neitsi, et ta neist läks härrale rääkima. Aga meie arvasime ometi, et härra neist kõigist on kuulnud, et ta südames kahju tunneb Eveline elu üle, kuid aru saab, et ta tema heaks midagi ei saa teha.

Otsustasime seda ka sel põhjusel, et meie härra ja Randfeldi vahel oli lõppenud igasugune läbikäimine ja sõpruse avaldus.

Jõudis kätte märtsikuu. Sel aastal ähvardas kevad tulla vara, sest päike paisis juba nüüd niivõrt soojasti, et sulatas lagedalt paigult täiesti lume.

Seal pääses ringi käima kohutav jutt. Esmalt sosistati teda salaja, aga pea teadis seda igatüks.

See oli, nagu mäletan, ühel teisipäeva õhtul, kui Randfeldi härra koju tulles leidnud, et ta proua kodus ei ole. Kohe lasknud ta panna hobuse sadulasse ja kihutanud Karu-laane poole. Metsavahile jõudes ja tundes olevat ukse kinni, lõõnud ta selle tugeva jalahoobiga maha. Ja toast leidnud ta oma naise ühes metsavahi pojaga. Vaevalt jõudnud ta tõsta ratsapiitsa, kui noormees metslooma väledusega karanud ta kallale. Tugeva hoobiga lõõnud ta Randfeldi härra maha, nii et see kukkudes minestusse langenud. Siis pannud ta Evelinele riided ümber ja kutsunud teda põgenema.

„Ei ma tule,“ ütelnud Eveline, „sest ei ole maailmas ometi ühtki kohta, kus meid kätte ei saadaks.“ Mine sa ja põgene ja õnnelik oled, kui end suudad päästa. Mina oleksin sinule ainult takistuseks.“

Pea tulnud Randfeldi härra meelemärkusele ja nähes oma naist, haaranud ratsapiitsa ja annud Evelinele mitu hoopit.

Ometi ei ole tulnud õnnetu suust vähematki karjatust, olgugi et piits löi ta õr-

nasse nahasse sügavad vermed.

Kui ta nii oli jõudnud vähegi taltsutada oma metsikut viha, karanud siis hobuse selga ja oma naise sidunud ta kätpidi sadula külge. Kui viimane korkases lumes hobuse kõrval väsinud või kare lumi ta jalad lõiganud veriseks, annud metsik ratsanik talle kiirustamiseks ratsapiitsaga valje hoope. Neerutile jõudes heidetud närtsinud naine luku taha.

Kas nüüd keegi saigi seda teada, kuidas julm Randfeld piinas oma naist, sest ega ta tegude takistajaks olnud kedagi. Küll käisid jutud ringi, üks julmim teisest, aga raske oli nüüd teada, mis neist õige või mis niisama loonud rahva suu. Tõsi oli muidugi see, et Eveline nüüd peeti alaliselt luku taga ja kes teda olevat näinud, see teadis ka kõnelda, et ta mõne päeva vältel jäänud päriselt surma varjuks. Randfeldi härra istus oma vihas päevade kaupa ja mõtles, missugune karistus tuleks määrata naisele. Iseäranis vihasta see teda, et noormeest, metsavahi poega, ei leitud, olgugi et teda otsiti koertega päevade kaupa ja ta lubas kõrget tasu, kes juhatab, kust võiks tabada teda.

Nii jõudis märtsikuu lõpule.

Meie mõisa ja Neeruti vahekoahas on kabel. Sinna tuli Paukvere õpetaja iga kuu lõpul kord jumalateenistust pidama.

Ka nüüd oli käes see pühapäev.

Enne seda käis ringi jutt, et kabeli ukse kõrvale seotakse pühapäeva hommikul kinni Eveline, nii et igaüks võib näha seal poolalasti abielurikkujat naist. Randfeldi härra oli selleks õpetaja käest nõusoleku saanud.

Kui sellest meie härrale kõneldi, olvat tema nägu läinud pilve ja ta käskinud ütelda mõisa rahvale, et neil pole vaja minna pühapäeval kabeli. Aga kes suutis nüüd ära jääda ja kellel vähegi võimalik, see asus ka pühapäeva hommikul varakult teele. Tundi paar enne jumalateenistust kabeli juure jõudnud jutustasid, et rahvast tulnud murdu iga nelja ilmakaare poolt.

Ruttasime meiegi. Ärevad olime, igaühel oma mõtted, nii et ei saanud teel palju kõnelda. Oli juba käes päris kevad, sooned olid varakult lahti pääsenud, heinamaad ja luhapealsed kuivad ja esimesed kevade lilled väljas. Niisugusel ajal noppisid tüdrukud alati lilli ja pistsid neid oma pärgadesse. Täna ei pannud keegi neid tähele, sest igaühe mõtted viibisid selle juures, mis tänasel päeval näeme.

Kabeli juure jõudes olid inimesed salkadena siin ja seal. Keegi noormees tuli

... olid hobused ühes vankriga alla läinud.

meie juure või kabeli ukse juure ja näitas käega. Nägime isegi, ilma et meile oleks sõna kõneldud. Ukse sisse olid keeratud tugevad raud rõngad. Nende külge kavatseti kõita tugevate uute nõõridega Eveline käed.

Inimesed liikusid salkadena, kuid kusaigilt ei kuulnud jutukõminat, ei noorte hulgast helgast naeru.

Ootasime ja vaatasime teed mööda, mis tuli ranna äärt mööda Neeruti poolt.

Seal nägime äkitselt inimesi tulevat, jookstes, jookstes. Kabeli juure jõudes kuuldusid nagu karjatused. Inimesed jooksid kokku. Peagi levis teade kiiresti inimeste hulgas laiaili. Hobused läinud ühes Randfeldi härraga ja Evelinega kõrgest kaldast alla.

See polnud kabeli juurest kaugemal kui hea jooksu maa.

Salkadena pistis rahvas kabeli juurest jooksmas. Peagi avanes meie silme ees kohutav pilt. Seal, kus tee käib mitukümmeend sülga kõrge ja seinjärsku kalda äärt mööda, olid hobused ühes vankriga alla läinud. Ühes olid nad endiga tõmmanud alla suured rippuvad kivilohmakad. Raske oli järsust kaldast alla pääseda. Kuid appi ruttajaist polnud siin ka mingit kasu. Mõlemad vankris istujad, Randfeld ja ta naine Eveline olid täitsa purustatud ja nad ei avaldanud vähematki elumärki. Hobustel oli veel sees veidi elu, aga nende luud olid murtud. Igaüks sai ometi aru, et neist kummastki ei või saada enam elulooma.

Kuidas võis sündida niisugune hirmus õnnetus, sest Randfeldi härra tugevad käed pidid ometi küllalt suutma juhtida tuliseid loomi?

Ka see oli teada, sest igal pool oli sel hommikul inimesi nägemas.

Kui Eveline Neerutil vankrile istus, tõmbas Randfeldi härra nõoriga ta jalad vankri külge kinni. „Parem olla ettevaatlik,“ ütelnud ta. „Tuleb sul äkitselt tuju vankrist välja karata, hakka siis sind veel mööda metsa taga ajama.“

Kutsarit pole ta kaasa võtnud, lausunud naeratades, et ta teeb ise oma naisele selle õige pulma söidu.

Randfeldi härra veidikese lahkudes vankri juurest küsinud Eveline sosistades hobusepoisilt, mis on juhtunud metsavaahi pojaga. Muidugi seletanud hobusepoiss, et teda ei ole leitud, olgugi et ta jälgi mitu päeva taga aetud koertega, kes ometi hästi tunnevad inimese häisu.

Seda kuuldes ilmunud Eveline huultele naerumüie. Seda oli hobusepoiss ometi kindlasti märganud.

Peale seda pole ta enam sõnagi kõnelnud.

Ka oli seal nägemas inimesi, kui sündis alla langemine.

Sõites tulnud vanker mööda kaldateed. Päike paistnud heledasti, nii et teinud silmad pimedaks. Pahemat kätt sinetanud lõpmatu avarus, sinine meri. Siin ja seal lennanud üksikud kajakad, tõmmates valgeid jooni heledasse taevasinasse.

Jõudes kohale, kus tee läheneb hoopis järsu kalda ligi, vaevalt süld maad eemal on kalda äär. Kasvavad kalda äärel ainult mõned harvad sarapuupõõsad. Seal haaranud Eveline, seda nähtud küllalt selgesti, äkitselt kinni pahempoolsest ohjavarust, karanud vankrile püsti ja kisenanud. Parempoolne hobune löönud püsti, loomad karanud otse kalda äärel kasvavatesse sarapuu põõsastesse ja järgmisel silmapilgul kadunudki kõik vaatajate silmist. Kuuldunud veel kalda alt nagu midagi appihüüde taolist, mis küll tulnud mehe rinnust. Kõik see sündinud niivõrt kiiresti; et seda oleks võinud pidada viirastuseks silme ees.

Kõigest sellest selgus, et Eveline end päästis häbist, mis talle kavatseti valmistada, ja ühtlasi vabanes ta ka oma rängast ja vaevalisest elust.

Suure au ja pidulikkusega maeti Randfeldi härra kabeli surnuaiale, kus praegugi ta haud veel näha, aga Evelinele ei tohitud seal valmistada puhkepaika. Oli ju inimesi nägemas, kes kinnitasid, et ta

tõmbas hirmutatud hobused kaldast alla ja nii meelega tegi oma elule otsa. Ene-setapjate jaoks ei ole ometi pühitsetud maa ja teda pidi kabeli aia taha maetama kui looma, kelle hauale õpetaja ei tohi tulla pühakirja raamatuga.

Seal sündis siis see lugu, mida kõik imestasid, mis aga inimestele tegi headmeelt. Meie härra laskis Eveline laiba tuua siia mõisa, käskis ta nii panna rii-desse ja nii ilusti ehtida, nagu astuks ta laulatuse jaoks altari ette. Siis laskis ta kaevata pargi nurka haua ja sinna pandigi Eveline surnukeha. Pärast istutati haua igale nurgale noor saar. Nüüd on need puud kasvanud suureks, sest nad said kohe hea kasvuhoo, aga kääbas nende vahel on vajunud alla ja üleni samblaga kasvanud. Aga meie kõik teame seda hauda ja ikka peame seda paika nagu pühaks kohaks.“

Nii käis see jutt, mis meile see vanamees jutustas. Minule ta oli nii meelega järele, et ma võtsin nõuks ülal istuda kogu öö ja selle kirja panna. Seda kirjutades ei saanud ma ometigi hukka mõista selle noore naise tegu, olgugi et ma ometi seda oleksin pidanud, ja kui ma pärast üksik olles ta peale mõtlesin, siis juhtus nii, nagu oleksin mina teda enda ees näinud ja ma hüüdsin äkitselt: Sa ei leidnud teist teed vabanemiseks ja oma vabaduse eest ohverdasid oma elu.

Illaverest lahkudes ei saanud mina teist kui läksin kord veel vaatama samaldanud kääbast ja ma viibisin selle ees hulk aega.“

Seega lõppes kirjeldus sellest kõrvalisest asjast.

Noore ajalooteadlane Aksel Randmet-sa loaga kirjutasin selle loo ta paberitest välja ja usun, tema sedagi ei keela, et selle andsin nüüd ajakirjale „Kaitse Kodu!“ tarvitada.

EESTI VABADUSVÕITLUSTE ILUKIRJANDUSLIK KAJASTUS

B. LINDE

Ajaloolised suursündmused, mis jätavad rahvaste ellu sügavad jäljed, olles neile pöördelise tähendusega aastakümneiks, tihti isegi sajanguiks, ei peegeldu sagedasti ilukirjanduslikus loomingu oma tähtsusele väärilisel määral, vähemalt mitte kaasaegsete loomingu. Seda võime näha pea kõigi rahvaste ajaloos.

Suur Prantsuse revolutsioon oli murranguliselt pöördelise tähtsusega ajalooline sündmus, mis löikus sügavasti mitte üksi Prantsuse, vaid kogu Euroopa rahvaste ühiskondlikku, poliitilisse ja vaimlisse ellu, ulatudes oma mõjuga kuni enamlaste revolutsioonini, aga kui väike on ometi selle suursündmuse kunstiline peegeldus kaasaegsete kirjanduslikus loomingu!

Napoleoni sõjaretk Venemaale 1812. aastal oli suurimaks ajalooliseks tulekahjuks Ida-Euroopa rahvastele, eeskätt venelastele 19. sajangu alul, aga kui kaua tuli oodata enne kui leidis see sündmus väärse kujutaja: alles sama sajangu teisel poolel andis Leo Tolstoi oma romaanis: „Sõda ja rahu“ kirjanduslikult väärse kujutuse sellest venelastele rahvuslikult ajaloolisest suursündmusest.

Enamline revolutsioon ja võimuhaaramine 1917. aastal jättis kustumatud jäljed Vene riigi ja rahva ellu ja sellest on möödunud kümme aastat, kuid seni pole ilmunud ainukestki suurema ulatusega kirjanduslikku kujutust, mis oleks kunstiliselt kõrgeväärtuslik, kujutaks seda venelaste ajaloolist suursündmust. Ei ole annud sellast teost ei Vene tänapäevased proletaarlised kirjanikud, ei kirjanikud „lefi“ (Vene kirjanduslik rühmitus, kes seisab „pahempoolse frondina“ enamlastest enestest kura kätt) ei „pravõje poputšiki“ kirjanikud, ega ka kirjanikud emigrantide ridadest. Sama võime tähele panna pea kõigi teiste rahvaste juures: Norra riikliku arengu kaks suursündmust 19. ja 20. sajangust, Saksa rahvusriiklusest ja pea kõikjal.

Meie oma ajaloo ilukirjanduslik peegeldus, — missugune on see?

Oma iseseisvat ajaloolist arenemist võime vaadelda alates rahvusliku ärkamisega. Kõigepealt see vaimlisse iseteadvamasse elusse astumine ise, siis 1905. aasta, 1914. aasta ja maailmasõja kajastus, alul veel kauge aikese kõminana, mis kord-korralt liginedes paisus kuni 1917. a. märtsi revolutsiooni plahvatuseni; siis õitsva-

test rahvuslike lootuste kevadest järsk samm enamlisse hirmuvalitsusse ja sealt süngesse Saksa okupatsiooni, millele järgnes alguses arg, siis kord-korralt julgustvõttev rahvuslik-poliitiline tõus kuni iseseisvuseni — missugune on selle kõige ilukirjanduslik peegeldus, selle kunstiline kujutus meie kirjanduses?

Lõpukokkuvõttes, bilansis õige väikene, peame tunnustama. Need meie iseteadvama ajaloolise elu, viimase 50 aasta suursündmused pole leidnud veel kunstiliselt väärset käsitlust, ei meie ilukirjanduses (romaanis, novellis, draamas ja luules) ega ka kujutavas kunstis. Erandi teeksin üksi Aino Kallase novellile „Bernhard Riives“, mis on kristalliseerunud kunstiteoseks, võrsudes 1905. aasta õudsete sündmuste veriselt pinnalt, novelliks, mille lühikestesse ridadesse on kokku surutud selle aasta lootuste kokkuvarisemise hingelise õudsuse ja suuruse võluvamad momendid. Aga need read on kirjutatud muulane, olgugi meile ligidase Soome vennasrahva liige. Sama 1905. a. kunstiväärrikamaiks ridadeks võime pidada vast ka Eduard Vilde lühikest jutustust „Too-ma tohter“. Kui maha arvata see viimasena nimetatud novell, oleme sunnitud tunnustama: meie pole jõudnudki peaaegu veel selle aja kunstilise käsitlemiseni, sest ei saa selleks pidada Mihkel Aitsama „Salmisto'd“, lugupidamist väärivat isamaalisest meeolust kantud lavalist revüüd, mille kokkuseadmisel autor pole suutnud olla väliselt küllalt oskuslik, avaldades kunstilist maitsevaesust ja teisi pea loetlematud puudusi.

Täiuslikkuse pärast olgu siin siiski nimetatud J. Vormsi „Punased leegid“, mis ilmus 1927. a. jõuluks.

J. Vormsi raamat sisaldab kaks memuaarilist juttu: „Kevadised vood“ ja „Punased leegid“, millest esimene kõneleb 1905./06. aasta revolutsiooni esimestest jäämurde-katsetest, kuna teine on pühendatud 1917. a. Vene revolutsiooni saaremaalisele kajastusele, kuni iseseisva Eesti ajal Saaremaal aset leidnud vastuhakkamiseni. Mõlemas on segi paisatud saaremaaliste memuaaridega puht-fabuleeriv element, kuna neis teostes esinevad ajaloolised isikud, vaheldudes nähtavasti autori enda loodud kujudega. Sellejuures aga pole J. Vorms suutnud ei kokku sulatada üheks tervikuks oma novellide kaht algelementi ega ka anda ülekaalu ühele neist elemen-

dest, olgu memuaarilisele või jälle fabuleerivale, ja sellest asjaolust ongi tingitud, et meie leiame lugedes äärmiselt katkendliku mulje kõrval ka veel pinnapealsuse nii ühes kui teiseski suunas. Nähtavasti on J. Vorms oma fantaasias õige aher ja fabuleerivaski osas on olnud mudeliks kindlad reaalsed isikud, nii et sedagi võiks lugeda memuaariliseks. Kuid kahjuks pole J. Vorms oma memuaarides suutnud tõusta plastilise ja reljeefse kujutuseni, mis kisuks kaasa lugeja ja mis on sama iseseisva kunstilise väärtusega, nagu iga muugi kirjanduslik looming. Kuidagi nahkselt, vintskelt voolab see jutustus J. Vormsi sulest, ilma spontaanse hoogsuse ja haaravusega, mis on aga iga memuaarilise kirjanduse algelisem nõuetav omadus. Memuaar — see peab muutma mineviku elu kristalliseks ja kaaskiskuvaks mälestuseks, et suudaksime lugedes uuesti elada neid aegu, ükskõik kas oleme kaasa elanud tegelikult neid või mitte. See plastika ja reljeefse puudus ongi suurim puudus J. Vormsi raamatus, mille lehekülgedelt ei vaata meile vastu ainustki elavat inimest, vaid aina ja üksi paberlikud olevused, kahvatud ja huvitud, kui et suudaksid jääda püsima meele kestvamalt. Ja ainult esimesena Saaremaa olusid kujutava teosena, millel tagaseinal memuaarid, jäävad vähegi püsima J. Vormsi „punased legid“.

Meie elu ajaloolised suursündmused kuni vabadussõjani ja 1. detsembri riigipöörde katse ni on leidnud vähe kirjanduslikku kajastust; ainult kaks viimati nimetatud sündmust on äratanud meie kirjanike luulelendu ja toonud esile esimesed kujutuskatsetused vabadussõjast ja 1. detsembri mässust.

Selle vastu on aga leidnud meie ajaloo väiksema ulatusega sündmused, nagu Mahtra vastuhakkamine ja usuline liikumine, mille algatajaks on nõndanimetatud Maltsvet, juba laiema piiridelist käsitlemist, aga, — ärge unustage seda, — ka alles siis, kui oli möödunud sündmustest enestest umbes 50 aastat, kui lahutas neist nii kirjutajat kui ka lugejaskonda pikem vahemaa.

Suured ajaloolised sündmused, eriti kui järgnevad need sellises kiires, crescendo tempos, nagu meie ajaloo, alates kas või 1905. aastaga — need mõjuvad kaasaegsetesse, — loovad kunstnikud muidugi kaasa arvatud, — nende meelte- ja mõtteilma nii masendavalt, et suudab see vaevalt virgutada ja inspireerida kunstiliseks loominguks. Olles ise alles keset neid sündmusi, keereldes nende keskel, ei suuda meie veel tõusta nende kunstilise nägemiseni, kõnelemata nende sündmuste kunstilisest kujutamisest. Selleks on need sündmused vallutanud nii vägevasti meie meeli ja mõtteid, pannes meid osavõtjatena pooldama üht või teist meile inim-

likult ligidast asjaolu või nähtust, mis olles sündmuste üldkogus vast ainult väikeseks täpiks, on meile ligidasena nii suurena näiv ja varjab sellisena paljud tähtsamad nähtused, mis jäävad koguni nägematuks meile, kaasaegsetele. Kaasaegsetena ei suuda meie leida õiget kunstilist vaatekohta.

Keegi ei nõua kaasaegselt suure ajaloolise sündmuse õiget kirjeldust ja kujutust: selleks seisame veel liig ligidal neile sündmustele, kui et olla erapooletuks otsustajaks nende üle. Kui mööduvad aastakümned, vahel ka sajangud, siis alles omandame tarvilise vaatlemiskauguse, millelt ulatame nägema kõiki sündmusi ühtlase, ja siis on õiglasem meiegi otsus nende kohta. Samane lugu on ka ilukirjanduses. Ei ole paljas juhus, et peetakse õigusega Prantsuse suure revolutsiooni parimaks ilukirjanduslikuks käsitluseks alles Anatole France'i novelle ja romaane (nagu „Jumalad janunevad“), mis ilmusid pea 150 aastat peale kirjeldatavaid ajaloolisi sündmusi.

Kiiremini leiavad kajastust ajaloolised sündmused harilikult just luules. Seda näeme teiste rahvaste juures ja nii on see meilgi. Loomulik ongi, et reageerib luule tundeilma üksikutele nähtustele palju kiiremini, olgugi kergelt ja sagedasti nagu mööda minnes, ainult puudutades nähtuste ja sündmuste emotsionaalset külge. Meie luuletajadki olid esimesed, kelle ajalugudes leidis vastukaja meie vabadussõda, ja kui ei äratanud see meie elu rahvusliku elu pöörde line ajajärk üheski Eesti luuletajas hõõguvat vaimustust, kui meie riikliku iseseisvuse saavutamine relvade abil, kui ei leidnud Eesti vabadusvõitlus eneseandekat laulikut, nagu ungarlastel Petöfi, siis tuleb otsida selle põhjusi esiteks neist sündmustest, mis käisid meie vabadusvõitluse eel, teiseks vabadusvõitluse mõnedest erakorralistest iseäraldustest, kolmandaks neist tingimustest, kuhu oli paisanud meid äsja lõpnud maailmasõda, ja neljandaks neist kirjanduslikkudest välismõjudest, millele allus meie luule Eesti vabadusvõitluse päevil.

Ei tohi unustada, et olime joosnud enne oma vabadusvõitlust hingeliselt ja kehaliselt läbi maailmasõja kadalipu. Maailmasõda oli nüristanud meid kõiki, vähendanud meie tundelikkust, võtnud meilt mitmesuguste pealesunnitud pooldamistega vaimustushoo, teinud kõhklevaks, kahklevaks ja tagasihoidlikuks, skeptikuiks ka parima, kaunima ja võluvama suhtes. Meil puudus tarviline hingeline värskus uute ja haaravate sündmuste vastuvõtuks, kuigi oletada, et oli meil usk neisse sündmustesse ja nende tulevikku.

Meie vabadusvõitluse algust oli tumestamas see asjaolu ja teadmine, et, olgugi väike osa, siiski seisis osa meie oma rahva liikmetest vaen-

lasena meie vastu. Ja neis vastastes ei nähtud ikkagi eestkätt mitte vaenulisi kommuniste-eestlasi, vaid eestlasi-kaasmaalasi, sagedasti tuttavaid, sõpru ja sugulasi, kes olid saanud mingisugustel asjaoludel kommunistideks. Need tunded tekkisid kui mitte frondil olevates, siis vähemalt sõjaseljatagustes ja ka meie luuletajates ning kirjanikkudes meie vaenlaste, Eesti kommunistide, suhtes. Teiseks olime hingeliselt ligemale jõudnud maailmasõja aastate kestes kõrvuti sõdides ja kannatades venelaseleegi, ligemale, kui kunagi varem, ja polnud seepärast kerget näha eilses sõbras-kaaslasel tänana oma verivaenlast. Iseasi oli, kui osutus vaenlaseks sakslane, nagu Landeswehri sõjas, siis tunti tõsist vaenu, viha ja võitluse vaimustust, ja sellane vaenlane oleks ärganud üles kestmata võistluste puhul ka meie luules teistsugused helid: võitluse vaimustuse, kõrge paatose.

Asjamöödunud maailmasõda oli pärandanud meile peale hingeliste suurte vapustuste meie tunnete ja ülevate mõtete maailmas, vaimlisest elust võõrdumise ja paisutanud erilisel suureks sõja-aastatel korralt rahustust leidnud elumõnude ihaleva andumise. Kui spekuleerisid kõik teised sõjaseljatagused igasuguse muu kaubaga, siis spekuleeris samal ajal rõhuv enamuse meie luuletajatest ja kirjanikkudest kirjandusliku erootikaga. Kogu „Siuru“ ei ole sellelt seisukohalt vaadelduna muud kui erootikaga spekuleeriv ühissettevõtte, milles olid liitunud kokku ühisesse ettevõtte üksikute luuletajate ja kirjanikkude iga ühe oma tööstus (olgu see salmitööstus või novelli- ja romaaniöötkoda) ja oma tööstus-saaduste ühiselt, organiseeritult väljapakumine (kirjastus, arvustus ja reklaam).

Kuigi nimetame viimasena kirjanduslikke välismõjusid, siiski on nende ulatus sama suur kui eelpool nimetatute oma. Maailmasõda lahutas meid kõigest euroopalistest kultuurimõjudest, ka kirjanduslikkudest. Katkes vaevast sõlmitud vaimline side meie n. n. liitlaste kirjandusega: Prantsuse, Inglise ja Itaalia, kui ka erapooletute maadega, nagu Skandinaavia riikidega. Kõnelemata, et ei jätnud puutumata sõja algaastatel eriti õitsele löönud kitsas rahvuslik šovinism isegi kirjanduslikke suurvaime ja juhtivaid inimesi, muutes vastuvõtmatuiks nende vaated meile kui vaenlaste omad. Kauakestnud maailmasõja aastad sulgesid pea hermeetilisse ummuksesse needki vähesed, kelle vaimlised nõuded polnud täiesti hääbunud, ja kui tuli siis vaherahu ja algas sellega ühtlasi jälle mingi rahvusvaheline vaimliste väärtuste liikumine ja vahetus, siis olid astunud Saksa mõõduka revolutsiooni kaudu meile ligemale need vaimliste väärtuste värsked tuuled, mis sisse puhusid meie sumbunud vaimuelu majakesesse ustest ja akendest, mis olime tõrganud ise vastuvõtmiseks

võimalikult valla. Saksas oli aga tekkinud maailmasõja üliinimlikkude jõupingutuste vaimlise reaktsioonina kirjandusvool, nimetatud ekspresionismiks, mis koosnes ahastava inimese karjatustest. Oma kehalises ja hingelises hädas ringutas see inimene käsi ja hüüdis appi täis härdust ja liialdatud sentimentaalsust, piüides äratada keset sõjakära ja selle järellaineid humaansust ja kristlikku vennaarmastust, kuigi peale seda, kui oli juba lõpetanud ise venna tapmise, kelle laiba juures kurtis nüüd. See oli mingi literaarne patukahetsus peale seda, kui oldi küllastunud juba patust enesest. See Saksaamaale tema sügavama languse kurvematel päevadel nii sobiv kirjandusvool võeti vastu ka meil kui olematu ja uus kirjanduslik evangeelium. Selle Saksa ekspresionismi mõjuga õige suurel määral ongi seletatavad meie luuletajate nõndanimetatud „ajalaulud“. Seni elumõnudest laulvad Henrik Visnapuu ja Marie Under vahe- tasid otse silmamoonusliku kiirusega oma hedonistliku tango-kollase võlumantli preesterlikkude mustade toogade vastu ja kurtisid täna, et „veri on valla“ ja et „inimese on nad tapnud“, kes on ometi meie vend, unustades, et olid pidutsenud alles eile ja tõstnud kõrgele ääreni täidetud elumõnude karika keset laipade ümbritsevaid virnu. See maksab maailmasõja lõpul lõpsakalt puhkenud ajalaulude kohta.

Lõpuks olgu nimetatud, kuigi mitte kõige vähema tähtsusega asjaolu, et Vene revolutsioon oma sotsiaalsete aadete esirinda nihutamise, vähemalt teoreetilisel, ja tahtega maksma pan- na need aated ühiskondlikus elus üheõigusluse aate ja varanduste õiglasema kasutamise suunas, — need tuleviku suured ja kaunid aated olid haaranud nii mõnegi meie luuletaja ning vallutanud nende tunde- ning mõtteilma kestmaltki, nagu eestkätt Gustav Suitsi ja Jaan Kärneri või ka ainult ajutiselt, moeasjana, nagu näeme seda paljude teiste meie luuletajate juures.

Meie luuletajaid vallanud suured rahvusvahelised aated ei lasknud suhtuda neid vajalise soojuse ja andumusega meie rahvuslikkudes ülesannetes, kuna silm küündis nägema midugi oma kodust elu kõigi selle väärtustega, ja see asjaolu viiski paljuid mingile üleolevale ükskõiksusele, mis pimestas nägemast väärikaidki kodumaa elu ajaloolisi nähiseid, kui võeti neid vaadelduna üksi ja ainult suurte, inimkonna üldvaadete teoreetiliste kauniduste kõrgustikudelt.

On aga arusaadav, kui libises maailmasõja ajal luuletaja haullit küsimine:

„Kelle eest see jookseb veri?”

Vaatan. Kerin mõttekeri.“

(Gustav Suits: „Kõik on kokku unenägu“,

lhk. 81)

Sama mõistetav on meile tänapäeval pea kõigile, — maailmasõja algpäevil aga vast ainult üksikuile, — kui ütleb sama luuletaja laulus „Vikerkaar“, mäletades oma lauliku minevikku, nagu pihtides:

„Tormi, jah, jookside rõõmu sa nooruses vapra-
na laulnud,

tormata nüüd sõjas võiks, kangelaseks ei meel:
condottierena ei vabatahtlikena tahet minna
väärismaalise au, suurvenemaalise eest!

Keisrite krooni, kus all kahepäisena kriiskaval
kotkal

küüsis valitsuse kepp, sääli inime on raisk!

Lapselises unenäos mind laia ju tiivalisena
lind kohutanud must see, hirmutis vaenuline,
küünistand tige nooruses, puurind räpasel no-
kal

siis minu seesmist, mait, kurnanud vaimu ja
verd.“

Ei lakka meie mõistmast luuletajat ka siis
veel, kui lausub sama luuletuse kolmandas sal-
mis:

„Milline meeletu aeg! Valus olla,
häbi inime!

Maapakku ära sest, trotslikumasse, kes võib!
Veel kuni pää pääl katus ja tuldtina ei saja ka-
la.

Kündjad, külvake maad, aednikud, jatkake tööd!
Oo, elu kallid, odav inime, sõja suitsevad kõr-
bed,

kündmas kus suurtükk, pomm prahvatus, huka-
tuskülv!

Kus inimhirmutised pisuhändlisi värbivad orji,
jõukübet viimastki mõistuse pingutavad,
lüüa et seest rabakangelase omasarnase tossu,
pakku ühiskonnast taandugem
sest jõledast!“

(Gustav Suits: „Kõik on kokku unenägu“,
lhk. 83 ja 84)

Kuigi nimetatud luuletuskogu on ilmunud
alles 1922. aastal, ei tohi unustada, et „Maailma
varju“ tsükli luuletused on kirjutatud 1914. —
1917. aastatel, seega veel enne meie vabadus-
võitluse koidikut, nagu leiame selle kinnitust
luuletaja teiseski luuletuses:

„Sõjateenistuses ka maapagulane,
sõna tummana kisendav suus.

Nii kui kaua mind painab paksmagulane,
keharänk isamaalane, nagu — arbuus!“

Selle luuletuse ridade vahelt kerkib mu sil-
me ette Sveaborgi Vene kindluse sõjaväe amet-
niku Gustav Suitsu kõhetu kuju, kelle kurtmine
kajab järgmisestki luuletusest:

„Mu üle käseb, määrab,
mu tungi, tahet väärab
üks paguniga lõust.
Häätahlik vägistaja.

Päev otsa dünamiiti,
pistonge, süüteniiti
mu ajud käsitanud.

Kuis sõjatalve kirre
ja vaimu võõra virre
suud teile väsitand!“

Agasama luuletuskogu „Rängast ringist“
nimelises tsükliis kostavad juba teised helid.
Eesti iseseisvuse delegatsioon Kopenhaagenis
moondub luuletajale „Kasper-teatriks“, kelle
peategelasteks osutuvad „Kaks Eesti, keda maa-
päev läkitanud“:

„Üks kirik' sand,
teatrit kord hakand Berliini teil
tege ma meil;
teine jälle Parvusega pidas sidet,
otsis Balabanova juurestki pidet — “

kelles tunneme ära meie esimese välisdelegatsi-
ooni liikmed Karl Menningi ja Mihkel Martna,
kes pidid neil tumedail päevil:

„Kui Eestimaad anastas junkur-germaan,
Seckendorf, Hahn,

Kui Pätski vangis oli Leedu raal,“

Daanimaalt Saksa „keiserlikku valitsust meile
sõbraks võitma“ — tarvitades Suitsu sõnu. Tä-
napäeval võime muiata nende püüete üle, olles
õnnelikud nende ebaõnnestumisest, ning peame
tunnistama, et osutus luuletajas siiski kaugelt
rohkem kaugelenagemist, kui paljudes poliitika-
tegelastes noil ajal, kui püstitab Suits samas
laulus nõude:

„Aeg lõpetada oleks ometi
selle kometi.

Võistlustest varugem vabadusandeid,
valjumalt kuulutagem Eesti vandeid
maailma rahvastele Daanimaalt!“

Luuletuses „Lippude vahetusel“ ütleb G.
Suits: „sinimustvalget laulnud lippu ma“, aga
sama luuletuse lõpul, „hunt sööb usku sinimust-
javalgesse.“

Tuletagem meeles, et luuletaja kuulus Vene
revolutsiooni kodumaises keerises 1917. a. lõpu-
kuudel esimesena nende liiki, kes kõnelesid alul
Soome-Eesti vennasrahvaste kaksikriigist, nagu
oli unistanud sellest ja laulnud ka tema Soome
sõber ja suurim luuletaja Eino Leino. Kui aga
selgus selle mõtte teostamatus tegelikus elus,
oli Gustav Suits üks esimesist, kes püstitas oma
brošüüris „Eesti töövabariik“ iseseisva Eesti
mõtte esimesed nurgakivid. A. Piip tunnistas
oma mälestustes (v. koguteos „Iseseisvuse tule-
kul“) otsekoheselt ja avameelselt, et tema on
tarvitanud ja kasutanud välisdelegatsiooni liik-
mena välisriikidele kokku seades meie iseseis-
vuse nõude memorandumi G. Suitsu „Eesti töö-
vabariigi“ mõtteid. Nii rajati just meie reaal-
poliitika esimesi arglikke samme luuletaja ette-
jõudnud fantaasiasünnitustele, nagu oli küündi-

nud nägema teine suur luuletaja, Juhan Liiv, oma haiglasel mõttelennus juba käesoleva sajangu pöördeaastatel messianismi mingis palavikus midagi Eesti riikliku iseseisvuse taolist ja laulis Eesti polkudest oma tuleviku selgenägemises.

„Elu tule“ noorusliku vaimustuse reaalseid aegu tuletas meele mulle elavalt Gustav Suitsu luuletus „Iseseisev kevadõhtu“ (kogust „Kõik on kokku unenägu“, lhk. 148) esimene salm:

„Kui veetlik see Toompealt vaade:
merd, torne, all linn, jalgel trepp!
Veel veetlikum avatleb aade:
see rahvas siin saatuse sepp!
Pikk-Hermannil sinimustvalge
kui oodatud oleks ju märk,
kui kevade tuul puhuks palge
uus aegade armaste järk.“

Sõjajäetavaid motive leiame meie Jaan Kärnerilt, kes on annud sellastele lauludele oma „Ajalauludega“ vastava nimegi. On sellaseid laule veel Henrik Visnapuu, Joh. Barbarusel ja Marie Underil. Kõigi nimetatute „ajalaulud“ on kantud sõjavastasest meeleolust, nad kõik näevad vaenlases oma venda, keda tappa ei tohi. Inimsuse aade loidab neis sagedasti kõrgelt, ja ahastavad on kurtmised ajast, kus on pääsnud „veri valla“.

Eelpool ütlesime juba, et andis nende laulude tekkimiseks välise tõuke tutvunemine Saksa ekspressionismiga. Selle kirjandusliku voolu tõi kaasa meile kontrabandina Saksa okupatsioon ja sõjast tülpinud meeleolus leidis see inimaateid igatsev luule vastuvõtliku pinna meilgi, olgugi et meie luuletajatest oli kaasa teinud maailmasõja ükski Joh. Barbarus arstina, kuna kõik teised (peale G. Suitsu, kelle kohta juba eelpool nimetasime, et ta oli lühemat aega sõjaväeametnik Sveaborgi kindluses) ammutasid oma sõjameeleolud koduses hubasuses, lugedes ajalehtedest sõjakirjeldusi.

Uuesti läbi lugedes meie ajalaulude salme, jätvavad nad kindlasti jäljendusliku mulje; kaob esialgne usk nende hingelisesse otsekohesusse, mis tekib G. Suitsu ajalaulude lugemisel. Tundub palju tehtut, kirjanduslikku fraasi selles patukahetsevas meeleolu muutes ja samuti ei ärata püsivat usku ka see kiirus, millises muutusid erootilised Saulused inimsuse aateid kuulutavateks Paulusteks. Liig järsk ja äkiline oli see pööre elurõõmsast siurutamisest ühiskondlikele „Taara appi“ hüüetele, liig literaarsena mõjuvad Kärneri, Visnapuu, Barbaruse ja Underi ajalaulud, kui et suudaksid sisendada need meile suuri inimsust päästvaid mõtteid või tahtet. See ongi suur ning võimsalt eraldav joon, mis lahutab G. Suitsu enne-ekspressionistlikke ajalaule teiste meie luuletajate järel-ekspress-

Mõnekümne palgalise koha pidaja.

Astuks ehk ka kaitseleitu, aga kui palju seal kuus saab?

sionistlike ajalaulude jäljenduslikust loomingu-
gust.

II.

Jutustavas proosas käib Albert Kivikas pea sama rada, mille olid toonud luulesse ülalnimetatud järel-ekspressionistid Eesti luuletajad. Kuid Kivikasel on neist kõigist suur eelistus: ta on ise kaasa teinud vabadussõja vähemalt üht hõlma pidi, saades sellest isiklike muljeid, ja need on lubanud temale näha veidi kaugemale, ja sügavamale kui küünivad nägema meie teised kirjanikud, kes on vaadeldud sõda seljatanguses mõnuses läbi mõne landesvehraselt võetud kuldprilli. Peale Kivikase on olnud küll ka Richard Roht vabadussõjas, kuid see pole jätnud jälgi kirjanduslikku loomingusse, nagu leiame seda tema maailmasõja novellidest. Kõik teised meie, tol ajal kodumaal viibinud, kirjanikud leppisid vabadussõja nõndanimetatud santlaagrite retkega, mis oli ainult lõbusaks mardisanditamiseks ega pole kannud ka sellelegi vastavat kirjanduslikku vilja.

Albert Kivikase kaks raamatut on kantud ükski ja ainult vabadussõja meeleoludest ja sünnustest; need on „Ristimine tulega“ ja „Verimust“.

Kirjanduslikult on viimane väärtuslikum kui esimene. „Verimust sisaldab rea lühemaid juhtumusnovelle, milles kirjeldab autor drastilisi sündmusi vabadussõjast: vangi-lätlase ja hiinlaste mahalaskmist, kommunistide tabamist oma ema kodus ja surmamist ema silme all, kahe

venna „punase“ ja „valge“, kokkupõrget, milles tapab viimane teadmatutes esimese.

Need on õudsed lood, täis musta verd, milles paljastub iga sõja õudne mõttetus. Painajalikult rusuvalt mõjub see raamat, kuna jutustab Kivikas selles, peale proloogi ja epiloogi liigsete sõnade tegemise, lihtsalt ja jõuliselt reaalsena tunduvaid sündmusi. Olen lugenud varem ainult ühe raamatu, mis mõjus minusse veel rusuvamalt, hinge haaravalt: Camille Lemonnier' „Seedani päevad“, mille kõrval on Bertha von Suttneri „Sõjariistad maha!“ — naiselikult sile näputöö, mille kuulsus võis tekkida üksi rahuaegade hubases mugavuses ja tundub peale maailmasõja plahvatusi nagu mäng tinasoldatitega.

Albert Kivikase „Verimusta“ ideeliseks pinnaks on sama Saksa ekspressionismi sissejuhata tud sõja mõttetuse ja inimsuse aate moepärane kuulutamine, mis on kõige kergem saavutada just kõige põrutavamate traagiliste piltide lahtirullimisega. Lubatagu väike näide „Korjusest“:

„Teine neist võttis õlalt püssi ja hakkas täägiga ajusid päälguust urgitsema, need jäid kergesti tiku otsa ja tulid päälguust kui kork pudeli suust. Talle lõi pähe imelik tunne koolnu ajudes sorides: tal endal olid ju pääs samasugusedki ajud ja pea võisid nad vedeleda niisama kuski künnil või kraavis, vaenlase rõõmuks, kes suurtüki rattaga nendest ükskõikselt üle oleks ajanud.

Aga kui neile korjuse tühi päälgu vastu vahtis otsegu väljalöödud silm ja ajuhunnik nende jalge ees seisis, lausus neist üks:

„Need on ka kord mõtelnud ja unistand.“

„Ja armastand ja vihkand,“ lisas teine.

See oli veider ja pisut õudne. Nad jäid seisema silmi pilgutamata, lõuga toetades külmale püssipärale. Neis hakkas miski kui muutuma, lagunema, sulama, pehmenema. Neis hakkas ärkama udune mälestus endisest inimesest, kes polnud mitte nii elajalik toores ja armutu, kellele veri oli jälk ja inimese tapmine hirmus.“

Siia juure lisame veel novelli lõpu, milles kujutab autor, kuidas samal ajal, kui ärkab neis kahe sõduris laipa vaadeldes inimene, hiilivad neile ligi kaks vaenlast-sõdurit, ja jõudes parajasse kaugusesse, maha niidavad oma tabavate kuulidega äsja ärganud inimtunnetega sõdurid.

Ülaltoodud pilt on vast küll üks õudsemaid, kuid selle kaine jutustav laad, vähesõnaline ja edasiliikuv, on iseloomustav kogu „Verimusta“ kohta. Mingisugune mõttetu mehaanikkus käskude täitmisel sunnib unustama hirmu, mis elab igaihes.

Selle väikese kogukese lühikesed palad on jõulised, koondatud ja keskendatud sõja õuduse ja inimsuse kadumise koleduste väljenduselt ja mõjuvad just oma lihtsa ja kaine jutustuslaadiga.

Märksa nõrgema teosena osutub A. Kivikase teine sõjaraamat „Ristimine tulega“. See on ül-

diselt väga venitatud ja liig targutav teos, milles leidub palju paigaltammumist ja asjatut sõnade tegemist, nähtavasti on muutunud juba vähem otsekoheseks mingeil väliseil mõjutustel suhtumine sõjaga. Liig selgelt ja sagedasti kõneleb autor ridade vahelt, avaldades oma parteilisi seisukohti millegi lausas pooldamises või eitamises. Kuna sünnib see paljasõnalistes väljendustes, mitte aga sündmuste paratamatuse jälgimisel, siis tundub see lugejale kunstiliselt ebausutatavana, vähe veenvalt, ja mitte üksi seda, vaid ka pealetükkivalt oma vaatekoha pakkumisega.

Autor nimetab ise oma „Ristimist tulega“ „romaaniks vabadussõjast“, kuid õieti on see pea sündmustikuta, lõdvas ühenduses olevate üksikute juhtumuste jutustamine, milles ette tuleb pealegi lugu hiinlastega samal kujul nagu „Verimusta“ nimeliseski raamatus. „Verimust“ on ilmunud 1920. a.; „Ristimisel tulega“ puudub ilmumise aasta arv, raamat on trükitud Berliinis, mis lasseb oletada, et see on ilmunud hiljem kui novellikogu „Verimust“.

Seetõttu kerkib tahtmatult mõttesse oletus, et autor, tundes oma esimese teose õnnestumist, tahtis ära kasutada veel järelolevaid memuaarilisi materjale ja püüdis luua neist romaani, tehes seda tol ajal Saksamaal elades ja nähtavasti otsekoheselt vastu võttes tol ajal veel õitsva Saksa ekspressionistliku kirjanduse sõjapõlgamise meeolus, mis on toonud aga sellesse raamatusse (romaaniks ei tihka kuidagi nimetada seda igavat teost) palju kirjanduslikku targutamist. See targutamine ei väljendu kahjuks üksi sissejuhatuses, ideelisi kaarte avavates sõnades, vaid kordub pea igal leheküljel sündmustiku käigu edasiandel. Esisõnas ütleb juba autor ära selle ideelise tagamõtte kõige selgemal kujul:

„Mäletan, millist teravat huvi tundsin alguses sõja vastu, tegevasse väkke astudes. Lootsin leida seal kõike seda ülevat romantikat, heroismi, — sama tüütu reaalsus, igapäevsus, ainult halvemais, räpasemais ja närusemais tingimuses, ainult suuremate surmajuhtumustega, kus hale ja hirmunud inimene kangelase surma asemel päris loomalikku surma sureb, mis kedagi kätte maksma ei kohusta, kedagi ei julgusta ega vihas ta ja ainult tülga tuse pealtnägijatele sisendab.“

Kui olin sundinud enese läbi lugema teist korda selle igava raamatu käesoleva kirjutuse eel, ja lehitsesin peale lugemist uuesti esisõna, siis valdas mind tahtmatult tunne, nagu oleks olnud valmis autoril kõige pealt need seisukohad, mis väljendatud esisõnas, ja siis alles hakanud otsima ta neile näiteid, sündmustiku liha sõjajuhtumustest enestest ja teostama neid teoreetilisi oletusi, mille tõepärasuse üle otsustamine jäägu vabadussõjast tegelikult osavõtnuile, kuid mis äratavad ja tekitavad siiski nii paljuski kahtlust —

nende seisukohtade õiendamisele asub siis A. Kivikas oma nõndanimetatud romaanis, kasutades selleks rea kujusid, kellest olgu nimetatud tähtsamatena maailmasõja veteraan Heido, ükskõikne ja mehaaniline sõdur-tegutseja, kelle kartmatus ja julgus on tingitud harjumusist ja mingist fataalsusest ja kes ette aimab siis ka oma surma; argpüks Vasar, kapten Eller, rahulik maailmasõja veteraan, noor lipnik, kes demonstreerib oma julgust ja saab surma juba esimeses lahingus, argpüks poisike, „Kerenski“ söimuni-mega ahne pooja ja soomusevõtja ning „mina“, kelle taga võib peituda vast ehk autor ise.

Kõik need tegelased peavad iseloomustama meie silmis fataalset inimmassi, millel puudub vaimustus kõigeks, mis talitab ja toimib mingi ükskõiksusega ja toorusega, nagu liikuma lükatud mehhanism, mis ei anna kellelegi aru oma tegevusest, mis ei olegi iseteadev oma toimingus. Ehk kui ongi iseteadvust väljendavad need kujud, nagu sõjakoolist äsjatulnud lipnik, siis püüavad tõendada nad seda oma iseteadlikkust otse naeruväärse naiivsusega, kõlbmatute abinõudega, mille üle ei saa olla muhelemata. Ning kui lunastavad sõjas need naiivsed, iseteadlikud noorurid kohe alguses üleoleku massist oma surmaga, siis on see jällegi nii mõttetu ja langeb ühte kogu veel elava massi mõttetu suhtumisega sõjalisesse toimingusse. Noore lipniku vastandina võiks nimetada kapten Ellerit, kelles näikse kujutatavat autor mingi sõjamehelikkuse eeskuju. Tema toimib kõiges ükskõikse rahuga, kogu tema olemuse märgib mingi harjumuse paratamatus, nagu kõiki tema toiminguid, mis on autori kujutusel just selle rahuliku ükskõiksuse tõttu eriti otsarbekohased ja eesmärgid saavutavad.

Kahtlemata on iga sõda kultuurivastane nähtus, kuid ikkagi on olemas tundeline vahe, kas kaasa tuksub meie toimingule meie enesekaitse ja elu alalhoidmise loomulikkude instinktide sisetunne, nagu valdab see meid röövli kallaletungi tagasitõrjumisel, või paigutame me iseendid sel-lase kallaletungija seisukohta. Tahaksin uskuda selle lihtsa ja vastuvaidlematu tõsiasja põhjal, et kui võitsime oma heitluses vabadussõjas suure ja ülekaalulise vastasega, siis pidi leiduma meie ohvitseris ja sõduris siiski midagi rohkem, kui liikumatõugatud passiivsus, mis veeres teistega koos ainult harjumuse kulunud rada, mida mööda võis liikuda ju enam kui kergemalt alluv üldsusele ja sellega kaasas jooksev ajusid liigutamatumalt. Ja seda suuremat osa ongi näinud A. Kivikas üksi oma „vabadussõja romaanis“, kui inimestele sai osaks „ristimine tulega“. Kas ei ole nägemata jäänud vast autorile väiksem, aga seda olulisem osa vabadussõja tegelastest, kes olid selleks haputaignaks, mis andis edasi oma salajase mõju tundmatult iseteadvuseta massile,

sundides edasi liikuma. Võib olla, et hõljus juhtivalt ees see väike murdosa, olles ja jäädes nägematuks paljudele, võib olla sagedasti selle tun-de kandjaile enestelegi. Kahjuks on aga see nägematuks jäänud A. Kivikale, ja teisi meie kirjanikke pole riivanud üldse vabadussõja motiivid, kuna pole olnud nad tegelikult sõjas, peale Richard Rohu.

Albert Kivikase viimaseski novellikogus „Puhane ja valge“, mis ilmus 1927. a. lõpul, on pühendatud kõik jutustused vabadussõja käsitlusele, peale kahe erandi, mis moodustavad novellid „Kevade ended“ ja „Kah inimelu“. Esimene neist on meeoluline, kuigi kärjastatudkujuline mälestusleheke 1905. aasta sündmuste tagapõhjal. Selles kujutluses valitseb aga mingi kauge ja nagu kajastusliku mineviku hõreduse joon, mis ei lase tõusta ainustki kuju sellest novellist kunstilise veenvuse selgusele ja reljeefsusel, vaid jäävad kõik selle tegelased pea varjukuju-deks, nagu poleks kaasa elanud autorgi hingeliselt neile innu ning loominguulise energia hooga.

„Kah inimelu“ jutustab vabadussõjas surma saanud ema kurvast käekäigust südametu ja ahne vennapoja ülekohtu ohvrina. Seega riivab ainult see kurblik inimelulugu vabadussõjaaegseid olusid, ega paku ka suuremat, hinnates puht esteetiliselt.

„Puhane ja valge“ nimelise novellikogu pe-
rimaks teoseks osutub kahtlematult esimene ju-
tustus „Sohi-Maie õnn“. Õieti on see omasugu-
ne, kohati ebaustav armulugu.

Sohi-Mai on üles kasvanud jõukas peres ja orjanud tasuta kogu oma eluaja peremeest oma kasvatuse eest. Peremees ei lase abielludagi teda Kustasega, kuna kaotaks siis maksuta tööjõu. Sellest tekibki vihavaen Kustase ja peremehe vahel ja kui põleb maha peremehe maja, siis süüdistab ta selles Kustast ja tunnistajaks on Sohi-Mai, et Kustas on ähvardanud peremeest ning Kustas mõistetakse sunnitööle. Vabadussõja ajal tuleb tagasi Kustas punaväelaseks kodumaale, et kätte maksta peremehele ja teistele ta vale-tunnistajaile. Valgetega taganeb peremees-kaitseliitlane ja Kustas vangistab nad, paigutades peremehe ja tema kaaslased tema oma keldrisse luku taha. Sohi-Mai viib peremehele tangid ja vangid pääsevad põgenema. Kustas saab teadagi, et seda teinud Mai; läheb võitlusesse valgete vastu ja tuuakse tagasi raskesti haavatult. Mai põetab teda, olles ise rase Kustasest; viimane paraneb ja siis tulevad valged, vangis-tavad Kustase ja lasevad maha.

Kahtlemata on „Sohi-Maie õnn“ selle kogu parim novell, kuigi on kuhjatud üle sündmusti-kuga ja leidub siin kohati raskelt usutatavat ja psühholoogiliselt vähe põhjendatut.

(Järgneb)

Tuleviku sõda.

Millisena näevad seda Inglise, Saksa ja Nõukogude eriteadlased.

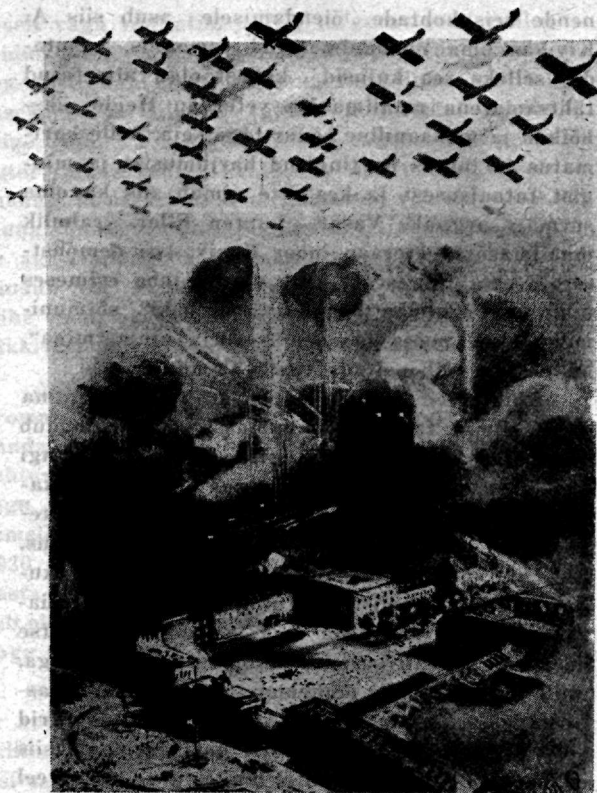
Lugesin kolme teost: kolonel Fuller'i raamatut „Tuleviku sõjast“, SSSR parima ja tunnustatuma „sõjaspetsi“ A. J. Verhovski „Meie kaitse teed“ ja Saksa sõja-ajaloolase dr. krahv v. Arco „Kas tehnika surmab sõja?“ Lugesin need kolm teost ja olen veel praegu nende painava mõju all.

Kui praegu vaadata tagasi maailmasõja järeldustele kas või loodusteadlikust seisukohast, peaks küll arvama, et kõigil sõjast osa võtnud rahvail ei tohiks enam olla vähematki poolehoidu sõja-ideele üldse. Pärivusteooria tundjad vaidlevad ju praegu veel, kas maailmasõja tagajärgi on üldsegi võimalik teha heaks nii palju, et inimkond jälle võiks jõuda sellele tsivilisatsiooni ja kultuuri astmele, kus ta seisis enne maailmatulekahju. Aga ometi ei ole tänapäev märgata, et maailma- ja pärastistes sõdades ning rahutustes nii palju verd jooksnud maad näitaksid kuigi otsekohesest ja tõsist puudu rahule. Just vastuoksa: üks imbuta kõige rohkem sõjatahet oma elanikkude hinge just see riik, kes enesele välismaa ees asjatult püüab ette tõmmata rahu-maski — Nõukogude Venemaa! Ja mida peab arvama Saksamaa hiljuti avalikuks tulnud salajastest lämmastava gaasi tehastest ja tagavaradest? Kas jätab Inglismaa hooletusse ühtki sõjalist eriala? Milleks pandi Prantsusmaal maksma uus mobilisatsiooniseadus, mis näeb ette ka naiste, tööstuse, kogu kapitali mobilisatsiooni? Milleks laseb Ameerika üksteise järele vette uusi lahinglaevu, teeb katseid uute gaasidega? Milleks tahab Itaalia endale ehitada tugevaima õhulaevastiku Euroopas?

Ja nii nagu langeb iseenesest ära küsimus sõja-tahtmisest või -mittetahtmisest: kõigil tuleb arvestada sõja võimalusega. Ka neil, kes sõda ei tahaks. Seda peame teadma ka meie.

Kes on kolonel Fuller, „Tuleviku sõjast“ autor? Eks ole viimasel ajal maailmakirjanduses ju nii palju ilmunud teoseid „tuleviku sõjast“ — fantastilisi, tendentslikke ja ka asjatundmatuid. Kas Fulleri oma pole üks sarnastest?

Kolonel Fuller pole „mõni harilik“ — ta on Inglise kindralstaabi parim sõja me-

Tuleviku sõjast 5000 meetri kõrgusel. Kunstniku õudne ettekujutus: lennukitesalk, kes viskab alla vedelat gaasi ja mõne minuti jooksul muudab linna surnuaiaks.

haanika eriteadlane, spetsialist küsimustes, nagu on seda uute masinate mõju taktikale, sõdurite ja kodanikkude hingelule. Seega on sellel, mida kõneleb kolonel Fuller, palju rohkem tähtsust kui ilukirjanikkude sensatsioonilistel nägemustel. Nende ridade kirjutaja ei taha küll vähematki suhtuda arvustavalt tema teosele — see on spetsialistide asi, kuid teoses on ka midagi muud, mida taipab iga mitespetsialistki: haarav, peaaegu painav loogilisus.

Pärast mitukümmend miljonit inimelu maksma läinud maailmasõda trööstiti meid nii: „Seesugune katastroof pole enam võimalik ja, vaat', miks: aastad 1914—1918 näitasid, et nüüdne sõda on enam mitte armeede, vaid rahvaste heitlus. Tänapäeva sõjaks tuleb mobiliseerida kogu rahva — ka naised ja vähegi töövõimelise meesolevuse, mitte ainult elujõulised, 18—55-aastased mehed. Aga seesugust mobilisatsiooni ei luba tänapäeva demokraatia. Pealegi — kuna tänapäeva sõda nõuab paljumiljonilisi armeesid — on sõda muutunud ainult suurriikidele kättesaadavaks „luksuseks“.

Aga sõja ärahooldmise võimaluse demokra. abil lükkab ümber juba see fakt, et eelnimetatud Prantsuse uue mobilisatsiooni seaduse (mis näeb ette ka naistlaste mobilisatsiooni) väljatöötamisest võtsid energiliselt osa ka sotsialistid ja nende liider Paul Boncour oli just selle seaduse aruandjaks. Teiseks aga peab iga vähegi massipsühholoogiaga tuttav mõtleja ometi tunnistama, et sõja vajaduse mõtte sisendamine demokraatiale on ju võrdlemisi kerge.

Mis aga puutub rahu-usklikkude lootuse teist alussammast (et sõdimiseks olevat tänapäev vaja paljumiljonilisi armeesid), siis lükkab selle ümber kol. Fuller.

Oma raamatus — ta isegi toonitab seda seal — ütleb ta, et tulevikus sõda ei tarvitse sugugi olla ainult suurte riikide „eesõiguseks“. Suurte armeede aeg olevat möödunud tagasipöörmatult. Tulevikus peetakse sõda väikeste, umbes 60.000-meheliste armeedega. 60.000 meest võib aga välja panna peaaegu iga riik.

Muidugi peab see armee olema varustatud kõige uuemate ja täiuslikumate kaitse- ja purustamisvahenditega. Eriti just viimastega. Nende abil võib väike armee purustada määratud sõjaväehulgad kergusega, nagu Aleksander Suur oma falangidega hävitas Persia määratud sõjajõud. „Kui armee etteotsa asuvad sellekohased insenerid, aga mitte asjaarmastajad-sõdurid,“ ütleb Fuller, „ei või vaenlane enam end kaevata joo kraavidesse, nagu see juhtus maailmasõjas.“ Elukutselised sõdurid-insenerid leiavad uute hävitusvahendite abil rutulisi viise, kuidas vaenlast ta mutipositsioonist välja kihutada.

Kolonel Fuller kirjeldab peensusteni nii lennukite, kes peavad vaenlase üles leidma, kui ka uute, kiirete tankide ülesandeid. Viimaste hooleks jäävat leitud vaenlase hävitamine. Edasi tühistab Fulleri teos arvamise, nagu oleks kindluste aeg igavesti möödas, kuigi seda arvati maailmasõjas — Antverpeni, Liege'i ja Verduni kogemuste põhjal. Tuleviku sõjas olevat kindlustel väga tähtis osa. Kuid nad koosnevad tornidest, mis mehaaniliselt laskuvad maa alla ja on ümbritsetud hiiglalaiade, sügavate kraavidega, millest ülepääsmine tankidel võimatu. Seesugusel kindlusel olevat ka pikad maaalused käigud, mis võimaldavad väikesel garnisonil lahkuda, kui kõik kindluse ka- hurid rikutud.

Ratsaväge tulevikusõda ei tundvat üldse. Hobuste asemel tarvitatakse voorides ainult mootorsõidukeid, lentsalkades kergeid tanke.

Mehaanilises sõjas pole üldse „seljatagust“, kuna „väerinnaks“ muutub kogu maa. Et ruttu lõpetada sõja, võtab iga vastaspool tarvitusele kõik hävitusvahendid, et kohutada „seljatagust“. Ja Fuller arutab rahulikult ja asjaliselt, kuidas kõige edukamalt rahvahulki ajada paanikasse. Siin olevat ikkagi kõige mõjuvam tarvitada lennukid, kes pilluvad gaase, valetateid, tuld, pomme...

Veidi teistsuguselt ja problemaatilisemalt käsitab tulevikusõja küsimust krahv v. Arco. Ta võtab koguni üles küsimuse, kas ei valmista sõda ise lõpu sõjale.

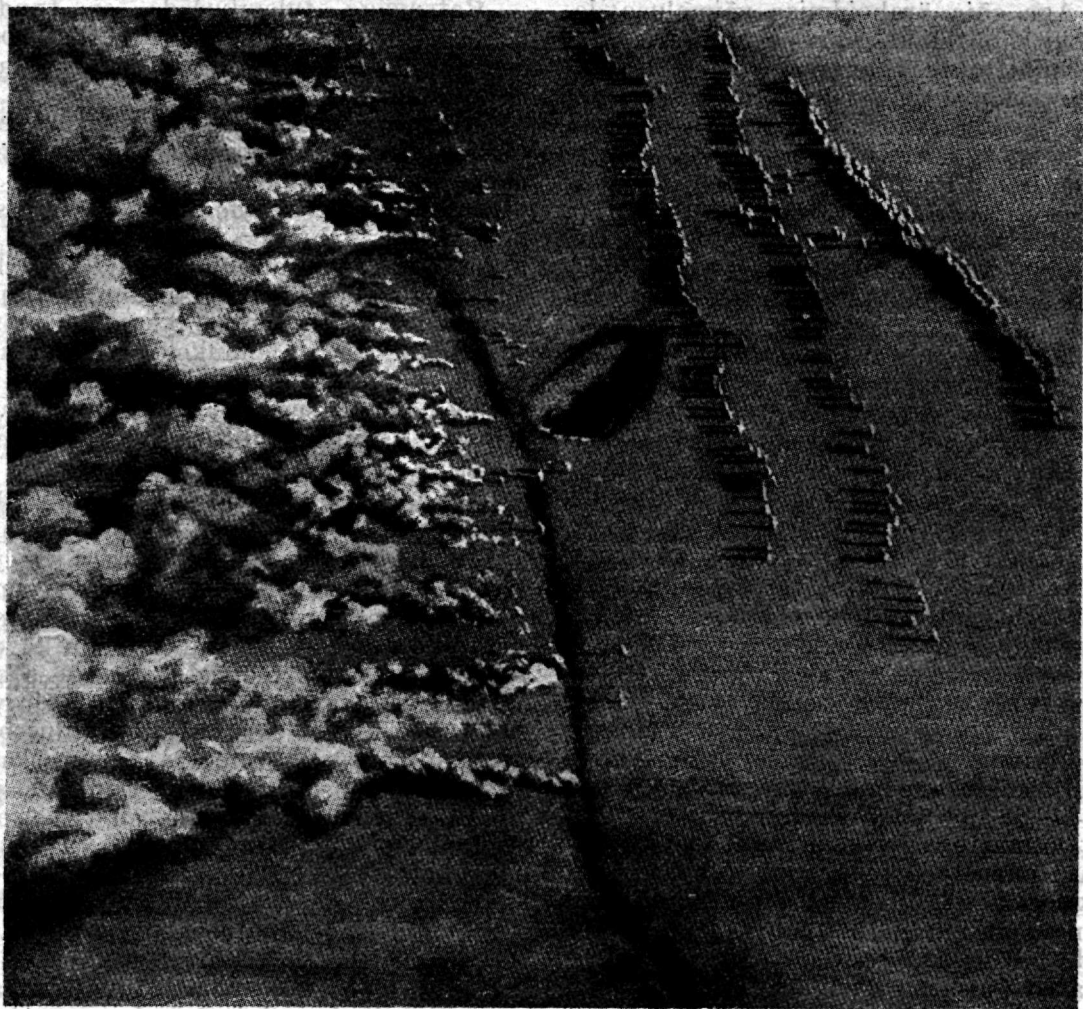
Sellele küsimusele leiab ta aluse just neist määratutest edusammudest, mida teinud eksaktne loodusteadus ja tehnika viimasel kahel aastakümnel. Tehnika enesest on ju ainult tööriistaks inimese käes ja teda võib tarvit. nii sõjas kui sõja vastu. Alles hiljuti elasime läbi võidujooksu granaadi purustusvõime ja soomuskaitse vastupanu tõusmise vahel. Edu ühel pool tõi kaasa uued edusammud ka teisel pool. Mõjudevaheldus, nagu mürgil ja vastu-mürgil.

„Kuid tänapäeva tehnika võimaldab teatavatel aladel mõjusid, pealetungi, millele ei saa olla vastupanu,“ ütleb v. Arco.

Sõjas on kõigepealt tähtsus transportvahenditel — inimeste ja materjalide liikumiseks. Maailmasõjas mängisid veel peaosa raudteed: mobilisatsiooni puhul, sõjavägede viskamisel ühelt frondiosalt teisele, laske- ja toidumoonu juureveos. Aga juba siis hakkas auto raudteest tähtsust vähendama. Lennukid ja õhulaevad aga ei mänginud transportvahenditena veel mingit osa.

Tulevases sõjas aga ei saa ei raudteed, autod ega ka laevad transportvahenditena kõne alla tulla. Luure ja teadetesaatmine on seevõrd täiuslik ja ruttumõjuv näiteks raadioaparaatidega varustatud lennukite läbi — et kõigi eelloetletud transportvahendite kägust teatakse vastaspoolel juba nende esimesel liikumishakkamisel. Teiseks on purustamisvahendid niivõrd täiuslikud, et nendega hävitatakse vastaspoole transpordid juba nende käigusolemise ajal. Teadetesaatmise ja luure täiuslikkus aga kaotab tuleviku sõjas ka üllatuse momendi, mis senistes sõdades mänginud nii tähtsat osa.

Mehaanilistele purustamisvahendite-

Gaas! . . . Gaasirünnak maailmasõja viimasel kuul.

le, millele ikka võidi leida mingit vastumürki, on astunud juure midagi uut, mis oma täienemise tipul v. Arco arvates tõesti peaks tõstma üles sõja kadumise probleemi: m ü r k g a a s. Maailmasõja aegsed sellekohased saavutused olid ainult abitud kobamised. Nüüd on saavutatud määratuid edusamme nii nende käsitamises kui ka mõjuvuses. Nii palju kui on olnud võimalik välja lugeda üksikute riikide sõjalaboratooriumides salajastelt katsetelt, jääb tuleviku gaasisõjas täielikult ära kahe tehnika — hävitamise- ja vastupanutehnika — võistlus. Sest mürk on võitnud maski — on leitud mürkgaasid, mis oma koosseisu ja mõju mitmekülgsuse tõttu võivad igasugused maskid ja hapniku tagavarad. Nende eest ei ole lihtsalt kaitset. . .

Siingi kaob vahe frondi ja „seljata-guse“ vahel. Tulevikusõjas lennukid mitte ainult ei heida gaasipomme, vaid liht-

salt puhuvad õhku gaase, mis oma raskuse tõttu langevad maha, hävitades kogu elava. Minevikus arvati, et mingisugused rahvusvahelised seadused võivad keelata ja lubada sõdimisvahendid. Tehti vahet sõdiva ja mittesõdiva elanikukihhi vahel. Aga need „seadused“ jäävad ka tulevikus ainult vagadeks soovideks, samuti kui ei halastata mittesõdiva rahvakategooria peale.

Nii näeb v. Arcogi tulevikusõda võrdlemisi hävitavana ja seda mõlemale poolele. Ja ka sellest loodab ta, et sõda ise sõja ära sööb — s. t. et rahvad ei julge hakata sõdima. Tunnistab aga ise, et kahjuks on sellest kartusest seni ainult õige vähe tundemärke.

Puna-Venemaa sõjaspets, endine kindr. A. J. Verhovski pole oma kirjutises just nii moodne kui Fuller ja v. Arco. Ka käsitab see peamiselt ainult tulevikusõja

liikumisteede küsimust ja ei ole seepärast üldises iseloomustuses nii täpne. Aga temagi esitab tõsiasja, mis küllaldaselt huvitavad üldiselt ja ka punaväe juhatuse tulevikuvaadete kohta.

„Võidu saladus,“ ütleb Verhovski, „seisab õige suurel määral oskuses kasutada ja organiseerida ühendusepidamist ja transporti. Armeed, eriti Venemaa pikka-aegade piiride juures, vajab arenenud teedevõrku. Vana Venemaa vedas frondile 1914. a. 3½ miljonit meest, 1 miljon hobust ja 4000 suurtükki. Aga ta ei suutnud küllaldaselt sinna saata ka sõjamoona ja varustust. Praegustes oludes läheb vaenlase pealetungi tagasilöömiseks vaja fronti ühe kilomeetri jaoks 65 tonni mitmesugust materjali. Kui aga tahetakse peale tungida, siis 5 korda rohkem — ja nimelt 3—4 tunni jaoks. Ainult üks diviis vajab selle aja jooksul 8000 mürsku, mille vedamiseks vaja vähemalt 320 veoriista 3-kilomeetrilisel frondiulatusel.“

Edasi konstateerib Verhovski, et endise Venemaa, olgugi halb, piiriäärne teedevõrk on läinud Läti, Leedu ja Poola kätte. Praegu viivad SSSR läänepiirile (kogu selle ulatusel merest mereni) ainult kolm kivitööd. Seega tulevat tulevikusõjas tingimata arvestada punavägede kokkukujumistega parematele teedele, mil-

line asajolu olevat väga kasulik vaenlase lennukitele.

Verhovski konstateerib, et tuleviku sõjas olevat peatranspordivahendiks veoauto. See vajab aga häid teid, millised SSSR-is puuduvad. Seepärast tulevat asuda piiriäärsete teede sillutamisele, sest vana Vene kindralstaabi vaate, et halvad teed takistavat vaenlase sissetungimist, olevat täiel määral purustanud Vene vägede lüüasaamine sakslastelt ja austrialastelt.

Uued teed tulevat tingimata ehitada ilma kõrvalkraavideta. Sest sõjaliselt olevat viimased ainult kahjulikud: takistavat pääsemist teelt kõrvale, eriti vaenlase õhurünnaku puhul.

Edasi soovitab Verhovski just need teed, mis võivad tulla arvesse frondilähedastena, kahelt poolt palistada puuderidadega, kuna need tunduvalt varjavad sõjavägede liikumist vaenlase õhuluure eest.

Ühes teises kirjutises võtab Verhovski vaatlusele ka tulevikusõja meetodid ja jõuab nagu Fullergi otsusele, et otsustavad võitlused jäävad just vähemate ja eriilmeliste armeede pidada. Samas soovitab ta panna rohkem rõhku just eriväeosade täiendamisele ja sõjainseneride ettevalmistamisele.

E. J.

Kolga-jaanlased metsas laskerajal 2. mail s. a.

Skoutluse taotlusi riigikodaniku kasvatamisel.

Osa Tallinna skoutide malevast laagris Jägalas.

Skoutliku tegevuse lähtekohaks ja lõppsihiks on hea ning tubli riigikodaniku kasvatamine. Ainult riigi kodanikuna, ühiskonna liikmena on mõeldav inimene. Ta ei või üldse elada isoleerituna, kuna ta juba Aristotelese järgi on „sotsiaalne loom“.

Kas ei esine meil aga siiski küllalt üldkorrale alluvusetust, üldkorra rikkumisi, seltskonna toetusel ja kuhl elamisi? — Ühikondlikuks eluks on tarvis inimesi kasvatada — ja seda juba noorelt; on ju kasvatatus inimese ettevalmistus ühiskondlikuks eluks. See ettevalmistus on olnud päevakorral juba ajast, mil tekkis riik, suurim ühiskondlik vorm. Eks olnud vana Rooma noorsoo-kasvatuskoolid eestkätt selleks, et arendada tublisid ja tugevaid kodanikke. Nii näeme: noorsoo kasvatatusküsimus on tähtsamaid küsimusi igal ajal ja iga rahva juures. Ei taheta tänapäevalgi noorsookasvatust usaldada ainult vanemale. Tulevad siin neile appi kool ning mitmesugused organisatsioonid. Ühena tuntumana kasvatatusorganisatsioonina esineb skoutlus, eriline kasvatussüsteem. Sellest organisatsioonist võivad osa võtta kõik 8—18-aastased poisid. Et skoutlus omab väga hea ja otstarbekohase sisemi-

se korralduse, siis huvitab ta poisse. Noor inimene, eriti mainitud vanuses, on püsimatü. Skoutluse mitmekesine tegevus aga suudab poissi köita organisatsiooni külge. Ei tarvitse olla poisil mitmes organisatsioonis, et arendada oma kehalisi võimeid, hariduselist tasapinda, harrastada karskust või laulu. Need tegevusalad koonduvad täiesti ühe skoutrühma tegevusse. Ühena tähtsaimana arendamisvahendina mõjub see, et poisid õpivad tegutsema ka iseseisvalt. Selle arenemisvõimaluse saavutamiseks peamiselt korraldatakse skoutrühmade laagreidki. Samuti põhjustab nimetatud asjaolu igasuguste skoutlikkude ning miteskoutlikkude võistluste ja mängude korraldamise. Kuna muis organisatsioones iseseisvalt tegutsemise arendamise võimalus peaaegu puudub (olgu vast juhul, kui isik asub teatud juhtival kohal), siis väljub siin skoutluse suurimaid hüvesid. Peab silmas pidama viimast eriti sellepärast, et astudes eluvõitlusse, ära vanemate hoolitsevate käte alt, peab olema inimene algatus- ja töövõimeline. Ei vaja ju meie riik kodanikke, kes norutavad, kes elavad seltskonnale koormaks olleks, vaid eneseantajaid ning elutarku, Peetagu meeles Shakespeare ütelist: „ai-

Tallinna skoute pioneer-pataljoni laagris Jägalas.

nult tegevusega omandatakse elutarkust“.

Kõneldes skoudi ning täiskasvanud kodaniku vahekorras peab ütleva, et skoutliku tegevuse hüved kasvatavad poisist tubli riigikodaniku, ning skoutluse poliitilist sihti võime tõlgitseda järgmiselt: skoutlike printsiipide järgi kasvanud inimeste tegevus mõjutab riigi rahvamaajanduse uuenemise, aitab vähendada ahnust, võimuiha, liiakasvaimu, teise inimese häda ekspluateerimist.

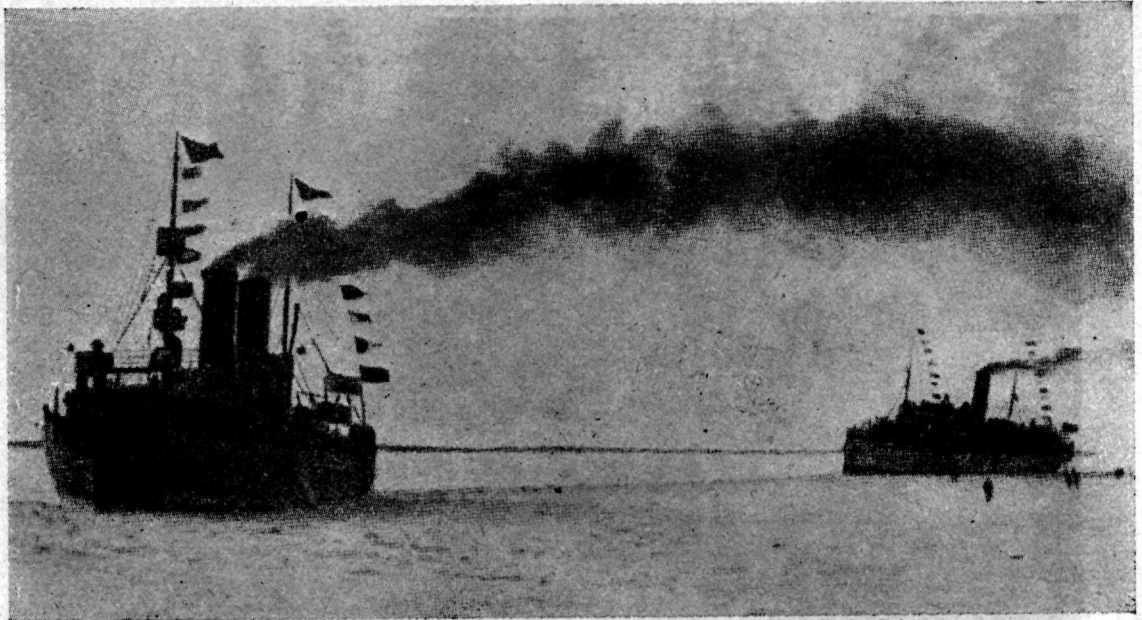
Mis puutub seltskonna ja skoutluse praegusesse suhteisse, võib öelda, et seltskond skoutlikku liikumist pooldab. Kui

kuuldub üksikuid skoutlust mittepooldavaid hääli, siis vist küll sellepärast, et mõned isikud, näiteks skoutalgajad, on skoudi nime kompromiteerinud. Siis aga pahatihti üldistatakse ühe isiku patustused tervele organisatsioonile. Esineb selles nähtuses loogika viga: fallacia a sensu diviso ad sensum compositum. Mainitud ei tohiks endale nii kergesti lubada. Kainemalt mõtlevad isikud on aru saanud skoutliku organisatsiooni hüvedest, ning sellest see heatahtlik pooldamine seltskonna suurema hulga poolt.

R. P.

Harju maleva päev 29. mail 1928 Valdekis. Laskemärkide ja diplomide väljaandmine. * k.-l. ülem kindral Roska.

Soome kütid saavad Vaskiluodon sadamasse.

Soome kütid.

Kõikevõitev vabadustung „Rajaleidjatena“ Lockstedti laagris. Vabatahtlike kogumine kodumaal. Kütidepataljoni ida rindel. Saksa liitriigid. Tulle vabaduse eest.

Maikuu 16. päeval pühitses Soome oma vabadusvõitlejate — kaitseliidu punasest terrorist vabastatud pealinna — Helsingisse marssimise 10. aastapäeva, millest külalisena osa võttis ka Dani kuningas Kristjan. Soome vabadusvõitluse 10. juubeliaasta puhul tahame ka oma lugejaid lähemalt tutvustada selle visaduse, eneseohverdamise ja meelekindlusega, millega meie vennasrahvas endale kätte võitis oma kauaigatsetud vabaduse ja rippumatuse ning mis meile elavalt meele tuletab ka meie kangelasmeelseid rahvapoege ja -tütreid meie vabadusvõitluses, mis siis alles kees täies hoos, kui Soome juba oli suutnud puhastada oma piire punastest röövbandedest. Tähtsamaks teguriks Soome vabadusvõitluses osutusid Soome kütid, mis pärast selle organisatsiooni kujunemisele pühendame käesoleva artikli. Juhime ühtlasi tähelepanu eelmises „Kaitse Kodul“ numbris ilmunud artiklile: „Iseseisvuse mõtte arenemine Soomes“, mis samuti käsitleb Soome vabadusvõitlust ning on nagu sissejuhatus käesolevale.

Eelmises „Kaitse Kodu!“ numbris ilmunud artiklis: „Iseseisvuse mõtte arenemine Soomes“ kirjeldati juba neid olukordi, mis sundisid Soome üliõpilaspere ja ka vanemaid poliitikategelasi pöörduma Saksamaa poole ettepanekuga Soome noortele võimaldada Soome iseseisvuse võitluseks vajaliku sõjalise ettevalmistuse saamist, ning nägime, et see ettepanek oli leidnud Saksa võimudelt vastuvõtmist. — Käesolevas kirjutises püüame anda ülevaatliku pildi Soome kütide organiseerimisest ja nende tegevusest kuni jõudmiseni seatud sihile — vabastada oma kodu võõrast vägivallast ja luua vaba, rippumatu Soome.

Too kartmatu hulljulgus, millega Soome noormehed asusid oma kavatsuste teostamisele, minnes Saksamaale endid ette valmistama iseseis-

vuse võitlusele, näis olevat pea sama mõttetu, ning lootusi sihile jõudmiseks pea sama vähe, kui see oli Eesti noorsool vabadusvõitluse algpäevil. Ning siiski ei tohi seda kavatsust tembeldada nooruse mõtlematuks tembuks ega utopiaks. Lootusi sihile jõudmiseks oli küll vähe, ent siiski oli see ainuke tee isamaa päästmiseks ta hädast. Soome pidi hukkuma riigina, Soome rahvas rahvusena, kui ei tõusnud ükski käsi vastu hakkamiseks.

Et selles ettevõttes iga üksik pani kaalule kogu oma tuleviku ning elu, jah, tihti isegi ka oma perekonnaliigete oma, see oli kõigile noormeestele päris selge. Nende ringkonda ei kuulunud mitte ainult nooremad üliõpilased. Nende hulgas oli hulk mehi, kes juba olid lõpetanud

Kütipataljoni lipp.

Küttide elu Lockstedti laagris.

27-dad kütid suuskadel rindele liikumas.

Major Bayer annab kahurväe jaoülemale Lauri Malmbergile (praegune Soome kaitseliidu ülem) üle Saksa raudristi.

Major M. Bayer.

ülikooli ning juba töötasid õige mitmesugustel majanduslikult kasutoovatel aladel. Paljud olid juba abielus, paljud neist juba isegi perekonnaisad, kes teenisid vastutusriikastel kohtadel. Teised olid parajasti oma õppimist ülikoolis lõpetamas, enamus seisis keset innukat uurimistööd. Paljud noormehed pidid ülikoolis olles võitlema raskete majanduslikkude muredega, ühed võlgadega koormatud, teised oma lähemate sugulaste eest hoolitsedes ning nende majandusliku olukorra eest vastutavad olles. Ent üle kõigi nende raskuste helendas nende südames üks loitev tulevikutäht — Soome vabadus. — Ükski ei võtnud asja liig kergelt. Ükski ei tahtnud seda kasutada selleks, et vabastada koormavatest kohustustest. Majanduslikkudest raskustest saadi üle ohvrimeelsete sõprade kaasabil, kodanikukohused täideti täiel määral. Ning sissetulek, isiklik kasu ja säravad väljavaated tulevikku ohverdati kõhklemata sellele ühele kõrgele sihile, isikliku kasu ootamata, vaid ainult lootuse ja isamaarmastuse heliga südames. Ning selles ehk peitubki selle alul nii lootusetuna näiva ettevõtte muinasjutulise kordamineku saladus. Tarkus, ettevaatus, kaalutlemine ja järelmõtlikkus on kahtlemata väärtuslikud, jah, möödapääsmatud eeldused ühe raske ja ohtliku ettevõtu õnnelikuks kordasaatkuks. Ent nad on vaid vaimlisteks tööriistadeks tegutseja kätes. Algatus, jõud ja tee kordasaatmine voolavad ühest teisest allikast. Veel kunagi ei ole sündinud midagi suurt, võimsat ning põhjapanevat üksinda reaalse kaalutlemise ning teadliku mõistuse abil. Sügavaim liikumapanev jõud asus alati alateadvuses, tundmuses — neis vaimustuse seletamatuis ürgallikais. See inimese tahte kõiki takistusi purustav, võitmatu vaim valitses esimesest hetkest peale Soome küttide ettevõttes, viis nad võidule.

*

Kuid vara on veel kõnelda „küttidest“. Nõnda kaugel ei oldud kaugeltki veel mitte. Esialgu ei suutnud keegi veel öelda, missuguse kuju omandavad nooruse soovid. Ent Berliinis oli vahepeal see kuju juba leitud. Telegramm, mis põhjustas esimeste soomlaste ärasaatmist Saksamaale, oli otsuse tulemuseks, mis tehti 26. jaanuaril 1915. a. Berliinis Saksa kindralstaabi, sõja- ja välisministeeriumi esindajate ühisel konverentsil. Sel koosolekul kiideti heaks Soome ettepanek lubada kahelsajal soomlasel tulla Saksamaale, et neid siin sõjaliselt koolitada. Selle koolitamise eesmärgiks pidi olema „neile anda oskust sõjaliste ülesannete täitmiseks sel juhul, kui Soomes algab aktiivne väljaastumine või mäss.“ Õppekohaks määrati Lockstedti laager Holsteinis. Kursuste juhiks pidi nimetatama kindralstaabi ohvitser, õppejõududeks üks jalgväe- ning üks tehnilise väe pealik. Tähtsamate eriainetega õppejõududeks pidi ajutiselt kohale komandeeritama üks kindralstaabi ning üks me-

reväestaabi ohvitser, tarbekorral võis ka muid õppejõude kohale läkitada. Õppuste sihiks pidi olema: „Sõjalise vaimu omandamine, jalgväelure ja kaitse, kindlustamine, raudteede ja igasuguste sildade ning muude ehituste kui ka sadama sisseseadete ja laevade hävitamine, Partisaansõda. Riviõppus kõige vähemal määral.“ Kursused pidid esialgu kestma neli nädalat, tarbekorral ka kauem. „Soomlased kohustuvad,“ nagu loeme tolle koosoleku protokollist, „oma õpetajaid austama ja nende käsku täitma, kuigi neil pole õigust määrata muid karistusi kui lihtsaid noomitusi. Eksimistel seaduse vastu alluvad soomlased korralikele kohtuile nagu iga muu eraisik-väljamaalane. Nii ei kuulu nad siis mitte Saksa sõjaväe koosseisu. Üksikute kursustest osavõtjate lubamatu ülalpidamise tagajärjeks oleks kursustest eemaldamine ning vajaduse korral veel teravamate abinõude tarvitusele võtmine.“ Noormeeste riidetuseks ei pidanud olema Saksa sõjaväe munder, vaid „rajaleidjate“ — skoutide oma.

„Rajaleidjate“ juhiks määrati major M. Bayer, 42-aastane mees, kes suurema osa oma elutööst oli pühendanud Saksamaa rajaleidjate ja noorsoo organisatsioonidele ning nüüd haruldase innu ja huviga sooml. asja hakkas ajama.

Lockstedt, kus Soome rajaleidjad oma sõjalise kasvatuse pidid saama, on ääretu suur sõjaväeõppuste- ja laagriplats Itzehoe linnakese lähedal Holsteinis ning asub Hamburg-Altonost ainult mõne raudteesõidutunni kaugusel. See laager ehitati 1870./71. aastatel Prantsuse sõjavangide poolt ning ta võib oma kasarmutes ning muis ruumes ära mahutada üle 10.000 mehe ühes varustuse ja moonavoridega. Temas asub Saksamaa suurim õppeväli (12 klm. pikk ja 8 klm. lai) ning parim maastik sõjalisteks harjutusteks.

25. veebruaril 1915. seisis major Bayer väikese Lockstedti jaama esisel ja võttis esimesed 55 rajaleidjat vastu. Ta harjunud silm nägi kohe, et sellest materjalist midagi saab teha, kuigi esimene mulje sellest vaevalt väga sõjamehelik võis olla. Soomlaste esimesed muljed võisid vaevalt olla sama selged. Tulid nad ju siia täiesti uude, neile igas suhtes võõrasse maailma! Juba reis Berliini oli olnud küllalt võõrastav. Nad ei tahtnud ei isekeskis ega ka võõraste inimestega kõnelda, et end mitte ära anda. Neid eskorteeriti neid saatvate kaasmaalaste poolt grupikaupa. Altonas oleksid nad peaaegu kõik kahtlaste isikutena vangistatud. Ning siin Lockstedtis võttis neid esimest korda nende elus vastu too valjusest, sirgeltseisvusest ning vaikivast käsutamisest koosnev kasarmuõhk, mida nad kunagi veel polnud sisse hinganud. Distsipliini kõrvale asus aga veel midagi muud, mis paljudele oli sama harjumatu: igapäevase elu äärmiselt kasinus, võib isegi ütelda kehvus. Ent isegi need, kes seni olid muretus külluses, kohendu-

Kindral Mannerheim Soome maapäeva ees Helsingi Senatiplatsil 16. mail 1918. aastal.

sid peagi selle vabatahtlikult valitud enesepiina ja paastuga. Seltsimehelik vaim ja rahvuslik ühtekuuluvus köitis kõiki võõral maal ühte ning kõigest vastumeelsest ja raskustest saadi hea tujuga jagu.

26. veebruaril ajasid vastpäralejõudnud esimest korda oma „vormi“ selga. See koosnes ümmargusest laiade äärtega viltkübarast, mille parem äär üles oli käänatud, võõrihmast ja kitlist ning lühikestest põlvini ulatuvast pükstest. Järgmisel päeval algasid harjutused. Neist olgu öeldud ainult seda, et soomlased välja kujunesid eriti osavateks ja kindlateks laskjateks ning haruldaselt vastupidavateks marssijateks.

Peagi oli nende arv tõusnud 170-ni. Ka alguses ettenähtud kuuenädalane tähtaeg oli peagi möödas. Et see aeg oli liig lühike, see oli soomlastele selge juba enne väljasõitu kodumaalt. Ning kuna nende harjutused olid annud haruldasi tagajärgi, siis leidis ka major Bayer olevat vajalise kursusi pikendada ja kava laiendada. Tema ettepanekul avaldas frondiväe kindralstaabi ülem 16. aprillil päevakäsu, mille järel kursustest osavõtjate arv suurendati 1000 meheni.

Kuid nii päris siledalt ja takistuseti ei edenend Lockstedti kursus siiski mitte. Sõjamineeriumis Berliinis hakkasid tegutsema mingid jõud, mis Soome ettevõttele heasoovilikud ei olnud. Neil jõududel läks korda 1915. a. maikuus läbi suruda käsuavaldamine, mille järel kursus lõpetatuks ja soomlaste väeosa laialiläinuks

tunnistati. Ent selle salakavala pealetungi ajas nurja frondiväe kindralstaabi ülem, kes just vastuksa eelmisele käsule oma käsukirjaga 16. juunist tegi korralduse, et Soome väeosa tuleb suurendada pataljoniks. Sellegi peale vaatamata püsis sõjamineister Wild von Hotenborn kindlasti oma otsusel ning surus juuli lõpul läbi ühe keiserliku käsu soomlaste väeosa liikvideerida. Näiud oli hea nõu kallis. Kuid õnneks olid Berliinis asuva Soome büroo juhul seevõrra head suhted vägede ülemjuhatajaga, et ka see pealetung läks nurja. 28. augustil 1915. a. kirjutas Saksa keiser alla käsule, mille järele Soome rajaleidjatest tuli moodustada liikumatu väeosa „Lockstedti õppeväeosa“ nime all. Sellesse väeossa võetavad väljamaalased ei pidanud muutuma Saksa riigi kodanikeks, kuigi nad pidid aluma Saksa riigi- ja sõjaväeseadustele. Koman-dokeeleks pidi olema Saksa keel, riietuseks — Saksa numbrita õlalappidega küti vorm.

Need nädalad, mille kestes voogas võitlus Saksa ametasutuste müüride vahel Soome rajaleidjate saatuse pärast, olid juhtivale Soome poliitikategelastele ajaks täis ärritusi ja rahunusi. Õnneks ei teadnud rajaleidjad ise midagi sellest ohust, mis varitses nende ettevõtet.

Kavatsetud nädalatest oli kujunenud sama palju kuid. Ent sellega oli juba varem arvestatud. Teiselt poolt oli aga ka see õnneks, et tol ajal keegi neist ei aimanud, et pidi mööduma veel pea kolm ja pool aastat mitte ainult raugematut ootamist, vaid ka raskeid ning osalt ka

veriseid võitlusi võõral maal, enne kui jõudis kätte igatsetud kodumaa vabastamise võitluse tund.

Sel ajal, kui Lockstedtis ette võeti ülalmainitud ümberkorraldus, oli soomlaste väeosa kasvanud juba 235 meheni, kellest 66 juba auastmes olid ülendatud, nõnda et neid juba uustulnute väljaõpetamisel abijõududena võis tarvitada. 28. augustil antud keiserliku käsu tagajärjeks oli, et vahepeal Soomes organiseeritud vabatahtlikkude kogumine uut hoogu võis võtta. Selle tegevuse tulemused avaldasid end peagi. 1915. aasta oktoobris tõusis soomlaste arv Lockstedtis juba 405, novembris 646, jõuluks 886. 1. veebruaril 1916. oli seal juba 1092 soomlast, kellest juba umb. 400 oli täiesti välja õpetatud. Märtsi lõpul kasvas meeste arv juba 1502.

Sarnane kiire arvu kasvamine on seletatav endastkimoistena ainult osavalt ja edukalt töötava vabatahtlikkude kogumise organisatsiooniga. Oma tegevust oli see alanud juba 1915. a. kevaldel, siis, kui jõuti otsusele minna väljamaale. Ent senikaua, kui kursuste aeg kui ka osavõtjate arv pidi olema piiratud, pidi ka see tegevus jääma piiratud raamidesse. Kui aga pärast 28. augustil antud keiserliku käsu avaldamist Helsingi üliõpilaskomitee liigetele tuli Stokholmist kaks telegrammi, milles nõuti teatud „raamatu“ võimalikult peatset läkitamist 2000 eksemplaris, siis algas äkki hoogne tegevus vabatahtlikkude kogumisel. „Lockstedt“ muutus päeva hüüdsõnaks, „lahti Venemaast!“ tungivaks manitsushüüdeks, mis igahüht taga kihutas ning kannustas. Soomemaa jaotati hulgaks piirkonniks ja 87 keskpunkti juhitud, algas süstemaatiline propaganda-tegevus. Üliõpilased matkasid paigast paika, esinesid selgitavate ettekannetega ning andsid igasugustele küsimistele selgitavaid vastuseid.

Ent see oli vaid kogu selle tegevuse üks külg. Kuigi ka see oli seotud ohuga sattuda äraandmise ja tagakiusamise ohvriks, oli ta siiski kerge võrreldes ühe teise, vahest ehk veelgi tähtsama ja igatahes palju ohtlikuma tööga. Ei olnud ju mitte ainult vaja uusi mehi Lockstedti jaoks koguda, vaid oli ka vaja neid toimetada üle piiri. Alguses polnud selleks vaja suuremat oskust ja osavust, et välismaale pääseda, kuigi see mõistagi oli ühenduses teatud raskuste ja vormitaitmistega, et muretseda vajalisi passe. Aga need anti siiski enamasti välja takistuseta. Reisi põhjustena nimetati harilikult edasiliikkamatuid teaduslikke uurimisi Rootsis. Noormeeste edasitoimetamiseks oli soomlaste ja Saksa ametikohtade vahelise kokkuleppega korraldatud etapijonn Haaparantast üle Stokholmi, Malmö, Trelleborgi ja Sassnitsi Berliinini. Teele asuvalle noormeestele anti teenahaks kuni Stokholmmini 60 Soome marka ja 40 Rootsi krooni. Stokholmis varustas neid dr. Gummerus uue

reisiraha ja täpsete instruksioonidega ning saatis nad edasi Berliini, kus jällegi Landgrafenil tänaval 20 töötav Soome büroo hooldi kandidis nende edasitoimetamise eest Lockstedti laagrisse.

Aegamööda muutus aga Soomest väljapääsmine ikka raskemaks. Ettevõtte, mis toetus üle kogu maa ulatuvale organisatsioonile, ei võinud, vaatamata kõigele ettevaatusele ja karmile saladuses hoidmisele, siiski pikapeale jääda täieliseks saladuseks. Esimesed 150 meest kuulus, nagu juba mainitud, akadeemilistesse ringkondadesse, seega perekondadesse, kes sarnases väikeses maas, nagu seda on Soome, on üksiteisega seotud tihedate ja arvurikaste suguluse, sõpruse ja tutvuse sidemetega. Paljudel juhtudel jäi see isegi lähematele sugulastele, tihti isegi vanematele, vähemalt esialgu, saladuseks, kuhu ja mis otstarbel nende sugulased ja pojad maalt lahkusid. Ent just see saladuslikkus aitas kaasa igasuguste kuulujuttude tekkimisele. Ei kestnud kaua, kui see juba vähemalt Soome omamaalaste hulgas oli avalikuks saladuseks, et Soome meessoost noorus lahkus kodumaalt isamaa vabastamiseks ettevalmistamise otstarbel. Vene sandarmivalitsus kobas küll veel hulk aega piimeduses. Alles 1915. aasta jõuluajal sattus ta selle ettevõtte jälile. Üks Lockstedti noormeestest oli tulnud Soome uusi mehi koguma ja sattus ühe teise isiku *ettevaatamatuse* tõttu sandarmite kätte. Selle käest pressiti nii palju välja, et võidi alustada päris vormilist jahti mitte ainult vabatahtlikkude kogumise organisatsiooni liigetele, vaid ka „vaenlase“ maale läinud noormeeste perekonnaliigetele. Lugesimatud perekonnad pidid seda sandarmite hirmuvalitsust tunda saama ning vangistatute vool, mida läbi politseivanglate juhiti Venemaale ja Siberisse, ei näinud tahtvat lõppeda.

Loomulikult lükati seega ka vabatahtlikkude kogumisele ning väljareisidele riiv ette. Ent ainult lühikeseks ajaks. Noormehed otsisid uusi teid. Kui polnud võimalik pääseda üle piiri välismaa passiga, siis mindi sellest üle salaja ning halvemal juhul väevõimuga. Seati sisse salajased etapijonnid, millest üks käis läbi Vasa linna üle Botnia lahe jääväljade Rootsi mandrile. Kuna juba ükski matk üle külmanud mere ulatus üle 80 kilomeetri, siis oli poole tee peal jääle ehitatud telk, milles suusatajad võisid puhata. Äärmistele raskustele ja vintsutustele vaatamata, mida nõudis see joon, langesid ainult õige vähesed tema ohvriks. Teised etapid läksid läbi põhjapoolsema Soome ja Lapimaa ürgmetsade ja üksinduste. Kuid neid etapijoni ei suudetud kuigi kaua segamatult kasutada. Ikka jälle juhtus, et äkki kõigile kogumispunktidele tuli salajane käsk lõpetada uute nekrutite saatmine, kuni loodi uus joon üle piiri ootamatalt suletu asemele. Suurem osa nekruteid kasutas joont, mis al-

27-daa kütid Riita lahe ääres.

gas Põhja-Soomes rannalinnakeses Kemis, kus väikese võõrastemaja „Osula“ omanik Juho Heiskanen ligi tuhandele mehele abiks oli üle piiri pääsmisel, kuni sandarmid ühe ettevaatamatuse tagajärjel muutusid kahtlevaks ning ühe oma ohvitserest võõrastemajja alaliselt elama paigutasid. Mõnikord sattus seesuguse ootamatuse tagajärjel kogu etappidevõrk segadusse, juba teele asunud salku tuli peatada, metsadesse ära peita ning koju tagasi saata. Ent peagi leidus uus tee ning „väljavedu“ algas uuesti. Kõrvalasuvais metsataludes leidusid ümbruskonda hästi tundvad mehed, kes varemääratud paikades väikesteks salkudeks kogunud vabadusvõitlejaid üle läbipääsmatute soode, järvede ja jõgede juhtisid järgmisesse etappi, kus neid pärast kokkulepitud salamärkide või -sõnade vahetust üks teine usaldusmees vastu võttis ning edasi juhtis. See polnud mitte ainult jõupingutusi nõudev ning raske, vaid ka väga ohtlik amet, mida pidasid need vaprad usaldusmehed. Nii mõnigi neist langes Vene salakuulajate või sandarmite kätte, tassiti Peterburgi vanglatesse ja Siberisse või lihtsalt hukati. Vabatahtlikud pidid tihti endile tee üle piiri vabastama või endid Vene tagaajajate vastu kaitsma relvad käes. Üks väike seitsmemeheline salk piirati ühes mahajäetud metsamajakeses päris korrapäraselt ümber. Siiski läks tal korda end läbi murda, kaotades ühe seltsilise surnuna ning teise, kes haavatuna venelaste kätte sattus. Ka kavaluse abil pääsid mitmed üle piiri. Olgu siin üksikjuhuna nimetatud vaid üks naljakas lugu. Üks vabatahtlik püüdis piirilinnas Torneås üle

piiri pääseda. Kuid olles ükski ei leidnud ta ühtki võimalust oma kavatsust teostada. Sild, mis viis üle Rootsi linnakesse Haaparantasse, asus ta ees, kuid sellel seisis Vene vahipost. Seal nägi ta äkki ühe majakese juures kaht koera, kes nõoriga koerakongi külge olid köidetud. Kiiresti otsusele jõudes sidus ta nad lahti, võttis nõoriotsa pihku ja rändas nendega silla poole. „Kas võiksite olla nii lahke ja pisut aega hoida minu koeri?“ pööris ta vahisoldati poole. „Kümne minuti pärast olen tagasi.“ Nende sõnadega surus ta nõoriotsa sõdurile kätte ja jalutas südamerahuga üle silla Haaparantasse. Sõdur vahetis talle jahmatunud üllatusega järele. Kui kaua ta nende koertega seal seisis, pole teada.

Ka Soome naised tahtsid osa võtta sellest isamaalisest teost. Ühe noore akadeemilise kodaniku, mag. phil. Elsa Ingbergi teeneks oli, et loodi naisorganisatsioon, kes oma viisil kütte aitas. Villased kindad, sokid ja särgid kuhjusid laoks, millest jõulu- ja muid kinke Lockstedti saadeti. Valmistati ka sidumismaterjali, korjati villaseid vaipu ja muid sarnaseid vajalisi asju. Paljud noored neid astusid ka käskjalgadena ja kurjeeridena komitee teenistusse ja täitsid tihti kiireid ja vastutusrikkaid ülesandeid.

Juba aasta aega olid soomlased Lockstedtis. Meeleolu oli hea, väejuhid olid nende saavutustega rahul. Nüüd, 1916. a. kevadel, hakkas õpuste vaheldamatus muutuma rusuvaks. Tundus teatud rahutust, sarnast sellele, mis oli vallanud noorust enne nende lahkumist kodumaalt.

Tume soov kuidagi tegelikult võtta osa sündmuste käigust, muutus ikka vägevamaks. Nii Soome poliitilisele delegatsioonile kui ka Saksa väejuhtidele oli see rahutus arusaadav. Nõnda jõudsid nad üheskoos peagi otsusele soomlaste väeosa saata idarindele, et neile võimaldada ka tõsisel sõjategevuses koguda kogemusi. Ühel ilusal päeval ilmus major Bayer Berliinist tagasi kahe tähtsa uudisega: Lockstedti õppeväeosa oli ümber nimetatud „kuninglikuks Preisi kütipataljoniks 27“ ja pataljon pidi võimalikult kiiresti lahkuma idarindele. Kütide meeleolu tõusis järsult. Nad arvasid kuulvat sisemist häält: „Soomele lähemale! Üles, rõhuja vastu!“ 31. mail 1916. a. veeres kolm raudteerongi pataljoniga ühes kahurväe ja moonavoriga Lockstedtist Riia frondile.

Sellega algas noortele soomlastele igas suhtes uus elu. Nüüd pidid nad näitama, mis nad võisid. Kirjeldusi frondielust olid nad küllalt lugenud ja kuulnud. Nüüd pidid nad ise minema ristimisele tulega. Õppused, harjutused ja mängud muutusid tegelikult ja tõsiselt elamuseks. 19. juunil anti pataljonile käsk asuda talle määratud positsioonile. See oli 4-kilomeetri laiune soo Missejõe kallastel mõne raudteesõidutunni kaugusel idapool Miitavi linna. Venelaste kaevikud asusid 600—1000 meetri kaugusel nende ees. Nüüd oli vaja seni harjumatu maakaitseväärt poolt väga puudulikult ehitatud seisukohad korraldada, luursalk välja saata ja positsiooniosjades nii peensuseni täiendunud kaitsetehnika ära õppida.

Peagi andis ka vaenlane end tunda. Mõne ülejooksiku kaudu olid nad soomlaste täpse asukoha teada saanud ja 25. juunil külvati nad granaatidesajuga üle. See oli esimene hoogne tulistamine nende elus, kuid rahu ja külma verrega võtsid nad selle vastu. Augusti lõpul 1916. a. asetati pataljon teise kohta fronti äärmisele vasakule tiivale Riia lahe kaldale. See seisukoht oli mugavam, aga ühtlasi ka ohtlikum, ning lahing- ja luuretegevus kogu aeg õige elav.

Aegamööda hakkas aga positsiooniosja väsitav üksluisus ja tagajärjetus avaldama pataljonile rusuvat mõju. Ta nägi oma eesmärki ja ülesannet vaid kodumaa vabastamisvõitluses. Mida nad nüüd tegid, näis neile asjatu ning ei äratanud neis suuremat huvi. Ka oli nende väikearvuline väeosa praktilisest seisukohast vaadatuna Saksamaa hiiglaväes täiesti tähtsusetuks üksuseks. Sinna juure tuli veel lisaks nende seisukorra, kestev ja piinav kindlusetus ning pea-aegu täieline lahusolek kodumaast. Puhkust võisid endile lubada ainult õige vähesed. Suuremal osal puudus selleks raha, ka ei tuntud ühtki inimest võõrsil, kelle juure oleks võinud sõita. Sellele seltsisid veel erutavad kuuldused — Saksamaa tahtvat Venega sõlmida eraldi rahu; kodumaal olevat meeleolu muutunud, seal peetavat kütte juhusteotsijaiks; Saksamaa olevat hu-

vi Soome kütipataljoni suhtes kaotanud ning tahtvat teda kasutada veel vaid enda otstarbeks jne. Nii mõnegi kütis süda muutus raskeks. Major Bayer, kes alati oli hästi mõistnud tema kätte usaldatud noorte välismaalaste sisemist mõtteviisi ja -laadi, mõistis ka seda hingelist seisukorda ja hakkas astuma samme, et raugevate tiibade alla uut õhku koguda. Ta esines ettepanekuga pataljoni frondilt tagasi võtta. Kuna ka soomlaste poliitiline esindus teda selles toetas, võeti ettepanek vastu ja anti käsk väeosa Liibavisse puhkusele paigutada.

Detsembri keskpaigas 1916 jõudis pataljon Liibavisse. Siin pidi kütide edaspidine väljaõpetamine jätkuma, sest pataljoni täieline ülesanne ei seisnud ju selles, et Soomes pealetungil kindla ja ühtlase löögiosana tegutseda ja seejuures peagi hävida, vaid et kodusele õppimatu talupojarmeele muretseda võimalikult suure arvu tublisid instruktoreid. Seesuguseks õppe-tegevuseks polnud aga leida paremat paika kui kõige moodsamate sõjaliste sisseseadetega varustatud Liibavi merekindlus.

Kahjuks tekkis vaevalt alustatud õppustes ootamatu peatus. 5. jaanuaril 1917. a. anti pataljonile telefoniline häirekäsk nelja tunni jooksul olla valmis väljaastumiseks. Venelased olid Aajõe ääres ühele maakaitsepataljonile ootamatult peale tunginud, fronti läbi murdnud ja tee Miitavisse avanud. Selle ohu piiramiseks oli pataljon Saksa väeosadele appi käsutatud. Võitlused ja jõupingutused, mis pataljonil 20—30-kraadilises külmas üle tulid elada, olid rasked ning nõudsid talt suurt ohvrimeelsust. Sellele seltsis veel üks teine asjaolu, mis Soome kütte tabas teenimatu hoobina: major Bayer, kes oli omandanud pataljoni austuse ja usalduse, pidi lahkuma. Talle anti käsk asuda läänerindele ühe rügemendi juhtimisele. Selle, ka Bayerile endale soovimatu käsu tõelist põhjust ei saanud pataljon teada. Mitte põhjusega eeldati intriige. Meelepaha ja kibedus hiilis kütide südamesse. See kibedus muutus raskesti taltsutatavaks vastuhakkamiseks, kui peagi uus pahandus noori soomlasi tabas. Front oli uuesti kindlaks kujunenud ja pataljon jällegi teel Liibavisse, kui äkki saabus käsk pataljonist moodustada suusaväeosa. Kavatsatud Saksa vastupealetungil, millest osa pidi võtma kaks divisjoni, pidi soomlaste suusaväeosa Vene rindest läbi tungima ja vaenlase selja taga segadust sünnitama. Mõistagi oli see sõjamehe seisukohalt vaadatuna väga austav ülesanne. Ent see oli löögiväeosa ülesanne, keda tulle paisati, et paremal juhul väga kokkusulanult, pahemal aga üldse mitte enam tagasi tulla. Soome rühma- ja jaotilemad, kelle õlul lasus vastutus pataljoni saatuse eest, võõrastusid sellest sammust äärmiselt, sest alles kuu aja eest oli ühel konverentsil, millest osa võtsid kindralstaabi, sõjaminiisteeriumi, mereväestaabi ja välisminiisteeriumi esindajad, sel-

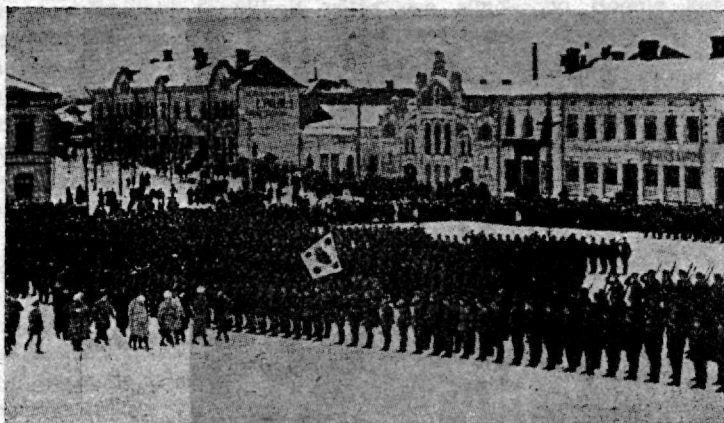

27-da kütipataljoni lipp, mis oli seni Vaasa kaardiväe kütipataljoni käes hoiul, toodi kütidepataljoni 10. aastapäeval Helsingisse, kus ta paigutati sõjamineisteriumi.

gel sõnal kindlaks määratud, et soomlaste „pataljon ainult sel juhtumisel rindele asetatakse, kui võimalikkudele kaotustele vastab Soome huvi ning kui sõjalis-poliitiline olukord seda nõuab“. Selle konverentsi otsused oli major Bayer Soome rühmaülemale teatavaks teinud. Et mainitud otsuses fikseeritud eeldused nüüd aset oleksid leidnud, ei võinud keegi kinnitada. Kas olid soomlased selleks tulnud Saksamaale, et keskriikide kaheteistkümnemiljonilises väes nagu tilk meres ära aurata? Kõik senised pataljoni sõjalisel juhil olid olnud vastupidises arvamises. Nad tundsid ja tunnustasid 27. kütipataljoni sihti ja ülesannet. Nüüdset kindralkomando ülemal, kelle korraldusel too käsk oli antud soomlastele, ühel kindral Pappritzil, ei olnud kahjuks mingit arusaamist ja huvi kütipataljoni Soome ülesandest, ja Bayeri järeltulija, üks sõjalisest distsipliinist skemaatiliselts ühe külgsest aru saaja kapten Knaths, ei jäänud temast mõistmatuses milleski maha. Soome rühmaülemad nägid end raske südametunnistuse konflikti ette seetuna: mitte ainult kütipataljoni ise, kogu idee, millele ta oli rajatud, oli kaalul. Sellele vastukaaluks tõstis kord endale võetud sõjamehelik kohustus oma karmi pead. Rühmaülem Runar Appelbergil, kes oma tasa-

kaalus oleku ja kohusetruuduse tagajärjel seis üldises lugupidamises (ta suri pärast sel ettevõttel saadud haiguse tagajärjel), jätkus julgust juhtivaid kohti selle täiesti mõttetu aktsiooni eest kindlal sõnal tõsiselt hoiatada. Kuid kindralkomando ülem Pappritz surus oma tahte läbi. 24. jaanuaril asus pataljon rindele. Hambaid kiristades täitis ta oma kohust, oma kohust Preisi distsipliini suhtes, kuigi olles vastolus oma seesmise veendumusega. Aga kuuskümmend meest keeldus käsku täitmast. Ent selle põhjuseks polnud vahvuse puudus. — Oli õnnelikuks juhuseks, et väljakannatamatu kirdetuul 35-kraadilise külma saatel tegi võimatuks igasuguse pealetungi. Teistele pataljoni Saksa ohvitseridele, kes pöördusid kindralstaabi poliitilise osakonna poole, läks korda pataljoni rindelt ärasaatmist läbi suruda. 25. märtsil pöördusid kütid tagasi Liibavisse.

Neil päevil ulatusid kütideni esimesed teated Vene märtsirevolutsioonist. Teated kandsid üksteisele vastu käivat laadi: nad lugesid seal vennastamispidutsemistest venelastega, aga ka jõulisi sõnu vabadusest ja rippumatuses, ja nad tundsid, et nüüd pidi kätte jõudma nende aeg, kuigi nad tõeliste sündmuste suhtes kobasid alles täielises pimeduses. Jälle möödusid kuud

Jälle kodumaal.
Küttide paraad Vaasas.
25. veebr. 1918. a.

täis kindlusetust, kannatlikus, piinavas ootuses. Seal tõusis äkki jälle mõtlemislaisa kasarmuvaimu kohmakas rusikas pataljoni pea kohale: ta pidi Lockstedti tagasi viidama ja laiali saatetama! Selles käsutäitva allohvitseri mõtlemisviisis polnud võimalik kapten Knathsi kõigutada. Seal asusid kaptenid Mangold ja Ausfeld ning leitnant Coler päästjatena vahele. Eriti Ausfeldi energilisel vahelesegamisel läks korda katkestada selle sama naeruväärse kui kõlvatu plaani täideviimine. 21. juulil teatas üks käsk pataljonile uuest õppekavast, mille kestvus pidi ulatuma nelja nädalani. Ohvitseridele pidi õppust antama kindralstaabi teenistuses. Kapten Knathsi, kelle närvid olid läinud hoopis rikki, said kütid nüüd viimaks lahti. Kõigi rõõmuks määrati pataljoni ülemaks kapten Ausfeld.

Nüüd alustati täie innuga edasiõppimist. Kogu kompaniiteenistus usaldati Soome rühmaülemate kätte. Saksa ohvitserid täitsid nüüdsest peale vaid järelevalveohvitseride ülesandeid. Õpperaamatud ja komandod tõlgiti Soome keele, riviõppus lõpetati, kursuste kava laiendati märksa. Liibavis asuva Saksa sõjakooli tubli juhi, major Otto, juhatusel õpetati noored Soome ohvitserid eeskujulikkudeks kompaniitülemateks. Sellest ajast on pärit Soome küti Nurlio „Küttide manss“, mis iseloomustab tolaeagset pataljonis valitsevat vaimu:

„Me jätsime kodukolde ja -maa,

et tasuda isade häda.

Relv pihku! Timukaid karistama!

Neil' kuulutat armutu sõda.

Ei karda me tormi, ei tulemerd;

me sammume oma rada.

Me valmis valama oma verd,

kuni Soome on jälle vaba.

Ju kustus kodumaal lootuse loit,

seal tummad nii lossid kui hütid.

Kuid meie, me oleme vabaduskoit,

me — kahekümneseitsmendad kütid.

Meil Kullervo viha teeb tugevaks käe,

ta on meile armsamaks toiduks;

me murrame maha iga vastase väe,
kuni võitlus on muutunud võiduks.
Nüüd Karjala, Savon- ja Hämenmaa
ning Uusimaa kuldased kaldad,
nad astugu ühiselt võitlema,
et vabaks saaks Soomemaa vallad.
See usk, mis köidab meid imeväel,
mille kodusse kaasa me toome,
meid hädadest läbi viib võimsamal käel,
loob ühise, vägeva Soome!“

Kuid jällegi möödus üks kuu teise järele, ilma et väljavaade kodumaale pääsmiseks oleks nihkunud lähemale. Õppusi, manöövreid jne. — kõike oli vastikusest käsitatud, korratud ja ikka jälle uuesti korratud. Kodumaalt saabusid ärritavad teated — kütid pidid jääma rahulikuks ja — ootama. Nad olid vastu pannud külmale, näljale, üksindusele, surmale ja haigusele, kuid see viimane kannatuseproov näis raskem kõigist. Ainult mõned üksikud neist, umbes kolm tosinat, olid paremas olukorras. Neid valmistati ühes Läänemere kalda üksindases paigas, Polangenis, salaja ette eriti tähtsateks ülesanneteks. Nad pidid esimese erirühmana minema Soomemaale, et seal teha ettevalmistusi üldiseks võitluseks. Aga sellest kõigest ei teadnud teised pataljonis teenivad kütid midagi. Ka seda kuulsid nad alles palju hiljem, et see erirühm kolmes grupis, 27. oktoobril, 12. novembril ning 3. detsembril, Soome oli läkitatud. Isegi see hõiskamisega tervitatud teade, et Soome enda 6. detsembril 1917. a. iseseisvaks oli kuulutanud ja et see iseseisvus 1918. a. jaanuaris Venemaa, Saksamaa, Rootsi ja teiste maade poolt oli leidnud tunnustuse, võis nende läbematust ainult väljakannatamatuseni süvendada. Seal tuli 30. jaanuaril raadiotelegramm, mis kuulutas punase mässu lahtipuhkemist. Kas pidid kütid ikka alles tegevuseta võõrsile jääma?

Viimaks, 6. veebruaril, saabus neile päästev teade: Soomemaale! Kas oli see võimalik? Kirjeldamatu joovastus valdas kütte. Juba

Kristjan X, Daani ja Islandi kuninga, kes käesoleval aastal külastas Soomet ta pidupäeval 16. mail.

ruttavat sadama poole. Need olid noored soomlased, kes oma mundri esialgu vaid kohvrissse topituna tahtsid kaasa võtta. „See oli hommikul kell neli,“ — kirjutab üks neist — „väljas valitses pime öö, öö täis mahajäetud üksildust. Tuul vingus pargi raagus okses. Pühalik, pidulik kahin, nii näis see mulle. Oli saabunud teelemineku pühalik tund. Viimaks ometi, pärast ootamise pikki aastaid, tohtisime pöörduda palge kodumaa kalda poole ja asuda teele. Silmapilk oli vägev ja meeltüendav. Raske seljakott ei rõhunud mu selga, sammusin kergel jalal läbi pimeduse, mulle näis, nagu tõmbaks mingi nägematu siht kauguses mind edasi. Minu kõrvus kõlasid ainult minu senise perenaise, vana kortsunud palgega juudieide, emalikul jumalagajätusõnad oma liigutava piibllilise häälekõlaga. Kõik need võimsad muljed mäsisisid algusest saadik tõelikkuse imelikkude meeletolu. Muinasjutumeeleolu, mis minust ei lahkunud ja mis vahetpidamata tugevnes kogu kahe teistkümnepäeva jooksul, mil lähenesime kodumaa kallastele.“

14. veebruari 1918. a. pärastlõunasel ajal liikusid mõlemad Soome aurikud, lõvilipuga ahtris, aeglaselt Liibavi sadamast Läänemere voogudele. Soome kütide ootamispäevad Saksamaal olid jõudnud lõpule. Algas uus päev ja uus tõsine töö — kodumaa tegelik vabastamine.

järgmisel päeval nägid nad sajamehelise eelsalga Danzigisse teele asuvat. 10. veebruaril pidasid nad oma viimse paraadi, mil üks soomlane, kolonel-leitnant Thesleff, pataljoni juhtimise üle võttis. Järgmisel päeval silmasid kütid käegakatsutava tõestuse, et kodumaale mineku silmapilk tõesti lähenes: kaks Soome aurikut, mis neid Soome pidid viima, jõudsid Liibavi sadamasse. 13. veebruaril 1918. a. lõpetas kuninglik Preisi kütipataljon 27 oma olemasolu ja kütid astusid sõduritena Soome väkke. Liibavi Kolmainu-kirikus töötasid nad pühaliku vandega Soomemaa seaduslikule valitsusele truudust surmani.

14. veebruari pimedais hommiktundides nähti üksikuid raskete seljakottidega varustatud erariides mehi läbi Liibavi mahajäetud tänavate

Soome kaitseliidu ülem kindral L. Malmberg kütina.

Harju maleva päev ja esimene suvilaager 1928.

29. ja 30. mail pühitses Harju malev neljandat aastapäeva, mis kindlaks määratud nelipüha kolmandale päevale. Aastapäev möödus võistluste ja töö tähe all ühtlasi peetavas suvilaagris. Võistlused peeti Valdeki laskeplatsil ja sealsamas 10. rüg. laagriplatsil ja telkides oli ka maleva laager.

Esimeste võistlustena peeti malevkondadevahelised grupilaskmised, kus esimesele kohale tuli Linnaümbruse malevkond jäädavalt omades Laenu panga rändauhinna — suure hõbe karika.

Võistl. püstolbrauningutest pealikutele tulid kohtadele: pealik Johan Lepp 103 punktiga, plk. Alfred Veinberg 92 pp., plk. Gustav Praks 92 pp. Võitjad omandasid väärtuslikud auhinnad.

Õppetöö lõppes kell 21.00. Peale selle peeti ära malevkondadevaheline köieveo võistlus, kus võitjaks tuli Rapla malevkond.

Kell 21.30 anti ül. kindral Roska poolt võitjatele auhinnad kätte, mis järele laagri lipp alla lasti. Järgnes öhtueine ja pärast laulud ja mängud laagritulede juures. Propagandapealik puudutas peetud kõnes meie valvel oleku vajadust ja korraga kostavadki metsast paugud. Selgub, et vaenlane on laagri peale tungimas. Maruhooga haaravad kõik püssid, korraldatakse kätte laske- moon, antakse ülesanne ja astutakse öö pimeduses vaenlase luure ja tagasilöömisele. Selgus, et vaenlase luure oli katsunud laagri läheneda. Vaenlane „hävitati“ ja laager läks puhkusele.

Harju maleva laager 29. mail 1928. Sportliste harjutuste plats.

Kl. 12.30 oli maleva päeva avamine mal. peal. k. t. major Saulepa poolt. Kogunenud oli 300 kaitseliitlast. Neid tervitasid sõjainister kindral Reek, kaitseliidu ülem kindral Roska ja ranna-õhukaitse staabiülem kolonel Kauler. Sealsamas jagati välja laskemärgid ja diplomid 52 kaitseliitl., kes olid sooritanud vastavad klassikatsed. Maleva päeva avamisele järgnes laagri avamine ja laagri lipu tõstmine.

Peale laagrikäskkirja ettelugemist maleva pealiku poolt algas laagri töö kolmes peagrupid: sportlikud harjutused, laske- ja taktikalised õppused.

Paralleelselt käisid laskevõistlused üksiklaskuritele sõjav. vintpüssidest, kus kohtadele tulid: mlvl. Talu 110 silmaga, pealik Saar 105 silmaga, plk. Praks 100 silmaga. Kõik kolm omandasid väärtuslikud auhinnad, nende seas k.-l. ülema poolt väljapandud väikekal. vintpüss.

Öhtupoolikul oli õppetöö vahetatud gruppides. Vahepeal peetud sõjalisel kolmevõistlusel tulid kohtadele: 1. Leo Jaanus, 2. plk. Aleks. Sams, ja 3. mlvl. Kitsepea.

Järgmise päeva tegevus algas kell 06.00 laagri lipu tõstmisega, millele järgnes hommikune eine. 8 klm. rännakvõistluses tulid kohtadele: 1. malevl. Robert Sams, 2. pealik A—der Sams, 3. mlvl. Feliks Dunkel.

Samal päeval peeti võistlused jalgrattasõidus ja granaadi kaugustabavusviskes. Jalgrattasõidus tulid kohtadele: 1. plk. Leo Jaanus, 2. plk. Gustav Praks, 3. plk. Ratasseppe.

Granaadiviskes tulid kohtadele: 1. plk. Helmut Suursööt, 2. instr. Ilmar Jaas, 3. plk. Johannes Ratasseppe.

Paralleelselt võistlustele käisid kogu päeva laskeõppused ja kontrollkatsed ning sportlikud harjutused. Kell 14.00 järgnes lõuna ja võidetute auhindade väljaandmine. Sõjainistri kui ka endise malevapealiku O. Suursöödi poolt välja pandud rändauhinnad parimale malevkonnale omandas rõhuva punktide ülekaaluga Linnaümbruse malevkond. Täna osavõtjaid tehtud tööst lõpetas maleva pealik laagri kell 16.00.

Soovitame oma tehaste saadusi

A.-s. „Rotermann'i tehased“

endine Chr. Rotermann, asut. 1829. a.

Tallinnas, Jaama nr. 1, kõnetr. nr. nr. 34—01 kuni 34—05,
telegr. aadr. „Rotermann — Tallinn“.

Osakonnad ja esindused: Tartus, Narvas, Viljandis, Rakve-
res, Tapal, Türil, Paides, Keilas,
Pärnus, Mustvees, Valgas.

Nisupüüiveski
rukkijahu- ja püüiveski
kruubi- ja tanguveski
auruleivavabrik

taku- ja linaümbertöötamisvabrik väljaveoks,
mehaanikatöökojad.

Oma uusima tehnika nõuetele vastavalt sissesetatud
külmutusmaja.

Ostame piiramata arvul eksportvõid, makstes kõrgemat päevahinda.

Mõnd Harju maleva elust möödunud aastal.

Maleva organisatsioon üldjoontes oli välja kujunenud juba eelmiseks aastapäevaks. Möödunud aastal on ainult mõned väiksemad ümbernimetused olnud valdade üksustes. Suurema tähtsusega muudatus on olnud juhtivas koosseisus: 1. märtsil s. a. lahkus maleva pealik O. Suursõõt, kes kolme aasta kestes malevat organiseeris ja juhtis. Uueks pealikuks on kinnitatud kapten Saar, arvates 30. maist. Vahepeal juhtis malevat tema esimene pealik ja organiseerija — major Saulep. Juhtivas koosseisus on olnud ka suure tähtsusega täiendus: instruktorite kaader on tõstetud ühe pealt nelja peale.

Tunduvalt on täienenud naiskodukaitse ja sportlik organisatsioon. Naiskodukaitse jaoskondade arv on tõusnud aasta jooksul 15-st 23-ni, liikmete üldarvuga 460. Naisjaoskonnad on korraldanud sanitaar-, käsitöö- ja majapidamiskursusi ning elavalt võtnud osa suvilaagrite ja lendkoolide korraldamisest, eriti toitlustamise alal. Iseseisvaid naisjaoskondade pidusid on peetud 16 ja peale selle võtavad naisjaoskonnad osa kõikidest kaitseliidu pidude korraldamistest.

Sportlik tegevus näitab järjekindlat tõusu. Aasta jooksul on peetud 12 spordivõistlust, osavõtjate üldarvuga 235. Spordiklubisid on 8, liikmete arvuga 97. Spordiplatse on korraldatud ja korraldamisel 11.

Kaitseliitlaste pere näitab järjekindlat kasvu, eriti noorte arvel.

Kompaniide jaotus rühmadeks ja jagudeks on täielikult teostatud. Möödunud sügisel antud juhtnõrde järele oli kavatsus jaod moodustada mitte territoriaalselt, vaid vanadusjärkude järele, noorte, esimese ja teise järgu kaitseliitlastele eraldi. Kuid tegelik elu näitas, et see on teostatav ainult niisugustes rühmades, mis on koondatud kitsal, umbes 2 klm. raadiusega maa-alal. Vastasel korral ei ole jaopealikul ta kohuste täitmine võimalik. Nii on jaotus ka jagudesse territoriaalne. Õppused peetakse iga-le järgule erigruppides ja erikava järele.

Polk. P. Kann, esimene Tallinna ja Harju maak. kaitseliidu ülem (16. nov.—15. XII 1918).

Heameelega peab tunnustama, et allpealikuid, kes oma ülesande kõrgusel seisavad, Harju malevas on ja möödunud aastaga on nende arv tunduvalt suurenenud. Mitmed endised noored kaitseliitlased on kaitsevæteenistusest vabanedes all-ohvitseridena jälle kaitseliitu tagasi astunud ja võtnud oma peale rühma või jaopealiku kohused. Kus niisugused pealikud tarvilisel arvul olemas, seisab ka terve kompanii vastaval kõrgusel: kokkutuleku protsent ulatub 80, hiljaksjäämisi ei ole, õppused mööduvad ladusalt ja asjalikult.

Praktilistest aladest tähtsamaid — laskeasjandus edeneb uute määruste alusel täiesti rahuldavalt. Peaasi — huvi ja tahtmine — on olemas. 1. maiks on klassikatsed sooritanud: esilaskurite klassi — 18, esimesse laskurklassi — 8 ja teise laskurklassi — 25.

Praegu on hoogsalt käimas laskeradade leidmine ja korraldamine, mis rahuldavalt edeneb. Mõnedes kompaniides on laskerajad kuni 300 mtr. peaaegu iga rühma piirkonnas korraldatud. Siin tuleb kaitseliitlastel käia laskmas ühe kuni viie klm. kauguselt, mis täiesti vastuvõetav. Pea-raskus laskeasjanduse alal seisab korralikkude püüside vähesuses.

Kokkuvõttes selgub möödunud aasta tegevusest, et huvi ja armastus kaitseliidu tegevuse vastu on endiselt elav, ning ei ole tundemärke, et ta eeloleval vaibuks. Nii kui harjulased tahavad olla ja jääda vabaks ning iseseisvaks, nii tahab Harju malev töötada ja tuua ohvrit vabaduse ja iseseisvuse kindlustamiseks.

Harju kodukaitse ringkonna juhatus.

Saaremaa malev möödunud tegevusaastal.

Saaremaa maleva aastapäeva puhul 10. juunil.

1927. 28. majandus- ja tegevusaasta möödus kaitseliidu Saaremaa maleva elus püsiva töö tähe all: nii juhtivate tegelaste peres kui ka malevlaste ridades rühiti väsimatult edasi ülesseatud eesmärkide kättevoitmiseks. Ei pandud paljaks ei isiklikku vaeva ega materjaalseid ohvreid, vaid kõigil oli üks ühine soov ja eesmärk — näha malevat kaljukindlana ja tugevana oma vaba kodu kaitsel. Rõõmuks peab tunnustama, et osalt on see ka korda läinud, kuid palju püsivust ning ohvri-meelsust nõudvat tööd seisab alles ees.

Kui kaks esimest tegevusaastat kulus maleva elus nii ütelda organisatsiooni loomisele, siis peab tunnustama, et järgnev kolmas aasta möödus juba kindlakavalise töö tähe all. Ei tarvitunud enam leida põhimõtteid ja sihtjooni, mida mööda edasi sammuda, vaid eelmiste aastate kogemused olid siin kindla tee rajanud, mida mööda ka edasi mindi.

Kui oli esimese kahe aasta jooksul mõnelgi tegelasel või kõrvalseisjal kahtlus südames ettevõtte heasse kordaminekusse, siis on järgnev püsiv ja tagajärjerikas töö selle tema idus lämmatanud, mida ka selgesti näitab koosseisu arvuline seis. 1. jaanuaril 1927. aastal oli maleval tegevliikmeid — 1299 ja toetajaid liikmeid — 170, kuna 1. aprilliks 1928. a. juba tegevliikmeid — 1398 ja toetajaid liikmeid — 165 truid riigikodaniku, kes oma eesmärgiks võtnud olla valmis riigi ja rahva julgeoleku ja heakorra kaitseks.

Samal ajal oli omakaitse tööpõllul tegevuses üle 300 naiskodukaitsja, kes oma ülesandeks seadnud kõigiti olla abiks ja toeks meeskodukaitsesele tema vastutusrikkas töös. Õhhiselt töötades

on suudetud korraldada mitmed sarnased tähtsad tegevusalad, milleks meeskodukaitsese üksi jõuetu. Naiskodukaitsese ühisele tööpõllule asumine andis ka meeskodukaitsesele uut jõudu ja püsivust ennatsalgavaks tööks. Õhhisel nõul ja jõul veeretati teelt kõrvale ka need mäed ja takistused, mille võitmiseks meeskodukaitsese jõust üksi ei jatkunud.

Õhhisosa — Aasta kestes on malev tegutsenud vabariigi valitsuse poolt 2. veebruaril 1925. a. kinnitatud kaitseliidu põhikirja alusel. Sellele vastavalt moodustas malev endast organisatsiooni, kelle allüksuste — malevkondate, kompaniide, rühmade jne. tihe võrk katkestamatult kattis kogu saarte pinna. Ka kõige kaugemas metsanurgas, läbipääsmatu soo taga võis kohata relvaga valvel seisvat kodukaitsjat. Elulisest vajadusest tingitult kutsuti aasta alul maleva juures ellu kuulipildujate-, sideme- ja muusikakomandod, kellel tegutsemise korraks on oma eriülesanded täita.

Koosseisu edukamaks ettevalmistamiseks ja õppeala korraldamiseks kutsuti aasta esimesel poolellu instruktoreite instituut. Selle järeldusel sai malev endale senise ühe instruktoreite asemel kolm instruktoreite. Et kohast kandidaati ei leidunud, püsis aasta kestes vanema instruktoreite koht vaba, kuna koosseisu ettevalmistamisel ja väljaõpetamisel tegutses kaks nooremat instruktoreite. See uus samm tõi koosseisude ettevalmistamise töösse mitmed paremused, sest senine laialdane tööpiirkond jaotati instruktoreite arvele vastavalt õppe- ja tegevuspiirkondadeks, kus igas oma instruktoreite tegevuses.

K.-Ü. „Rahvaülikooli“

raamatu- ja kirjutusmaterjali kauplused

TALLINNAS

Jaani t. 6. Krediit Paoga m.
Tel. 6-66.

Harju t. 48. Oma majas.
Tel. 24-49.

Pakuvad alati igal arvul ja suures valikus eestikeelset kirjandust igalt alalt. Soome pappisid kõigis värvides, mõõdudes ja headuses. Paberikaupu igaks tarviduseks. Kontori- ja kantseleitarbeid täielikus valikus. Kontoriraamatuid oma töökodadest jne.

Tarvitajatele lahke vastutulek ja õiglased hinnad.

Jällemüüjatele soodsam ostukoht.

Kihelkonna malevkonna Kihelkonna komp. noormalevlasi tormijooksul, märts 1928. a.

Aasta lõpupoolel lahkus malevlaste keskelt senine maleva juht major R. Teiman, et asuda mandrile oma uuele teenistuskohale. Uue maleva pealiku kohale määramisega sai malev endale eraldi juhi, mis kõigiti maleva elu-olu korraldamisel suureks hõlbustuseks.

Õppeala. — Koosseisude ettevalmistamine sündis peastaabi poolt maksma pandud õppekavade piires. Peamiselt pandi rõhku noorte ennesõjaväelisele ettevalmistusele. Vastavate katsete sooritamise tagajärjel sai 20 noorkaitseliitlast ennesõjaväelise soodustuse. Allüksuste pealike ettevalmistamiseks peeti kolmes kohas lühikeseajalised 1 — 3-päevased täienduskursused. Kesksuvel korraldati 3 suvilaagrit 1 — 2-päevase kestvusega, kus võeti malevlastega ettenähtud õppused ja harjutused läbi. Suvilaagritest osavõtt oli keskmine. Sügisel korraldati 4 malevkondade ja kompaniide vahelist õppust, millest keskmiselt 50 — 60% kaitseliitlasi ja pealikuid osa võttis. Aasta teisel poolel minid õppealal üle uue jaotuskorra peale, kus kaitseliitlased oma sõjaväelisele ettevalmistusele ja vanusele vastavalt grupeeriti. Aasta lõpuks viidi läbi ettevalmistustööd uue laskesüsteemi peale üleminekuks, mis peastaabi poolt 1. maist 1928. a. peale maksvusele viidud. 1928. a. esimese veerandi sees korraldati pea kõigis kompaniides järjekordsed proovihäired. Osavõtt proovihäiretest igalpool keskmine; välja ilmus malevlasi 50 — 90%.

Õppeprogrammis ettenähtud õppusi ja harjutusi ei suudetud aasta jooksul kõigis üksustes läbi võtta. Peamiselt sünnitas takistusi selleks ühe vanema instruktoriga puudumine, sest kaks nooremat instruktoriga olid sunnitud tema õppepiirkon-

nas järgimööda õppusi korraldama, et terve koosseisu ühetasast ettevalmistust ja edasijõudmist tagada.

Õppeala kohta aastast kokkuvõtet tehes peab ütleva, et see koosseisu sõjalise ettevalmistuse mõttes kaunis rahuldavaid tagajärgi on annud. Pealikud ja malevlasted on asjast huvitatud, eriti aga laskeasjandusest, ja see on kindlaks pandiks edasijõudmisel.

Kehaline kasvatus. Paralleelselt õppeala korraldamisele on eriti suurt rõhku pandud koosseisu kehalise kasvatusarendamisele, mis saarte rahva seas alles õieti soigus. Järjekindla ja visa töö saavutusena läks korda 1927. a. suvel viia läbi ülemalevlikud laske- ja kergespordivõistlused, millest osavõtt oli üllatavalt rohke. Kui varematel aastatel sportlased ei julgenud oma võimetega kergespordi alal võistlustele välja tulla, siis tuldi tänava juba võistlema, et ületada omavõimelisi. Et tagajärj. küll just üllatavad polnud, oli see ikkagi suureks sammuks spordiala arendamisel, mis, nagu alguses paistis, kuidagi liikuma ei tahtnud hakata. Õksikute võistlejate läbi võttis malev osa ka kaitseliidupäeva laske- ja kergespordivõistlustest Tartus. Peamiselt noormalevlaste seas on sportlik liikumine tekitanud huvi ja see lubab oletada, et teatava aja järele malev ka teistele mandri maamalevlastele järele jõuab. Aasta jooksul on mitmed üksused varustatud spordiplatside maa-alaga, mis mõnedki sellel alal olnud takistused kõrvaldab. Talispordi levitamiseks just suurt saavutatud ei ole, kuid selles on peataktuseks õige lühike ja muutliku ilmastikuga talv. On kõigiti katsutud rõhku panna suusaspori propageerimisele ja korraldatud vastavad loengud, kuna demonstrat-

Kihelkonna malevkonna Kihelkonna ja Mustjala komp. noormalevlasi õppusel kevadel 1928. a. Keskel maleva instr. R. Vaabel () ja malevkonna pealik E. Hõbenik (**).*

Leisi malevkonna aastapäeva pidustuse tegelasi 1. mail 1928. a. Naiskodukaitse Leisi jsk. esinaine prl. Mellek (*), malevkonna pealik A. Sass (**), maleva instr. R. Vaabel (***)

sioon-väljasõitudest tõmbas ikka ja alati kriiipsu läbi soodsas ilmastiku puudumine. On lootus ka seda ala tulevikus elustada.

Majandusala — Asutuse majapidamisega ühenduses olevate kulude kattteks olid maleval kasutada järgmised krediitid: 1. Maleva 1927./28. a. riiklikkude krediitide eelarve korras Ekr. 20236:70 ja 2. maleva 1927./28. a. erasummade eelarve korras Ekr. 1680:00.

Riiklikkude krediitide eelarve korras ettenähtud summast sai malev tegevusaasta kestes koosseisu ohvitseride ja ametnikkude ametkohtadel teenivate palga, mitmesuguste tasude, varustuse, toetuse, sõidud siseriigis ja esituskuludeks ning asutuse vee-, liikumisabinõude, kantselei-, majapidamise, relvade ja laskemoona, sideabinõude ja tehnilise varustuse, õppeala ja kehalise kasvatusse ja ettenägemata kuludeks tarvitada Ekr. 12.815,94. Kasutamata jäi krediiti Ekr. — 7.420,76.

Erasummade eelarve korras ettenähtud summast tarvitati tegevusaasta kestes muusikariistade võla, laenude, lugemislaua ülalpidamiseks, endise spordiringi 1925./26. a. talve liivälja puudujäägi kattteks, võistluste auhindadeks, soovivalduste ja pühaliku töötuse plankettide, kant-

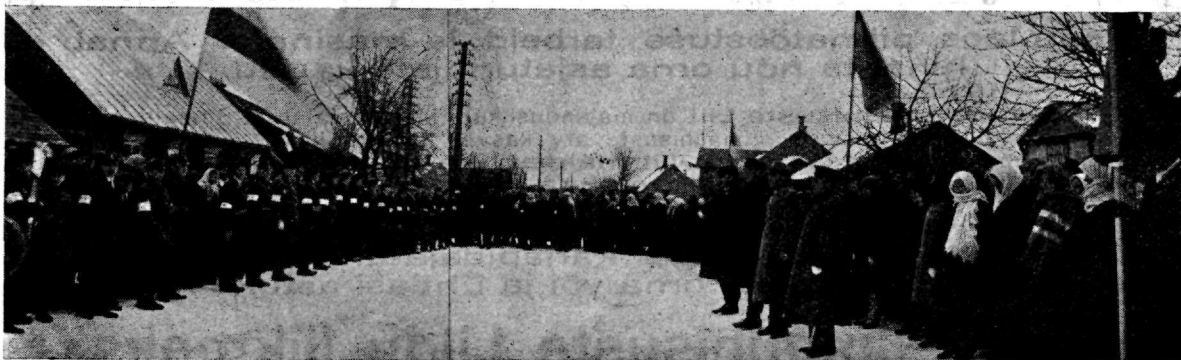
selei, orkestri nootide, liikuva vara, varustuse, suvilaagrite, sõidu, klaveri üüri, töotuste ja mitmesugusteks väiksemateks majanduslikkudeks kuludeks Ekr. 1.464,35. Kasutamata jäi krediiti Ekr. 215,65.

Maleva majapidamise juhtimisel on kokkuvõtte põhimõtetest kindlasti kinni peetud ja igasugustest liigsetest elulistest vajadustest mitte tingitud kuludest katsutud mööda pääseda. Sellest ka seletatav eelarvete järele lubatud krediitide ülejääk.

Erasummasid on eelarveaastal saadud toetuseks omavalitsuse ja seltskondlikkudele asutustelt, pidude puhastulust, mitmesuguste annetuste, laenude, ettenägemata tulude ja jooksva arve protsentide näol.

Sissetulekute soetamisel on naiskodukaitse malevale suureks abiks ja toeks olnud; sageli ka ühiselt korraldatud pidude, loteriide jne. sissetulekuid täielikult maleva kasutada andes. Tehes aastakokkuvõtte majandusala kohta, peab kahjuks konstateerima, et mitmed head ja elulised vajadused ja kavatsused on erasummade piiratud seisu tõttu pidanud jääma teostamata.

Propagandaala. Kaitseliidu ideede propageerimiseks ja laiematesse rahvahulkades-

Saaremaa Kihelkonna kompanii ja seltskondlikkude organisatsioonide paraad vabariigi 10. aastapäeval Kihelkonna alevis Saaremaal.

se kandmiseks on maleva ja allüksuste poolt aasta jooksul korraldatud ligemalt 50 kaitseliidu piduõhtut ja muud lõbustust. Enamjaolt on ka pidude programmis seisnud propagandakõned. Maleva propagandaosakond on 36 korral kohtadele välja saatnud oma propagandakõnelejaid, kes väliskõnelejatena pidustustel on esinenud. Suureks propagandavahendiks on saanud ka maleva puhkpillideorkestri väljasõidud ja pidustustel esinemine. Oma ajakirja „Kaitse Kodu!“ laiendamise rahvahulkadesse kandmiseks on erilist rõhku pandud ja igapidi katsutud selle tellimist levitada. Nagu aasta tegevus näitab, on tagajärjed kaunis rahuldavad: tellijaspere on ligi poole võrra kasvanud.

Naiskodukaitse. 1925. a. lõpupoole ellukutsutud naiskodukaitse on üle kogu maleva oma jaoskonnad laiali paisanud, igalpool südikalt töötades ja võideldes kaitseliidu ideede eest.

Naiskodukaitse oma tegevuse ja tööga on saanud suureks toeks kaitseliidu üksustele, võttes viimastelt enda peale üle majanduslike mured rohkuse. Ühiselt käsi-käes töötades on mitmedki raskused, mis varemalt paistsid kättevõimatuna, teelt veeretatud.

Kui alguses naiskodukaitse liikumise peale võib olla mõneski kohas kahtlevalt vaadati ja selle vastu isegi seisti, siis on nüüd, kus naiskodukaitse end riigi ja rahva heakäekäigu kindlustamise töö südika võitlejana on näidanud, ka need eelarvamised kadunud.

Veel mõni hea aasta püsivat ja ennastsalgavat, ohvrimeelset ühist tööd, ja siis võib kindlasti loota, et on suudetud jäädavalt võita kätte ja kindlustada see, mille eest vabadusheitluses mitmed paremad rahva pojad manalasse varisesid.

Paberi- ja kirjutusmaterjali-
kauplus

Adolf Klaff

Tallinn, Harju tän. nr. 20,
kõnetr. 22-51,

soovitab

oma rikkalikust laost
odavate hindadega

kõiksugu

bürootarbeid

ja

õppeabinõusid
koolidele

en gros

en detail.

Eesti Piimaühisuste Liit.

Tallinnas, S. Kloostri tän. 18, telefon 22-40. Telegrammid „PÜI“.

**Puhtühisegelistel põhimõtetel
piimaühisuste eneste juhitud.**

Võiväljaveo keskkorraldus. Eksporteerib võid.

Peab laos piimatööstuse tarbeid ja masinaid. Annab hinnata nõu oma asjatundjate kaudu.

Eesti Piimaühisuste Liit on majanduslikult kindlal jalal ja temale võid saatjate ja liikmeks olevate piimaühisuste arv kasvab järjekindlalt, sest liidu asjajamine on kiirendatud ja täpne ja liit maksab üle maa kõigile piimaühisustele ühtlast kõrgemat päevahinda. Annab oma võid saatjatele ühisustele soodsatel tingimustel avanssi.

Seepärast nõuab iga karjapidaja-ühisuse liige, et tema ühisus saadaks oma või ja ühtlasi astuks

Eesti Piimaühisuste Liidu liikmeks.

Peipsiäärsed kaitsemalevlased lõõs. — Ülal: Vara rühm klassikatsetel. All: Mus'vve rühm klassikatsetel sadama muulil.

Peipsiäärsed malevlased ei tuku.

Kuna peipsiäärsed kaitsemalevlased ei ole suutnud õppealal vast veel täiesti end sirgu ajada põhjustel, et nende eluülespidamisviis — käsitöö, kalapüük, rändkauplemine — takistab massilist, ühist kooskäimist, on nad aga asunud hoogsasti laskespordi harrastamisele. Võimalused selleks on paremad. Avar laskevälgi — Peipsi — on vaba alati. Teiseks ollakse tänulik laskemäärustiku kohasele uuendusele, mis võimaldab (mitmes kohas) gruppidenä ja aja suhtes

oma äranägemise järelle lasta, juure paludes ainult laskejuhataja.

On läbi viidud igal pool püsside proovimine instruktori juhatusel, lastud mitmesuguseid harjutusi ning toimitud klassikatseid.

Kontroll-kogumisel ühisel kaitseliidu ellu puutuvate küsimuste lahendamisel olid malevlased kõigiti kaasa aitas. Kontrollkogumine kujunes õieti pöördepunktiks kaitseliidu elus, kus uue jõuga asuti tööle, nii majandus-, õppukui ka laske alal.

A. Ka.

Vabariigi 10. a. juubelpäev Muhu saarel.

Raske kaotus Narva kodukaitsele.

Pr. M. Olev †

Käesolev aasta algas Narva naiskodukaitsele õige raske kaotusega; lühikese, kuid raske haiguse järele lahkus 7. jaan. s. a. meie hulgast juhatuse liige, endine esinaine pr. Marta Olev.

Kadunu oli esimestest naistest, kes 1926. a. alul astus Narva naiskodukaitse ridadesse. Maleva I malevkonna juure asutati naissanitaarrühm, kuhu M. Olev juhatuse liikmeks valiti.

Kaasakiskuva energiaga pani M. Olev käed asja külge. Väsimata töötas ta, olles tihti hommikust õhtuni kodust eemal, küll laagris, manöövreis, küll korjanduslehtedega majast majast käies. Ei tunnud tüdimust ta elav vaim.

1927. a. alul valiti M. Olev esinaiseks. Kohused kasvasid kahekordseiks. Mesilasena kogub ta, töötab ja ergutab teisi elavale asjast osavõtmisele. Kavatsused laienesid, tööd oli ees nii palju, palju.

Seal tuli äkki haigus ja paiskas väsimata töötaja haigevoodi. Surm suu ees — muretseb ja annab ikka veel juhtnööre ja näpunäiteid armsaks saanud asja suhtes. Kuid surm löikab elu — töö jääb pooleli.

Tahame loota, et tööpõllule mahajääjad lahkunud kõigiti eeskujuks võttes samasuguse energiaga ja väsimatusega, samase heatahtlikkusega edasi töötavad.

Olgu Sulle muld kerge!

K-r.

Reserv-leitnant Jaan Käosaar †

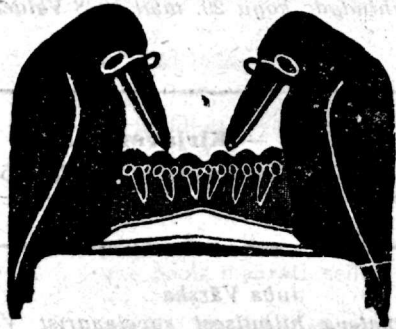
Kolga-Jaani kihelkonda tabas 27. aprillil s. a. kurb teade — esimene Kolga-Jaani malevkonna pealik, reserv-leitnant Jaan Käosaar surnud! Age kopsupõletik oli murdnud maha mõne päevaga alles noorevõitu mehe, kes oli Kolga-Jaanis tegutsedes ära teeninud rahva lugupidamise.

Jaan Käosaart ei leina vaid kibedusetundega mitte ainult tema abikaasa, kolm last ja omaksed, vaid temaga varises põrmu rüppe Kolga-Jaani nähtavam seltskonnategelane.

Jaan Käosaar sündis Kolga-Jaanis, Käo talus 1881. a. taluperemehe pojana. Õppis lähemas vallakoolis, siis Kolga-Jaani kihelkonnakoolis ja lõpetas hiljem Põltsamaa Eesti Aleksandri linnakooli. Sooritas Valgas kooliõpetaja kutsele vastava eksami ning asus siis Piliistvere kihelkonda kooliõpetajaks. Mõni aasta pärast seda asus aga Käosaar isatallu ja hakkas põllumehiks, tegutsedes samal ajal kohalikes seltsides, olles vallavalitsuses ametis, teenides kohaliku seltskonna lugupidamise ja rahva usalduse.

Imasõda kiskus aga J. Käosaare kodust ja surus temale püssi pihku. Lipnikuna võitles ta Vene väes, kuni tsaari korra lagunemiseni. Eesti vabadusõjast võttis J. Käosaar jällegi algusest kuni lõpuni osa, kust siis leitnandina reservi tuli ja uuesti oma tallu asus.

Kaitseliidu loomisel nimetati Jaan Käosaar esimeseks Kolga-Jaani malevkonna pealikuks,

Elu - ja ametiruumide
kaunistamiseks
Eesti tegelaste portreed
ja ilusad maastikupildid,
tellige
Parikas'te foto-
ateljeelt
Kuninga 1, tel. 7-50.

millist ametit Käosaar täitis kohusetruult, õhutas oma malevkonnas väsimatult kaitseliidu mõttesädemeid leegiks, olles ise eeskujulik kaitseliitlane.

Ta tegi kõik, et luua malevkonnale muusikakoor, alati öeldes: „Seltside ja ühingute muusika on ainult neile, kellel on raha, kes saavad piduõhtuile minna, kuid kaitseliidu muusika peab olema kuuldav igähele, kes elab meie kodus.“

Ja äkki kurb sõnum — seda meest ei ole enam! Hinnates kõrgelt oma pealikut, kandsid kaitseliitlased kümme versta J. Käosaare puusärki õlgadel — kodust kuni Kolga-Jaani kiriku surnuaiani. Surnuaiale kogunes aga ennenägematult rohke rahvahulk — jätna jumalaga armastusväärse inimesega. Haua kohta kerkis künegas ja sellele pandi hulk pärgi viimseks lugupidamismärgiks kadunule. A. K. Michelson.

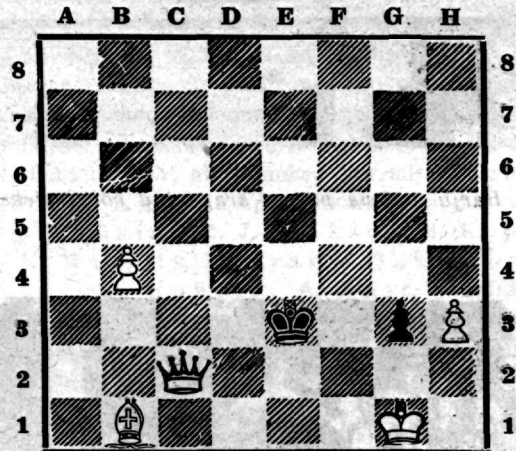
Male.

Toimetaja A. Burmeister.

Ülesanne nr. 53.

Kokku seadnud Evald Karp (Tallinnas).
„Kaitse Kodu!“ originaal.

Mustad.

Valged.

Valged: K_{g1}, L_{c2}, O_{b1}, E_{b4} ja h₃.

Mustad: K_{e3}, E_{g3}.

Valged algavad ja annavad matt kahe sammuga.

Lahendusi palutakse saata järgmisel aadressil: Tallinn Narva mnt. 26, krt. 6, A. Burmeister.

J. Raua ülesande nr. 50 lahendus.

1. V_{f5}-d₅, c₆: d₅,

2. R_{f7}: d₈ annab matt.

1. (V_{f5}-d₅), K_{e6}: d₅, 2. O_{a4}-b₃ a. m.

1. (V_{f5}-d₅), K_{e6}: f₇, 2. g₇-g_{8L} a. m.

1. (V_{f5}-d₅), R_{d8}: f₇, 2. L_{f2}-f₅ a. m.

Õiged lahendused saatsid: Felix Rosenberg, Jonatan Viira, Evald Karp, B. Kärner ja Raoul Pärnpuu (Tallinnast), Richard Ollino (Närvast), V. Pöld (Kuivastest), Johann Kalmus (Vändrast), Martin Villemson (Pärnust).

„Kaitse Kodu!“ laulupeoalbumit
ei jäta ostmata ükski kodanik.

Harju maleva päeval ärapeatud võistlusteks määratud auhindade kogu 29. mail 1928 Valdekis.

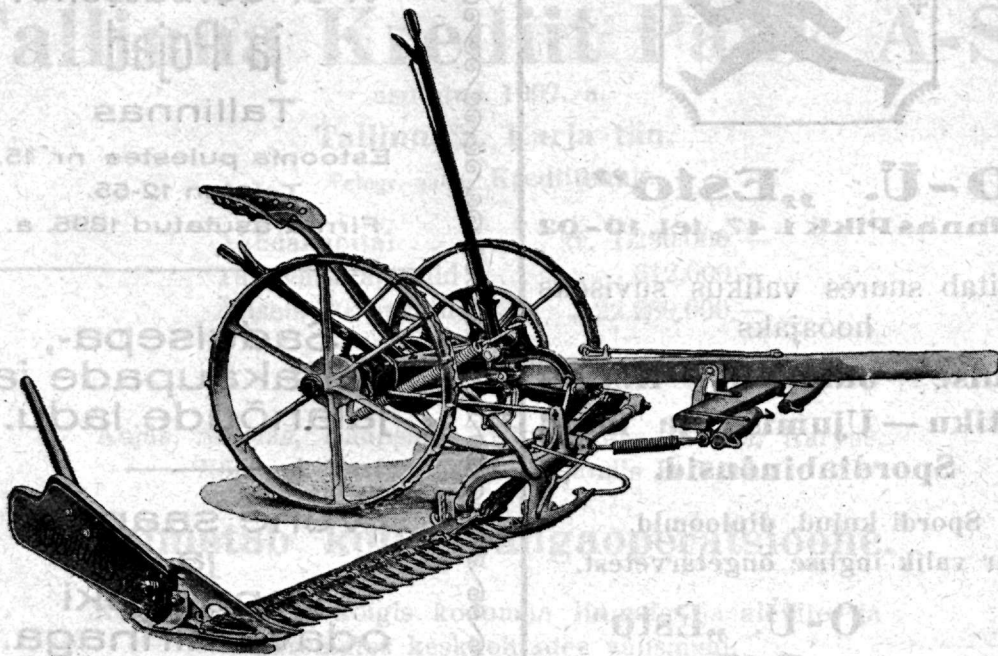
Male. — Kirjavastus.

T. K. Teie lahenduskatse 1. Vf5—e5 ei vii sihile, sest järg on: Ke6—d7, 2, Lt2—f5+Rd8—e6.

Juba Värskas . . .

Petseri maleva hiljutisest suvelaagrist Värskas: kõrval: Naiskodukaitse liikmed; all vasakul: laske-märkide saajad; all paremal: võrkpalliharrastajad.

Kasulikum kõigist teistest

masinatest on osta Deeringi rohuniitja, sest see teenib tasa oma ostuhinna kindlasti kõige rutem. Deeringi niidumasinad valmistatakse elupõliste kogemuste järele ja on oma kerge käigu, suurepärase töötamise, **kulumisele** ja **katkemisele** vastupidava materjali ja hõlpsa käsitamise poolest tuntud kõigile põllumeestele üle ilma.

Tähtis uudis!

Deeringi rohuniitja on varustatud uue patent - kepsuga, mis kaitseb vikatit murdumise eest ja vähendab jõutarvitust.

Deeringi heina- ja viljakoristamise masinad ja nende tagavaraosad on saada

kõigist ühiskauplustest.

O-Ü. „Esto”

Tallinnas Pikk t. 47, tel. 10-02

Soovitab suures valikus suviseks
hooajaks

**Tennise — Jalgpalli — Kerge-
jõustiku — Ujumise ja muid
Spordiabinõusid.**

Spordi kujud, diplomid.
Suur valik inglise õngetarvetest.

**O-Ü. „Esto”
Tallinnas.**

**V. J. Gorbatshev
ja Pojad
Tallinnas**

Estoonia puiestee nr. 15.
Telefon 12-55.
Firma asutatud 1895. a.

**Sadulsepa-,
nahakaupade ja
jalanõude ladu.**

**Vene saapaid
ja
Vene looki
odava hinnaga.**

Kaua otsitud — ometi leitud!

Senine niidumasinade käigukorraldus jättis mõndagi soovida. Nüüd on see küsimus õnnelikult lahendatud

SVECIA

(endine Herkules)

niidumasinade juures, millele lisaks tulevad veel mitmed teised uuendused, nii et praegu ei suuda ükski teine niidumasin võistelda Sveciaga.

„Svecia“ koristamismasinad ja nende tagavaraosad müügil:

Tallinna Eesti Majandusühisusel,

Tallinn, Estoonia puiestee 21,

abikauplus nr. 1: S. Pärnu maantee 30,

” ” 2: S. Tartu ” 51.

Tallinna Krediit Pank A-S.

asutatud 1907. a.

Tallinn, S. Karja tän.

Telegr. aadr.: Krediitbank.

Aksiakapital kr. 1.290.000.—

Tagavarakapitalid „ 612.000.—

Äriseis 30. aprillil 1928 „ 22.289.000.—

Osakonnad.

Abjas, Antslas, Haapsalus, Hiiu-Keinas, Jõhvis, Narvas,
Nõmmel, Tartus, Tüiril, Viljandis ja Võrus.

Toimetab kõiki pangaoperatsioone.

Korrespondendid kõigis kodumaa linnades ja alevites ja
suuremates keskkotades välismaal.

Kauba Pank Tartus

Suurturg nr. 12, oma majas

Telefon 9 ja 209

Võtab raha hoiule.

Annab laenusid,

kusjuures laenuvõtjal tarvis ei ole liikmemaksu sisse
maksa, mis laenu kallimaks teeks.

Ostab ja müüb välisraha.

Tschekid: Berliin, Genf, Helsingi, London, New-York,
Pariis, Praha peale.

Toimetab kõiki muid pangaoperatsioone.

Kinnitus A-S. „Eesti Lloid“ peaagentuur

Tule-, elu-, veo- ja õnnetusjuhtude-kinnitus

A. Brandmann'i

schokoladi-, kakao- ja kompvektivabrik

Tallinnas.

Valmistab võistlemata headuses schokoladi, nagu piimaschokolad, pähklitega „Pirita“ schokolad, vanilje-, mõruschokolad ja teisi sorte, mis rahuldavad ka kõige nõudlikumat tarvitajat.

Palju sorte schokoladikompvekke.

Oma kakaovabriku saadused valmistatud kõrgeväärtusl. kakaoubadest.

Nõudke igal pool!

Nõudke igal pool!

Pakk-kastide ja puust villa
tööstus

O.-Ü. LEBECKI, PABSTEL & Co.

Tallinn, S. Tartu mnt. Nr. 30

Telefon 23-10

Uudis!

Ilmus trükist

Uudis!

Kaitseliitlase-laskuri

Isiklik laskeraamat.

Selles raamatus märgitakse kõik tähtsamad silmapilgud laskuri tegevuses ja tema saavutused:

- 1) Saadud auhinnad, diploomid ja märgid;
- 2) Osavõtmine laskevõistlustest;
- 3) Püssi järelevaatus;
- 4) Püssi proovimine;
- 5) Klassi-, vaba- ja kontrollharjutuste tagajärjed;
- 6) Laskmised väikekaliibrilisest püssist;
- 7) Laskmised toalaskepadrunitega;
- 8) Sihtimise ja kukepäätmise kontrollimise tagajärjed.

Edasi on selles raamatus avaldatud kõige tähtsamad andmed, juhtnõõrid ja näpunäited:

- 1) Mida ei tohi hea laskur unustada;
- 2) Kaitseliitlase lasketeenistus;
- 3) Laskeasendid ja laskevõtted;
- 4) Sihtimine ja sihtimise vead;
- 5) Valgustuse mõju sihtimisele;
- 6) Tuule mõju kuuli lennule;
- 7) Kuuli läbitungijõud;
- 8) Lendjoone kõrgus mitmesuguste sihikutega lastes;
- 9) Kauguste määramine;
- 10) Püssi puhastamine ja hoolekanne;
- 11) Omandatud oskuste arendamine ja alalhoidmine;
- 12) Laskeradade ehitamine.

Lõpuks on jäetud ruumi, kuhu laskur märgib üles oma tähelepanekud ja soovid laskeasjanduse alal.

„Isiklik laskeraamat“ on iga laskuri lahutamata sõher, sest siit saab ta pildi oma tehtud töö kohta, siit ammutab ta hädavajalisi teateid ja näpunäiteid ja siin märgib ta üles oma mõtted, soovid ja mured.

Seepärast ei tohi ühelgi kaitseliitlasel puududa

Isiklik laskeraamat!

Raamat on saadaval peastaabis ja kõikides malevate staapides.

SAKU ÕLLETEHAS A.-S

Õlu ja mõdu

Pealadu: Tallinn, Suur Kloostri tän. 10/12
Kõnetr. 17-48.

Ilmus trükist.

Ilmus trükist.

Kaitseliidu peastaabi kirjastusel

KAITSELIIDU LASKEMÄÄRUSED SÕJAVÄEPÜSSIDEST.

Teine trükk.

Tõenduseks, kui tarvilised on „Laskemäärused“ igale kaitseliitlasele ja millist poolehoidu ja vastuvõttu see raamat kaitseliidu peres leidnud, on see, et „Laskemääruste“ esimene trükk ühe kuuga läbi müüdi ja ikka uusi nõudmisi raamatu järele tuli. „Laskemääruste“ II trüki ilmumisega on võimalik tellimisi rahuldada.

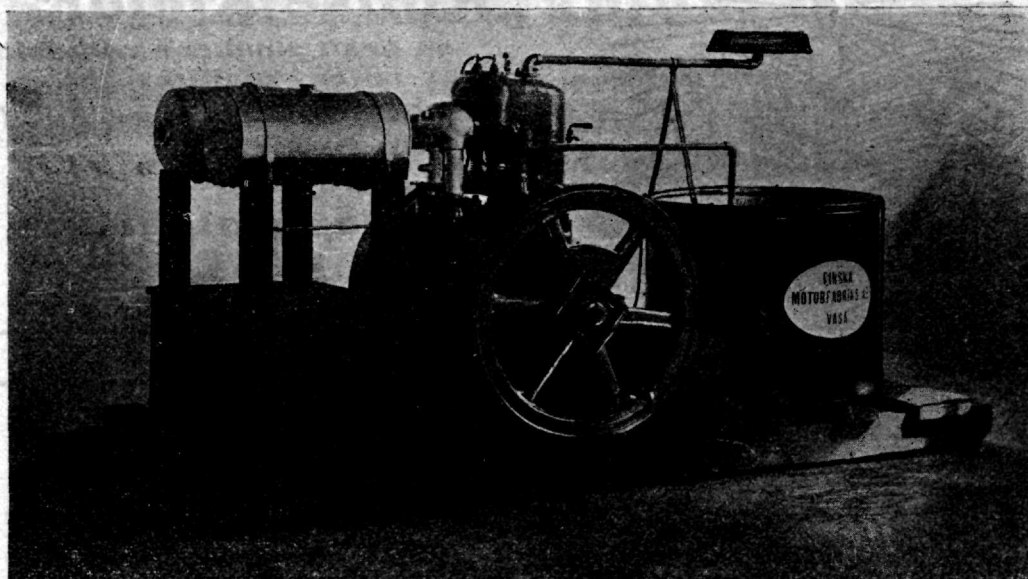
Laskeasjandus on tähtsam õppe- ja tegevusharu kaitseliidus, seepärast ei tohi „Laskemäärused“ puududa ühelgi pealikul, laskejuhatajal ja malevlasel! Odava hinna tõttu on nad kõigile kättesaadavad.

Hind 25 senti.

Hind 25 senti.

Raamat saadaval peastaabis ja kõikides malevate staapides.

Olympia petrooleumimootoreid ja Pellervo viljapeksumasinaid,

Victoria rohuniitjaid, Victoria loorehi, Hankmo patentäkkeid, Tulos reaskülvimasinaid, Zik-zak-äkkeid, masinarihmu, balata ja nahk, soovitab heade tingimustega
K.-m. „Pellervo“, Veneturg, Kalevi kaubahoone 3, Tallinn.

Ilmus trükist.

Kaitseliidu peastaabi väljaandel spordivõistluste korraldajatele, kohtunikkudele ja võistlejatele hädata viline käsiraamat

„Kaitseliidu spordimäärused“.

Sisustik:

1. Eessõna.
2. Kaitseliidu võistluste liigitus.
3. Kaitseliidu võistlustest osavõtmine.
4. Võistluste korraldamine ja juhatamine.
5. Võistlustoimkonna liikmete ülesanded ja kohused.
6. Kohtunikkudekogu liikmete ülesanded ja kohused.
7. Võistluste üldmäärused.
8. Võistluste erimäärused.
9. Jooksud.
10. Kõnd.
11. Hüpped.
12. Visked, heited ja tõuked.
13. Mitmevõistlused.
14. Kõievedu.
15. Granaadiviske.
16. Ametlikkude võistlusvahendite kirjeldused, eriseletused jne.
17. Normaalspordiväli.
18. Kaitseliidu rekordid.

Tarvidus uuemate, rahvusvaheliste määrustega kooskõlastatud spordimääruste järele on olnud suur, sest senistel võistlustel on annud end tunda just selliste määruste puudus.

Kaitseliidu spordimääruste kokkuseadmisel on aluseks võetud „Rahvusvahelised määrused“, millised on kaitseliidu olude kohaselt ümber töötatud. Väikeses, taskusse mahtuvast kaustas on see raamat igale võistluse korraldajale, kohtunikule ja võistlejale lahkamatuks kaaslaseks.

Raamat on müügil kaitseliidu peastaabi ja malevate staapides.

„Kaitse Kodu!”

on Eesti ainukene rahvuslik
ajakiri.

Uuendage veel täna tellimine,
muidu ei saa teie „K. K.”
suurt, sisurofket

laulupeoalbumit,
mis ilmub juba varsti.

Mihkel: „Mis pärgel see on, et sinu viljapuud palju lopsakamalt kasvavad kui minu omad, ehk küll need ühelajal istutasime.”

Juhan: „Ära ilmaaegu pärgelt siuna, süüdi oled ise. Mispärast sa mu nõu ei kuulanud ja maad enne istutamist **lõhkeainega ei kobestanud.**”

Juhatust selleks annab

„Lõhkevõime”

Soovitab oma **rikkalikust laost käsituskindlaid lõhkeaineid.**

Paneb toime põllumeeste - seltside ja põllutöökoolide soovil lõhkekursusi ja annab kõiksugu selgitusi kirjalikult lõhkeainete ja töö alal.

TALLINNAS, Rütli tän. 15.

Telefon 16-20.

Soovitame karjapidajatele:

Roostekindlaid, ühest tükist pressitud tuntud Daani Frederiksbergi „F. M.“, Rootsi A/B. „Baltic’u“ ja Saksa A/G. „Ahlborni“ vabrikute

piimaveokannusid

Frederiksbergi „F. M.“ ja Rootsi „Lac“ vatiga filterkurnad on kõige otstarbekohasemad.

P. K. „ESTONIA“

Tallinn, Jaani tän. 6, telef. 20-90.

A.-S. „SILVA“

TALLINN, Merepuiestee 17

Telegr. aadress: „Silva — Tallinn“.

Telefonid:

kontoris . . . 9-29 ja 13-80,
kaupluses . . 18-09 ja 21-37,
metsaosakonnas 13-20 ja 21-39.

Igasuguste põllutööriistade ja -masinate ladu ja müük. Igasuguste ehitusmaterjalide, nagu palkide, laudade, lubja, tsemendi, gipsi, katusepapi, katusepleki, iga sorti raua, raudtalade, naelte jne. ladu ja müük. Igasuguste metsamaterjalide ost, ümbertöötamine, müük ja eksport. Igasuguste naftasaaduste ladu ja müük. „SHELL“ bensiini ja õlide ainuesindus Eestis. Ameerika „Mc CORMICK’u“ mootorite, viljaniitjate, heinaniitjate ja teiste põllutööriistade ainuesindus Eestis. Ameerika „FIRESTONE“ autokummide ladu ja müük. Ameerika „STUDEBAKER“ autode ainuesindus Eestis. Metallide kokkukeete vahendi „FERRO-CYAN’i“ ainuesindus Eestis, Lätis ja Leedus.

RIIGI SADAMATEHASED

Tallinnas, Merepulestee 13. Teleg. aadress: „Riidokk“. Telefon 67 ja 11-76.

Ujuvad dokid kuni 5000 tonni tõstejõuga.

Tõstekraanid kuni 110 tonni tõstejõuga.

Tehased töötavad laevaparandus- ja laevaehitustööde alal. Igasugune aurukatelde ja masinate ehitus ja parandus. Tehaste ja vabrikute sisseseade ehitus, korstnad, retordid, transmissioonid, turbapressid, baggerid, transportöörid jne. Malm- ja pronksvalu kuni 1000 puudani. Tehased valmistavad ka igasugu puutöid. On olemas suuremad masinate ja materjalide tagavarad. Töö valmistamise viis uuemate tehniliste nõuete kohaselt. Eeskujulik konstruktsiooni- ja eelarvebüroo.

Tehased võtavad enda peale igasuguste eelarvete ja projektide tegemise.

Kohapeal olemas järgmised töökojad:

Valumaja	Vasesepa-	} töökojad	Purje-	} töökojad
Sepapada auruhaamritega	Luksepa-		Maalri-	
Masinate ja mootorite töökoda	Saeveski-		Elektrotehnika-	
Treialitöökoda	Tislери-		Elektri- ja atsetüleenschveisi-	
Laevakatelsepätöökoda	Takleri-		mine; 4 ujuvat dokki.	

Igasuguste põllutööriistade terasosade valmistamine

Üle riigi tuntud suurükiterasest valmistatud sahaterad (adraninad) suuremal ja vähemal arvul igal ajal saadaval.

Töö kiire.

KOMMERTS PANK

TALLINN, SUUR KARJA 15

Telegr. aadress: „KOMMERTSPANK“

Telefonid: 9-56 üldine,
9-59 juhatus,
29-61 kassa, välisvaluuta, diskonto ja inkasso

Pank võtab raha hoiule, annab välja laenusid ja toimetab kõiksugu pangaoperatsioone kodu- ja välismaal. Kiire pangafalitus

PANGA JUHATUS